TERÉZVÁROS ÉS MUNKÁSMOZGALMA

A TERÉZVÁROS KÉTSZÁZ ÉVE

BUDAPEST 1970

A Terézváros kétszáz éve

Riporttörténet

Budapest 1970

Írta és összeállította:
PILLE GYÖRGY

Lektorálta:
DR. NOVÁK JÓZSEF
mb. egyetemi előadó
a Népművelési Intézet munkatársa

Kiadja a VI. kerületi Tanács Végrehajtó Bizottsága

Kézirat gyanánt
az Országos Helytörténeti Bizottság jóváhagyásával

Előszó

Budapest VI. kerületét már csak hagyománytiszteletből nevezzük TERÉZVÁROSNAK. Nem önálló városrész, topográfiai határai eszmei határok, amik nem megkülönböztetik, elválasztják a többi kerülettől. Egy kerület a huszonkettő közül, melynek története egybeolvadt a főváros történetével.

A Fővárosi Tanács és a Magyar Televízió 1968-ban indított „Fekete — fehér, igen — nem" című vetélkedő sorozata igen nagy érdeklődést váltott ki a mi kerületünk lakói között is. A múlt iránti tisztelet lelkes gyűjtőmunkává alakult, és a vetélkedő napjára számos, eddig feltáratlan anyaggal gyarapodott az egykori TERÉZVÁROS története.

E könyv ötletét a kerület lakói adták, unokák és nagyapák, diákok, munkások, adminisztrátorok, tanárok, akiknek egy közös vonásuk van: a VI. kerületben élnek dolgoznak és szeretik ezt a városrészt.

Megkíséreltük az összegyűjtött anyagot úgy elrendezni, hogy minden kerületünk után érdeklődő átfogó képet alkothasson, T e r é z v á r o s múltjáról. Természetesen nem tudományos igényességre való törekvés vezette az összeállítókat, helytörténeti monográfia helyett apró, inkább hangulati képsorok felvillantásával igyekeztek emberközelbe hozni az elmúlt 250 év eseményeit.

Úgy érzem, sikerült olvasmányos formába önteni, foglalni mindazt, ami a ma emberét érdekelheti a múltból. Jelenünk bemutatása csak lexikális adatok felsorolására szorítkozik.

„Lehet, — írja a szerző —, hogy kétszázhuszonöt év múlva — felszabadulásunk 250 évfordulója alkalmából — megjelenik majd újra egy könyv TERÉZVÁROS történetéről. Mi — mostani Terézvárosiak — akkor már történelem leszünk. Lépcsőfok a fejlődésben. Jelenünk, mindennapi életünk pedig krónika lesz — a múltból... valahogy így:

Az 1970-es évek Terézvárosán — a negyedszázada felszabadult egykori hatodik kerületen — már nem látszottak a múlt sebei. A közel három négyzetkilométernyi területen 88 ezer ember élt. Az akkori főváros 22 kerületét nézve, területnagyságát tekintve a huszadik, a lakosság számát figyelembe véve a kilencedik, népsűrűség szempontjából pedig a második helyen állt. Egy 1970-ben kiadott „TERÉZVÁROS" c. könyv szerint a Majakovszkij, a Népköztársaság és Lenin körút lakói apróbb bosszúságoktól eltekintve, boldogan éltek. Az üzletekben bőségesen volt élelmiszer és mosógép. A nők akkori divat szerint miniszoknyában jártak, mindenki tudta, miért dolgozik, miért él...

Igen, van miért dolgoznunk és miért élnünk!

A holnapért! A jövőért!"

E szavak szellemében a VI. kerületi Végrehajtó Bizottság szeretettel ajánlja, nemcsak a kerület lakosainak és dolgozóinak — hanem minden kedves érdeklődőnek ezt a könyvet.

Budapest, 1969 október

Dr. Füredi László

a VI. ker. Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke

I.

Gyere Kedves Olvasó, botladozzál velem együtt az üszkös-kormos romok között: felmegyünk Buda várába, hogy áttekintsünk a túlsó partra, Pestre.

1686. szeptember 2. után vagyunk. Íme Werlein János István inspektor szeptember 29-én küldött hivatalos jelentése, mely az Udvari Kamarának címeztetett: „Nincs egyetlen tető, egyetlen szoba, még egyet fagerenda sem: minden alapjáig, a pincéig égett le . . .”

De Európa örömmámorban úszik: győzött a kereszténység a pogányság felett! Egyik ünnep követi a másikat. Bécsben ünnepi Te Deumot tartanak az uralkodó — I. Lipót — részvételével, Rómában őszentsége a pápa elrendeli, hogy délben az Angyalvár ágyújának eldördülésére a város minden harangja megszólaljon. Győzelmet hirdetnek a csengő harangok Brüsszelben és Lübeckben, Milánóban, Moszkvában.

A szegény ünnepelt, dicsőített és agyonemlegetett Buda pedig romokban hever . . . És Pest régi dicsősége . . .? Nagyon nagy ára volt ennek a győzelemnek: mindkét város elpusztult. Igaz, Lipót császár elrendeli az azonnali újjáépítést, de ez az „azonnal” egy egész évszázadot jelentett.

A török hadifoglyok hordják a hullahegyeket az üszkös romok közül. Van der Böck tábornok, akit Budavár parancsnokává nevezett ki Lotharingiai Károly főherceg, katonáinak fából rögtönöztetett szállást. A jobb állapotban maradt, tetőtlen, tor-

nyatlan templomokban a papok reggeltől-estig keresztelik a pogányokat: „Én Téged megkeresztellek az Atya, Fiú és Szentlélek nevében . . .” Csurog a szenteltvíz Hamza bég fejére is, akit Szapáry Péter ejtett fogságba a vár megrohanásakor. Ugyanaz a Szapáry, akit Hamza bég is elfogott egyszer, sőt az ökör mellé fogatta, úgy szántatott vele. A lovagias magyar azonban nem adja vissza a kölcsönt, ezekután így Hamza bég alázatos kereszténnyé lett.

A néptelen Budára és Pestre pedig jönnek a rácok. Meg kell hagyni, jó kereskedők. Legelőször abból csináltak pénzt, hogy vizet hordtak a várba, ahol elpusztult a vízvezeték. A Vízivárost pedig akár Horvátországnak is hívhatták volna, annyi horvát telepedett meg pár év alatt.

Pest a betelepülők szempontjából rosszabbul járt. Legnagyobb számban a cigányoknak volt kedvük, bátorságuk vályogot vetni a Duna bal partján.

Az országutakon óriási társzekerek zötyögtek, a bakon szundikáló székelyek rázódtak. I. Lipót rendeletére hozták az öles vastagságú épületfát Felsőmagyarországból.

És jönnek a külföldi mesteremberek is, akiket a kedvező ajánlat csábít el hazájukból: Spanyolországból, Franciaországból, Bajorországból Magyarországra. Így Budán a háztulajdonosok nagy része belőlük tevődik össze. Pesten leginkább a németek kezdenek építkezni. Nem is járnak rosszul az idegenek! Sok későbbi vagyon alapja születik meg ezekben az években, hiszen boldog, boldogtalan házhelyhez juthat. Fizetni sem kell érte, csupán bekeríteni, és már az övé. Az ügyesebbek mást sem csinálnak, csak kerítenek, foglalnak. A város német jegyzője hat írnokával sem győzi jegyezni a törzskönyvbe az új tulajdonosok nevét, köztük ilyeneket is: Scongrdi, Sotos, Zisar, ami magyarul Csongrádit, Zsoldost és Csiszárt jelent.

Aki pedig esetleg földbirtokra vágyik — semmi különösebb akadálya, hiszen Pest-Buda határában van elég rétnek, szántónak, legelőnek, szőlőföldnek való terület.

Háztulajdonos lesz a kéményseprő és a gombkötő. A maga portáján lakik a lakatos, de „háziúr” a szolgalegény, a városi őr és a kommandó is. Legtöbbjük persze német.

Az alig pár esztendős telkek értéke egyik napról a másikra

nő, hiszen a császár szabad királyi várossá emeli Pestet és Budát. Ezzel önkormányzatot kapnak, így az itt élő nincs alárendelve a földesúrnak, nem fizet kilencedet. Vámszedési joguk van, maguk választják bíráikat, tisztviselőiket.

2.

— Milyen lehetett Pest városának képe ezekben az években? Öntől kérdezem, Kohlbacher úr, szíveskedjék elmondani nekünk: milyennek látta Ön az akkori Pestet?

— Természetesen nem véletlenül kérdezem éppen Öntől!

— Önt ismerem!

— Nem hiszi?

— Ön Kohlbacher Mátyás, a Kamara tanácsosa. Három házhelyét, melynek telekkönyve még ma is megvan, Vorstern tábornokkal kapta egy napon: Ön a 17., 23. és 33. számúakat, a tábornok pedig majdnem a szomszédja. Övé a 48., 49., 50-es házhely. Mennyit fizettek érte. Ne számoljon, én pontosan megmondom: semmit. A császári főtisztviselő uraknak ingyen adatott át e pár házhely. Nem csoda, ha ilyen könnyű feltételek mellett Önök és még 116 társuk mindjárt több házat vagy olyan házhelyet foglaltak el, melyen most tizenöt-húsz meglehetősen kényelmes 5 emeletes ház áll. Azt mondja, hogy voltak polgárok is, akiknek több jutott? Tudunk róla, illetve róluk! Döpfel sütőmesterre emlékszik, hiszen ő szállította az uraknak — többek között Önnek is — a legjobb ánizsos kenyeret, neki is két háza volt, a 227-es meg a 228-as. Sőt Prakher Pál, a timár is két házat bírt.

Látja tanácsos úr, mennyi mindent tudunk! Még azt is, hogy milyen volt akkor Pest. Csak akkor szóljon közbe, ha valahol nincs igazam és hogy jobban megértsen, az Ön stílusát használom. Az olvasók kedvéért ez esetben eltérek a hivatalosan használt német nyelvtől és engedelmével magyarul mesélek.

A város legnagyobbrészt puszta és elhagyatott volt. Erről meg-

győződhet bárki, ha a régi térképen figyelemre méltatja azon jeleket, melyek *„puszta, égett, vagy csak sövényekkel bekerített és épületek nélküli házhelyeknek nevezett telkeket”* jelentenek. Ezek közül némelyiket évtizedekig, másokat a XVIII. század harmincas évéig még lakhelyül nem használtak. (Elnézést olvasóimtól az előbbi mondatért, de a „tanácsos úr” kedvéért teszem...) Ezen összeállítás szerint Pestnek egyharmada kietlen pusztaság vala.

Egyébiránt mindjárt a budai (váczi) kapun bejövén a városba, az ember a 2-ik számú házat látja, melynek tulajdonjogát Pichler Mihály cipész bírta és a telekkönyv ennyit mond róla — „Schlecht von kott und holz mit einen tag”; — ezen 108 négyszögöl tért foglaló házikó szolgáltatott a városnak évente 40 denárt. Tovább lépegetvén találjuk Csernovits Arzén ipeki patriárka házatáját. Vorstern Kristóf élelmezési főbiztosnak emeletes palotája volt 16 szobával. (Lám milyen jól jövedelmezett az olcsón összevásárolt bor, amit Vorstern úr drágábban adott tovább.)

— Kohlbacher úr, mindent tudunk!

Épülnek a házak. A házakban élnek az emberek, akik először csak saját portáikkal törődtek, aztán a közös érdek kezdte összehozni őket. Az iparosok tömörülése megteremtette az első céheket.

1716-ban már 395 ház állt Pesten, melyekben közel háromezer lakos élt. Hogy szemléletesebb képet kapjunk a város fejlődéséről, négy akkori tanácsi rendeletet ismertetek: 1692. április 25-től a tanács 20 tallér pénzbírság terhe alatt megtiltja a szemét utcai lerakását. 1697. május 31-én elrendeli a szalma- és nádfedelek lebontását és utasítja a strázsamestereket, hogy a nyár folyamán el nem bontott tetőket az ősszel karhatalommal rombolják le. 1700. június 20-án elrendelik az utcakövezést, mégpedig minden ház előtt egy öl szélességben és a háztulajdonos köteles ezt elvégeztetni. Még ebben az évben egy újabb törvény kimondja: egy héten belül minden kéményt ki kell téglázni, mert aki ezt nem teszi, elkobozzák tőle a házat. Növekszik, fejlődik Pest, melynek legnagyobb társadalmi nevezetessége a négy országos vásár, melyekre tömegével érkeznek a hajók és „egy óra járásnyira lepi el a nép a Duna partját”. A nyüzsgéstől alig tudunk utat törni a Rákospatak mentén a mai Terézváros felé.

3.

Pest története Budával, a Terézváros története Pest történetével kezdődik. Az új városrész Pest fejlődésének köszönhető.

Gondolatban romboljunk le mindent: a mai körutat, az Operát, az összes házakat. Nincs hatodik kerület, csak egy nagy szántóföldet látunk, pár alig magasodó fával. Ezt a területet Pest határain belül Felső Külvárosnak nevezték. Képzeljük el: mondjuk a mai Oktogonon állunk, körülöttünk szántók, kertek a mai Rákóczi út, Tanács körút, Bajcsy-Zsilinszky út és Váci út félkörében.

Ha megerőltetjük szemünket, azért megpillantjuk a Dunavonalhoz kifli alakban — mint a mai Kiskörút — kapcsolódó Pest magas, kőből rakott falát. Körülöttünk pedig néhány — kevés kivétellel — vályogból épült, egyszintes épületet, náddal, szalmával fedve.

Nézzünk be az egyikbe!

A vidéki parasztházakhoz hasonlóan az udvari front közepén nyílt az ajtó a pitvarba, vagy „földesház"-ba, ahol négyszögletes szabad tűzhelyen lobogott a nyílt tűz, felette széles szájú kémény vezette a füstöt. Mai háziasszonyainkat biztosan érdeklik a főzőszerszámok: háromláb bogrács, nyárs, rostély, üst, lábas (amelynek akkor valóban volt lába), fazék, nagyobbrészt vasból, kisebbrészt vörösrézből. Az étkezőedények cserépből való csuprok és tányérok voltak, nagy ünnepeken kerültek elő csak az ónkupák, tányérok. A kellemetlen szag, amit éreznek, a faggyú szaga, ezzel világítanak.

Kukkantsunk bele a tisztes polgár szekrényébe is: hollandi szövetből vagy abaposztóból, karásiából készült nadrágot és ködmönt találunk. Van itt halcsontos női derék is, meg egy pár topánka. Ott a sarokban egy kecske vagy birka bőréből készült, bélelt kordován csizmát is látunk.

Ha már divatról beszélünk, ne feledkezzünk meg a hajviseletről sem. A falon függő tompa színű családi festményből kiderül, hogy az idősebbek kontyot, a fiatalabbja koszorúba kötött copfot visel.

Ha asztalhoz ülnénk, már tálalná is vendéglátónk az ünnepi menüt: a főtt sonka, kacsapecsenye, kalács, túrós és lekváros rétes mellé a „csobolyóból" — a 20—30 itcés kis boroshordóból — eredeti „lipótvárosi" bort ihatnánk, mivel ez a környék akkortájt körülbelül olyan híres volt boráról, mint most Cegléd. A vendégek tiszteletére biztosan megszólalna a házigazda fiának citerája, melyre egy „langaus"-t táncolhatnánk.

Megköszönve a képzeletbeli vendéglátást, remélem, furcsa kérdésünket nem tagadja meg a házigazda: fel szeretnénk menni a padlásra, hogy magasabbról is „lássuk" az 1730-as évek VI. kerületét.

4.

A külváros keleti határát csak a huszadik század területrendezései szabták meg. A XVIII. században a mai Szövetség és Szív utca vonalán túl művelésre és településre alkalmatlan homoksivatag húzódott. Nemhogy utcahálózatnak, de még utcáknak sincs nyomuk. A szemünk befogta területet csak néhány nyugatról kelet felé vezető út tagolja, ezek is inkább dűlőút jellegűek. A képzeletbeli (és jóval későbbi) Majakovszkij, Jókai, Rózsa Ferenc utca és Váci út közötti területen kizárólag majorságok vannak. A Nagymező utca környéke azonban gondosan fel van szántva egészen az Akácfa utca végéig. Ez már felosztott vagy adományozott terület. Ezen a részen kaptak ingyen majortelket téglaégetővel a szerviták, itt van Herczog Ádám majorja is. Az 1723-as telekkönyvet lapozgatva most nem sorolom fel mind a 26 (!) major tulajdonosát, de annyit láthatunk a megsárgult térképről, hogy a majorságokat később kertekké osztották fel, sőt, a Jókai utcára dűlő parcellák egy egész kertnegyedet képeztek. Már csak azért is, mert a Városi Tanács 1726-ban elrendelte, hogy mindazok, akik a város előtt kertet kaptak, kötelesek azt fásítani és mint kertet művelni, semmiképpen sem szabad szántónak és gabonaneműek termesztésére felhasználni,

mert aki nem így cselekszik, attól egy esztendő múlva elveszik. E rendeletnek volt is foganatja: a harmincas években már szép, rendezett kertek húzódtak a deszka- vagy sövénykerítések mögött és a mai Nyugati pályaudvar környékén igen „tetszetős gyümölcsösök, szőlők és bennük itt-ott présházak találtattak" — a korabeli krónikás szerint.

A kertek virágzása és gyarapodása szinte kényszerítette a tulajdonosokat az építkezésre, hiszen a termésre már vigyázni kellett. Az első Felső Külvárosi házak a Váci kapun kívül — a marhavásár felé — a mai Majakovszkij és Paulay Ede utca között épültek. A legtöbb ház már a meglevő dűlőút mellé épült, egyrészt az országúti részeken — a mai Paulay Ede utcától a Nyár utcáig — másrészt az akkor Mayer Hoffwegnek nevezett Majakovszkij u. két oldalán. A század közepéig már 251 ház emelkedett, túlnyomó többségük egész kicsiny, 30—300 öl nagyságig terjedő telkeken. Tulajdonosaik főleg zsellérek, napszámosok, segédek voltak, a nagyobb felosztatlan kertek épületeiben polgárok, németek laktak. És ahogy ez lenni szokott — a legnagyobb területet bírták a nagyurak — Eszterházy gróf szomszédja Majtényi báró lett, Halleré pedig Orczy.

Nem messze a nemesurak házától, de jóval szegényebben lakik Salzer József német tanító is, aki — a Városi Tanács rendelete szerint — a tanításon, adószedésen kívül köteles naponta felhúzni a városháza toronyóráját és ezért évenként 30 forint, 8 akó bor, egy hízó, újévi ajándékul pedig 5 forint illeti.

Salzer József ma nem tanít. Piros tintával aláhúzza kalendáriumában az 1751. augusztus 4-i napot, ünneplőbe öltözik és a szokottnál óvatosabban lépked a Weich Mátyás vincellér telkéről elnevezett Weinreich Gasse porában — a mai Kazinczy utcán —, ahonnan bizony jó félóra járás a városháza. Ünnep van ma, nagy ünnep! Mindenki a Duna felé igyekszik. A lovak vágtája szörnyű port kavar, csak úgy hemzseg a minden rangú-rendű nép. Az asszonyok kezéből nem hiányzik az ételekkel megrakott fedeles kosár, a férfiakéból a kishordó.

Nem sokkal 10 óra előtt háromszor dördül meg a budai vár 90 ágyúja: Mária Terézia és Ferenc császár huszonnégy hajóból álló flottája kikötött a Dunát átszelő hajóhídnál.

Hiába, nagy ünnep ez, hiszen Pest-Budán több mint kétszáz

éve nem járt magyar uralkodó. Zúgtak a harangok, dörögtek az ágyúk, a nép számára korlátlanul folyt a bor, szólt a harmonika és a citera. A katonai századokba beosztott polgárok fújták a trombitát.

Keyser Sebestyén császári és királyi tanácsos, az alsómagyarországi sóhivatal felügyelője rekedt hangon mondta német nyelvű rímes köszöntőjét, a művészien kidolgozott háromszögletű sószobor-oszlop előtt.

Hangját elnyelte Scopek Ferenc tanácstag latin nyelvű üdvözlőbeszéde, utóbbiét pedig a tömeg üdvrivalgása: „Vivat Maria Theresia et Franciscus!".

A két hetet — Mária Theresia két hetét — beragyogta a pompa, a lélegzetet elállító pazarlás. A kivezényelt lovasság nem győzött már tisztelkedni, egy-egy vacsoránál 70 000 (!) színtiszta viaszgyertya fénye világított. Ez mind csak arra volt jó, hogy néhány napra feledtetni tudta a pest-budai polgár verejték- és faggyúszagú szegénységét.

„Az időjárás a visszautazásnál is oly kedvező volt, mint az ideérkezésnél. Ebből arra következtethetünk, hogy a Mennybeli Úr előtt is kedves volt ez az utazás és az ő áldása kísérte azt" — írja a Wienerisches Diarium tudósítója.

Mária Terézia tehát szép napfényes időben ment el és emlékére a Felső Külváros a Terézváros nevet kapta.

Salzer József tanító, adóbeszedő és a Városháza órájának felhúzója is terézvárosi polgár lett. Ünneplője a kéthetes viselésben megkopott ugyan, de a látványt sokáig megőrizte magában, hiszen minden eseményt a toronyból nézett végig . . .

5.

A Terézváros megtisztelő elnevezéstől függetlenül e terület egyáltalán nem nevezhető városias településnek. Zárt házsor csak az országútnak a városfallal szemben levő részén található. A többi részében az utcákra merőlegesen épült házak állnak. Jel-

lemzője a tágas udvar és a Majakovszkij utcától délre levő házak többségénél a házhoz csatlakozó kisebb-nagyobb kert.

Az egymás mellett levő apróbb telkeken kuporgó házacskák falusias építésmódja egyáltalán nem keltette a „zsúfolt városiasság" látszatát. De ez mit sem érdekelte polgárait, akik két évenként még saját bírót is választhattak ezentúl. A bírák évi 36 forint fizetésért két esküdt segítségével intézték a lakosság ügyes-bajos dolgait, a Mária Terézia-féle büntetőtörvénykönyv szerint, melyben a „Theresiana szellem" éreztette hatását. Ez különösen az erkölcs elleni bűnöket torolta meg mai szemmel nézve meghökkentő szigorral.

Tauser Ferdinánd, Terézváros bírája például Mihalovics Gábor pesti származású földművest Hell Rozinával a rákosi berekben elkövetett házasságtörésért 50 botütésre, az asszonyt — mivel férje hajlandó volt megbocsátani neki — 50 vesszőcsapásra ítélte. A bigámia — mint a megmaradt periratokból kiderül — már akkor is előfordult és Tauser uram ez ügyben ismét szigorú erkölcsvédő bírónak bizonyult: a bambergi származású Klein János egy pesti vincellér leányát vette el feleségül, de egy hét múlva kiderült végzetes feledékenysége, miszerint Tatán már egyszer Isten és ember előtt igent mondott a molnár leányának. Így Tauser bíró uram halálra ítélte, azonban a bűnös ráadásul katonaszökevény is volt, így ügyét átették a katonai bíróságra.

Körülbelül a jelenlegi Savoy előtt játszódott le a következő terézvárosi — ma sem ritka — eset, melyre a tanács több napon keresztül igyekezett fényt deríteni. Kérdés: vajon a Moson megyéből Pestre jött 23 éves Perger Zsuzsanna keresetszerűen foglalkozott-e kéjelgéssel?

A lány az első tárgyaláson elmondta, hogy két éve szolgál Pesten és este 8-kor a Mittecmeyer Gasseról vitték be a börtönbe, mert tetten érték a kertek alatt Frej Péter magyar tanítóval. A lány — vallomása szerint — érintetlen, a tanító pedig semmit sem adott ellenszolgáltatásként.

A következő tárgyaláson Zsuzsanna már azt vallotta, hogy Frej — özvegyember lévén — a lakására csalta azzal az ürüggyel, hogy levelet kapott szüleitől, azt akarja neki felolvasni. A házban a lány kérte a levelet, ehelyett azonban Frej erőszakot köve-

tett el rajta, amit a tanító saját leánya látott meg az ablakon keresztül.

A harmadik tárgyaláson a bíróság „komoly intelme után" bevallotta, hogy „volt már ugyan dolga emberrel", tehát nem érintetlen. Így a bíróság figyelembe véve az erőszakot, valamint a nő „belátását": csak 25 botütésre ítélte Perger Zsuzsannát paráznaságért.

Hosszan lehetne sorolni az aktákba temetett életeket, melyek kerületünkből, sőt egész Pest mindennapi életéből adnak ízelítőt, de abbamarad a tárgyalás, a suszterinas kiáll a műhely elé a segédúrral együtt és aki teheti rohan a mai Körönd irányába, hiszen 1784. augusztus 5. van: Szablik István piarista fizika tanár és tudóstársai ma, több sikeres kísérletükön felbuzdulva, nagyszabású bemutatót tartanak díszes léggömbjükkel. Az embergyűrű közepén ott vöröslik-aranylik a 8177 köbhüvelyk űrtartalmú golyó, melyen négy aranyozott kötélen lógó hajócska himbálódzik és mivel a gyúlékony levegő súlya tízszer kisebb a közönségesnél és az egész „gépezet" csupán 2 uncia; minden valószínűség szerint a levegőbe fog emelkedni. (A gyúlékony levegő előállításához „gálic-olajat" — vitriololaj-pironkénsav — vasreszeléket és vizet használtak!)

A művelet több volt mint kísérlet, társadalmi eseménnyé lett! A tartózsinórt maga Gyulai grófné kegyeskedett elmetszeni. A léggömb „a hősi babérokkal koszorúzott Pest művészetkedvelő múzsáinak mezejéről" kötelékétől megszabadulva, gyorsan emelkedett a magasba, azután eltűnt a látóhatáron.

A Király utcai fogadó asztalánál a léggömb úgy látszik megihlette LN. G-t, a poétát, akinek versét „Ode auf die den 5. August. 1784. zn. Pest aufsteigende Montgolfiere" címmel közli Eizenberg:

> ... Fel, múzsák fiai! Fel, Pannonia növendéke!
> Nemcsak feltalálni: utánozni is dicső tett.
> Guerick feltaláló volt, ez igaz,
> De hírneve Boyle-nak is van ...

Amíg az előbbi fűzfapoéta kitalálja a második strófa sántikáló verslábait, figyeljük meg a fogadó másik két vendégét. Beszélgetnek:

— Tegnap kihajtott kocsijával Hülff Móricz Bálint polgármester úr is. Szerencsére nem volt semmi aggálya . . .

— Nem is nagyon lehet, hisz már egy éve egyfolytában ültetjük a fákat. Gyönyörű erdő nő majd a kezünk alatt inspektor úr ezen a büdös mocsáron . . .

6.

Így beszélgetett Stolz János selyemtenyésztési inspektor és Tréfa János erdőfelügyelő, akik a Városerdő, azaz a Városliget felügyeletét látták el. Bizony szükség volt a munkájukra, mert bár a fák telepítését már 1755-ben megkezdték, a vigyázó nélkül maradt növendék erdőt lelegelték a környékbeli marhák. II. József császár és Mária Terézia megújított erdőtörvénye alól azonban nem lehetett kibújni. A szigorú törvénynek köszönhető, hogy 1794-ig a terület nagy része már akác, és eperfával volt beültetve.

Ez idő tájt szinte naponta sétál le-fel a Király utcában két külföldiesen öltözött ember: Valero Tamás és István. A spanyol nemesi családból származó testvérek már itt Pesten születtek és nagykorúságukat elérve sokáig utazgattak külföldön, ahol elsajátították a selyemtermelés és selyemgyártás módját.

Telket néznek és nemsokára (1783 június) István megvásárolja Leyrer András két hold nagyságú szántóföldjének egyik felét. A telek másik felére Valeró Tamás a vevő. Az 1783-ban szántóföldnek jelzett pusztaságot a Király utca (König-gasse), Akácfa utca (Klein Akasien-gasse), Dob utca (Drei Trommel-gasse) és a hajdani Gyár utca (Fabrik-gasse) határolta. A telekvásárlási folyamodvány így jellemzi ezt a területet: . . . „homokos, terméketlen és műveletlen rész . . .”

E telken Valeróék néhány év alatt nagyszerű kerteket létesítettek. A zöldségféléken és gyümölcsökön kívül pedig a selyemhernyótenyésztéshez nélkülözhetetlen eperfákat telepítettek. A Király utcát szinte megváltoztatta az épülő első pesti gyár. Az

üres telkek, szőlőskerti villák — házak között kitűnően helyezkedett el a kastély jellegű hatalmas épület, melyet díszes kőkerítés zárt el a pesti polgárok nyári szórakozóhelyeihez vezető Király utcától. A gyárban pestiek, ill. terézvárosiak dolgoztak a biztos kereset reményében, mert a selyemhernyókat nem bántotta az aszály sem, míg az állattenyésztésből — egyre szigorúbb törvényt hoztak — már nem lehetett megélni. A század végén egy összeírás szerint Pesten összesen 793 szarvasmarha volt. A terézvárosi lakosok így hát Valeróéknál dolgoztak, vagy szőlőt műveltek.

Inkább ebből, mint iparukból tartották fenn magukat. Az egyre inkább várossá, az ország központjává fejlődő Pesten rohamosan háttérbe szorult a mezőgazdaság. Nemcsak fejlődik, szépül is a város, meg a környéke.

1799 júniusában 2000 napszámos dolgozik a Városligetben. A mocsaras területet csapolják le, ezért a mocsáron keresztül egy csatornát ásnak és így két szigetet alakítanak. A szigeteken elterítik a homokbuckákat és a planírozás után négy sorban nyár- és vadgesztenye-fákat ültetnek... Egyszer talán ligetes-erdős pihenő lesz ezen a helyen is...

7.

De most menjünk erről az egyelőre még bűzös-feltúrt Ökör-Dűlőről, hiszen 1800-at írunk és a szerencsétlen véget ért Sándor Lipót öccse, József főherceg már öt éve ül a nádori székben. Ma Budára érkezik. A méltán büszke budaiak készülődése szinte határtalan volt. A pazar ünnepi hangulatot csupán a hirtelen megindult jégzajlás zavarta meg: „A míg a pompás menetek közt az örvendetes Vivát kiáltások, az ágyú-durrogások bé-töltötték a levegőt — írja a Magyar Hírmondó — megindult a Duna jege és olly sebes zajjal folyt, hogy a sok ezernyi Pestiek kéntelenek voltak az éjszakát Budán tölteni. El lehet gondolni, melly szűk volt a szállás; melly számtalan sóhajtás jött által az innenső part-

ra — József és Terézvárosok felé." Az ott rekedt terézvárosi és többi polgár szórakoztatására megnyitották a nádor parancsára az Országház termeit és egész éjjel tartó „szabad bált" rendeztek.

És ha már bálban vagyunk, nézzük, hogy és hol mulattak, szórakoztak őseink. A szórakozásban is egyre igényesebb, városiasodó pesti polgárság szombatonként kocsival avagy gyalogszerrel már kora délután elindult a Hacker-szála[1] felé. Az egyemeletes épületet Hacker József ácsmester építette — innen a neve is — és körülbelül a Terézváros Tanács körút felé eső sarkában állt. Az 1794-ből fennmaradt leltár alapján könnyen berendezhetjük. Az emeleten volt a táncterem, melyhez jobbról-balról egy-egy kis terem kapcsolódott. A falak mentén 14, lószőrrel tömött és vörös posztóval bevont kanapé állt. A terem berendezéséhez tartozó antik szekrényen kívül az egyik sarokban aranyozott ütő óra óránkénti harangjátékkal jelezte az idő múlását. A fényűzést 8 aranyozott keretű tükör, 6 tükrös faligyertyatartó, egy 18 karú és két 8 karú csillár, továbbá 16 aranyozott gyertyatartó képviselte. A zenekar számára külön gyertyatartók „ontották" a fényt. A földszinten kávézó, az udvaron pedig több „szaletli" és tekepálya állt a szórakoznivágyó pesti polgárok rendelkezésére. A bálozó nők ruházatukkal méltón illeszkedtek a bálterem fényes külsőségeihez: már akkor is — még az álarc alatt is — erősen festették magukat, turbánszerű fejdíszeiket arany-ezüst csatokkal ékesítették. Ruháik anyaga többnyire fehér vagy világoskék bársonyból, atlaszból vagy brokátból készült. És ahogy napjainkban a mini a divat, úgy ősanyáink divatőrülete a karcsú derék és amint a Wiener Zeitung egykorú híradásából értesülünk, e divat nem is veszélytelen: az egyik pesti bálon egy 18 éves lány tánc közben a szoros fűző miatt meghalt.

A Hacker-házban tehát lehetett mulatni, „csupán" a 30 krajcáros belépőt kellett megváltani. Egy-egy nagyobb estélyen kétezren is összejöhettek. Ez Pest akkori népesedését nézve azt jelentette (ha ugyan a látogatók mind pestiek voltak), hogy a far-

[1] A Hacker-szála a mai VII. kerület területén volt, de már csak a közelsége miatt is ide jártak a terézvárosi polgárok.

sangi szezonban — a nagyobb bálok alkalmával — csak a gyerekek vigyáztak a házra.

Meg kell emlékeznünk egy érdekes apróságról: Mária Terézia báli rendeletének hatodik pontjáról, amely kimondja, hogy álarcosok csak gyaloghintón vagy kocsiban mutatkozhatnak az utcán. Megszületik tehát a taxi „láberővel" hajtott őse, a gyaloghintó. Glexner János olvasó-kabinet tulajdonos — kölcsönkönyvtáros — már hirdetést is ad fel a *Neuer Kurier aus Ungarn* című újságban, melyben tisztelettel közli, hogy a közönség szolgálatára a Lipót u. 60-ból kívánság szerint „indulnak" hordszékek, melyekért egyszeri igénybevétel esetén a városfalakon belül 15, a külvárosokban 24 krajcárt kellett fizetni. Az újság további számaiból később kiderül, hogy a vállalkozást nem nagyon vették igénybe a pestiek, mert „ugyanezen szolgáltatás" — később — 12, illetve 20 krajcárért vehető igénybe, sőt a gyaloghintót vivő emberek favágást, bútorszállítást, költöztetést is vállalnak.

Üljünk hát mi be Glexner úr gyaloghintóinak egyikébe, hagyjuk a gyertyáktól füstös Hacker báltermet, menjünk egy kicsit ki a szabadba: a terézvárosi Skopeck-féle kertbe. Az Ofner Zeitung híradása szerint ugyanis itt zajlott le 1799. július 15-én az első pesti szabadtéri előadás. Friedrich Ferdinand Möller: Graf von Waltron, oder die Subordination című darabja került bemutatásra.

Az Ofner Zeitung az előadásról megjegyzi, hogy mind egy ilyen előadás különleges volta, mind pedig a katonaéletből merített tárgya temérdek nézőt vonzott a mai Epreskert környékére és mindenki megelégedetten távozott.

8.

Bál, divat, szabadtéri előadás ... nézzük most már tovább, mivel ütötték agyon a hosszú estéket őseink.

Pest-Buda valamennyi könyvkereskedésében ez időben megkapható a német eredetű „Glucks-Rad", a szerencsekerék. Ez a

24 krajcáros könyvecske 99 kérdésre ad — kérdés-felelet formájában — „helyes" válasz.

Mire is voltak kíváncsiak a viaszgyertyát körülülő terézvárosi családok? Íme néhány kérdés: Vajon hűséges felesége van-e, aki egyedül őt szereti? Ha állapotos a kérdező, fia vagy lánya lesz-e? Férjhez menjen-e a hajadon ahhoz, akit ajánlanak neki, vagy sem? Meggyógyul-e beteg hozzátartozó? Hogyan szerezze meg szerelmének hajlandóságát? Mit jelent, ha valaki kecskével álmodik? A halál melyik nemével fog meghalni a kérdező?

A „csalhatatlan" előregyártott válaszokban természetesen hittek is a félhomályban ülők és ha netán valaki válaszul azt húzta ki, hogy „szerencséje lesz" rohant lutrizni, ami a legnépszerűbb szerencsejáték volt Pest-Budán. A lottéria, a mai lottó ősének divatját mi sem jelzi jobban, mint a róla megjelent számtalan röpirat, könyvecske, amelyek jobbnál jobb, biztosabbnál biztosabb rendszereket ajánlanak olvasóiknak. Egy a sok használati utasítás közül: számolj le a legutolsó húzás kihúzott számaiból ötöt és ezek lesznek a két hét múlva kihúzott nyerő számok.

Próbálják ki Önök is az elődöknek ajánlott módszert, mert a „talált pénzt" ma sem vetjük meg. Hát még az 1800-as évek ár- és bérviszonyai mellett! Persze, hogy lutrizott a szobalány, aki évi 16 forintot keresett, de ha „varrni, kötni s hajat fodorintani" is tudott, 24 forintot kapott. A kihúzott számokról álmodott a szakácsnő évi 60 forint fizetése mellett, bár ezért az összegért már a meleg ételeken kívül „tésztamíveket és szulcokat" (kocsonyát) is kellett tudnia készíteni.

A város órása 38, a kéménysepről 50, a harangöntő 12, a hóhér 40 és a városi fűtő 13 forintos évi pénzbeni keresetét is megtoldotta volna egy-egy nyeremény.

Mai portásaink biztos irigykedve olvassák, hogy régen egy kapuőr 120 forintot is megkeresett, igaz néha puskáját is használta, de katonának is érdemes volt beállni: hiszen a sztrázsamester 180, a hadnagy 200 forintot kapott. A vármegyei hatóság a Pesten működő két orvost is szépen honorálta: 300 forintot kaptak évenként. És bár a szoptatós dajka 35 Ft-os évi bére kétszerese volt egy napszámosénak, mégsem arányos a polgármester Újév napján leszámolt 600 forintos meghatározott fizetésével.

Most pedig lássuk, hogyan és mire költötték keresetüket a terézvárosiak: 6 krajcárért egy font marhahúst, tízért egy font sertéshúst lehetett vásárolni. A tűzifa mázsája (száz font, vagyis nem egészen egy fél mázsa) 2—3 forintba került. A lakások bérei között már akkor is nagy ingadozás mutatkozott: egy „Majakovszkij utcai" lakás bére az első emeleten (8—10 szobával, istállóval) évente 1200—1500 forintra rúgott. A módosabbak lakhattak a belvárosban 3—4000 forintért. Volt olyan terézvárosi ház, amely 8—10 000 forintot is jövedelmezett gazdájának: 150—200 napszámos egész évi fáradságos munkájának bére.

Buda és Pest jellege különbözőképpen alakult. A budaiakra — Rösler Kristóf János kalendáriumi szedő szerint — a kisvárosi kedélyesség és szellemi korlátoltság a jellemző, míg a Terézváros és a pesti külvárosok lakóira életmódjukat illetően a szerénység, egyszerűség.

Mindenesetre a két város fejlődését — Buda lassúbb, Pest gyorsabb ütemű növekedését — már semmi nem tartóztathatja fel. Rösler K. János írja: „A Duna partok, különösen vásár idején, teli s tele vannak hajókkal, amelyek mindenfajta árut hoznak; a fából való, nemcsak szép, de kényelmes híd övként öleli a folyót. Az emberek arcuk verejtékében fürödve görnyedeznek a terhek alatt, míg a naplopók öntelten feszítenek; teherkocsik és hintók, fiakkerok és targoncák préselik magukat előre itt is (Pesten), oda át is. Aztán szétoszlanak az utcákba és még inkább fokozzák a nyüzsgést ott, ahol az üzlet vagy a szeszély az úr. A mindkét parton fel-alá sétáló emberek, a tolongás a hídon, ... megszámlálhatatlanok a füstölgő kémények, akárcsak a ragyogó ablakok ... Mindezt itt látja maga előtt az ember ..."[1]

A város szorgalmas lakóinak hozzáértése, élelmessége, áldozatkészsége úgy látszik — legalábbis ezekben az években — még megbirkózott a Habsburgok gazdasági és politikai elnyomásával.

[1] A Terézvárosban nem volt vásár. Amit Rösler K. János leír, a mai V. kerületben zajlott le. A terézvárosi iparosok is ide vitték áruikat.

9.

1811. Ebenhard Henrik „harangöntő polgár" a hetente megjelenő Nemzeti Újságban közölteti: „Mivel kiváltképpen a távulról jövők, engemet az előbbeni — 10 esztendőkig bírt — s a Hatvani és Ketskeméti kapu között az országúton helyheztetett lakásomon keresnek, tehát szükségesnek tartom a tisztelt Publicumnak azon jelentésemet megújítani, hogy már két esztendő előtt az egész Harangöntő Műhelyemmel a Therésia városban lévő tulajdon házamban által költöztem, mely a Hatvani kapun kívül a Fehér Lónak által ellenében a deszkával bekerített fundusok megett a Sípos és Nagy és Kis kereszt utca között Nro. 222. vagyon . . ."

Röviden és érthetően Ébenhard mester a Nagymező utcába költözött a Fehér Ló fogadóval szembe, ezentúl itt a kerületben önti majd harangjait „valódi fémből". Aki tehát kis vagy nagyharangot akar vásárolni — „egészen hat mázsáig" — ezen a helyen keresse a mestert, aki „az eladandó tárgyak mivoltához képest" igyekezett mindennek illő árat szabni.

Harangöntőn kívül van már mindenfajta foglalkozású ember a Terézvárosban, hogy csak érdekeset említsek, „Péter Ignátz orgona tsinálónál mutátiós orgonákat" lehet vásárolni, melyek „jóságáért kezes az áruló".

Még csetlik-botlik, akadozik a magyar nyelv, de Kultsár István vékony kis lapja már magyarul íródik. Sőt egyik számában ezt olvashatjuk: „Egy igen tisztességes és példás házhoz a Duna mellett — Esztergomhoz nem messze magyar nyelv kedvéért cserébe felvétetnék férfi vagy Leány Gyermek, s helyette egy 11 esztendős, tiszta, egészséges fiú gyermek ajánltatik Pestre, akár Budára."

Mosolyogva — és nem kis meghatódással forgatjuk a százötven éves „újság" hazai és külföldi tudósításait. Képzeletünkben megjelenik a terézvárosi polgár, aki izgalommal, lassan szótagolva olvassa családjának — a vasárnapi mise után — a nagyvilág híreit: „A Párizsi Monitor jelenti, hogy ő meglégyen arra hatalmazva, hogy hírül adja az örvendetes dolgot" miszerint

Berry Hercegnő a Burbon családnak „egy új tsirát ígér, viselősségének már ötödik hónapját tölti..."

A Fehér Ló fogadóban arról vitatkoznak a mesteremberek hogy vajon Kotzebue gyilkosát kivégzik-e? (Kivégezték!) Aki pedig netán megunta volna a városi életet, a „Magyar Kurírban" biztosan talál kedvére való munkát. Például: „Szükség volna egy hűséges derék Pusztai Ispányra, ki a maga árnyékától meg nem ijed, s a jó Gazda keze alatt — kitől eleget tanulhat — szolgálni szeretne". Különben a marhahús fontjának ára „Bétsban 17 krajcárra határoztatott".

És ahogy napjainkban a Shell olajat reklámozzák, olyan sikere volt abban az időben Gazda János terézvárosi polgár olcsó szekérkenőcs receptjének: „Egy font hájat és egy font bárányfaggyút" kellett összeolvasztani, ehhez „fél font pulverizált ólomfejért és két asztali kanál faolajat" keverni. „Ha bádog szelencébe öntöd, azt nyered, hogy útra vivén, kevés helyet foglal el szekeredben. Egyszeri kenésre elég annyi, mint egy dió, s egyszeri kenéssel ötven mérföldnyi utadat megteheted".

Üljünk fel hát a megkent tengelyű szekérre és robogjunk Wetter János szőlősgazda kertje felé (a mai Lövőház tér környéke), hiszen itt a termékenység egy különös példáját láthatjuk: a gazda 1796-ban ültetett és terjesztett 26 éves szőlőtőkéjén az idén kétszázkilencvenegy fürt szőlő termett, s aug. 14-én már csaknem mind megért és fél cseber bornál is szaporábban fog ereszteni. Wetter János házatája körül — a csoda hírére — többen is összejöttek. A büszke gazda, úgy látszik, nem rest saját tapasztalatait továbbadni. Most éppen arról beszél, hogy mit fundált ki a földi bodza kiirtására. Terézvárosi gazda őseink ámulva hallgatták a „saját tapasztalást". Hogy aztán ennek köszönhető-e, hogy most nincs földi bodza a hatodik kerületben, azt nem merném állítani...

A vakáció az 1825-ös évben is véget ért. Bár a külső kerületek gyermekei 3—4 nap szüreti pótvakációt is élvezhettek, „sajnos" megkezdődött a tanítás. Gondolom, az akkori terézvárosi nebulók sem szívesen emlegették Tekintetes Boráros János senátor úrnak, a Nemzeti Iskolák érdemes igazgatójának a nevét, aki „mind több gondot fordíték a Pesti, de kiváltképpen a külsővárosi iskolák látogatottságára". Eszerint Pesten — csak a Te-

résia város körzetében — „három triviális iskolák vannak felállítva, hogy a legszegényebb ember is gyermekét az írásban, olvasásban és számvetésben taníttassa". És ami talán a legfontosabb: „egyszersmind az Ország Nyelvében a Magyar Nyelvtan is gyakoroltassék és Magyar Polgárnak neveltessék". Az az évben kezdődő tanévben a „Nemzeti Iskola három osztályaiban (Lovag utcai iskola ősе) 545 rác, német, szerb, horvát, magyar kisfiú és kislány kezdte el tanulni a magyar abc-t. Hogy hánynak sikerült elkerülnie a nádpálcát, meg a szigorú iskolamester rossz osztályzatát, erről nem tudunk... Egy bizonyos: a már magyar nyelven tanuló diákok gondolkodni is magyarul gondolkodnak.

IO.

Városrészünk fejlődésében kimagasló szerepe volt Széchenyi Istvánnak: számos fontos pesti közintézmény létrehozását segítette elő. A Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kaszinó létrehozása mellett még a lóversenyeket is áthozta Pozsonyból a Városligetbe. A mai Gorkij fasorban állt a Lövölde. Az 1840-es években már vitathatatlan volt, hogy Buda és Pest mind politikailag, mind gazdaságilag, mind kulturális szempontból az ország tényleges fővárosává fejlődött. A még két különálló város lakossága együttesen elérte a százezret.

Az egyik polgári közíró, aki két emberöltő távlatából tekint a múltba, szemléltető képet fest a százötven év előtti városról. Az erősen „német Buda" leírása után így beszél az „érzelmeiben is magyar" Pestről: „Pest városának összes házszámja 5105, melyek közül 1186 akkor még csak közbetudott és tervezett. Ezek közül a Belvárosra esik a legkevesebb — 830 — házszám, Terézvárosra — 1523 — a legtöbb. Hát még, ha a beépítés módját vesszük. Milyen túlnyomó a földszintes és kertes ház! A Belvárosból kiérve, a néhány palotaszerű és középület mellett a Nemzeti Múzeum, az első alakjában álló Nemzeti Színház, a Rókus Kórház és Ludoviceum tőszomszédságában már csak kis-

városi, alacsony házikók lapulnak meg, amelyek tűzveszélyes anyaga és fedése ellen sokáig hiába küszködnek a hatóságok . . . A szemrevalóbb és szabályosabb utcák színfalai mögött hiányos utcák, pittoreszk zeg-zugok és rendetlenség . . . A közművek igen hiányosak. A csatornázásnál sehogy sem lehet beszélni »hálózatról«, gyéren vonulnak el az egyes csatornavonalak. Például a város legnépesebb része, mint a Király utca, nagyrészben nélkülözi a csatornát . . ."

Az 1846-i lapokban olvassuk, hogy a város főcsatorna-hálózatának tervezésére végre bécsi szakértőket hívnak meg, mert a legtöbb helyen nyílt árkok „illatoznak". Széchenyi szinte hadat üzen a „Pesti por és sár ellen". És bár a Terézvárosban a legtöbb utca már gránitkockákkal van kövezve — a gyalogjárók is! —, a mellékutcák hepe-hupásak, sokszor futóhomokos, poros, sáros és még mindig „kikandikál az őstalaj".

II.

Ezen a Pesten zajlottak le a márciusi szabadságharc eseményei. A fiatalság által követelt 12 pontot a pesti közgyűlés elfogadta és a rend fenntartására megalakult a „Közcsendi Bizottmány". A Bizottmány tagjai között Petőfi, Vasvári, Irinyi, Jókai, Vörösmarty, Eötvös mellett ott találjuk a küldöttek sorában a terézvárosi selyemgyár egyik tulajdonosát, Valeró Antalt és a többi haladó gondolkodású terézvárosi polgárt: Szilágyi Istvánt, Balla Endrét, Gozsdu Manót.

Pozsonyból Pestre költözik az új kormány és a Nagymező utcában Táncsics Mihály lapját, a „Munkások Újságját" olvassa Baktus Lajos cipőkészítő, aki szinte egész nap kis műhelye előtt lesi a zajló eseményeket.

1849. január 5-én mínusz 11 fokot mutatott a hőmérő higanyszála. Az utcák azonban nem a hideg miatt voltak üresek, hanem, mert a császári sereg bevonult a városba. Ettől kezdve a pesti és budai polgárnak minden tiltva volt, még az utcák és

terek magyar nevét sem használhatták, mert visszaállították a régi — német — neveket. A „tavaszi hadjárat"-ban a honvédseregek visszafoglalták ugyan Pestet, majd diadalaik betetőzéseként bevették Buda várát. De sajnos, ez volt utolsó nagy sikerük. Nyárra ismét császári kézre került a város, és Pestet olasz csapatok lepték el. Megkezdődött Haynau rémuralma.

A Terézvárosban az elkövetkezendő időkben változás csak a lakosság lélekszámának időleges csökkenésében van. A házakról, kirakatokról eszeveszett gyorsasággal tüntek el a nemzeti lobogók, kokárdák. És esténként alig akadt olyan utca, melynek házában ne tartottak volna az osztrák katonák házkutatást. A kivégzéseket az Újépületben hajtották végre, ahol a bosszúra éhes osztrák bérencek jelképesen felakasztották — nevüknek a bitófára való szögezésével — a szabadságharc nagyjait: Kossuthot, Táncsics Mihályt, Perczel Mórt, Irányit.

Megkezdődött a közel két évtizedes Habsburg-elnyomás kora.

Kerületünk várossá fejlődésének — bármilyen furcsán hangzik is — az osztrák abszolutizmus azért adott némi lökést: Magyarország mezőgazdasági termékei egyre nagyobb mennyiségben vándoroltak Bécs felé.

Az osztrák—magyar indóházból (a Lenin körúti Sportáruház helyéről) sűrűn indultak és érkeztek az áruval tömött vonatok.

Valószínűleg a magyar és osztrák hatóságok közbiztonságra való törekvése gyújtatja meg a Király utcában a gyéren pislákoló gázlámpákat. De bár a tanács utasítására a kerületi rendőrkapitányság razziáján számtalan koldust fognak össze, a polgárság általános szegénységén enyhíteni nem lehet. A kezdetben (48 előtt) biztatóan induló iskolai oktatás ezekben az években egyáltalán nem tud lépést tartani még az esetleges igénnyel sem. A börtönökből kiszabadult Táncsics Mihály hiába adja ki — „Fővárosunk" c. művét, megtörténik a kiegyezés —, ami nem is volt rossz üzlet a burzsoázia számára sem. Az 1860-as évek — többnyire szükségszerű ösztönösséggel fejlődő — Terézvárosán csak a megalakuló Közmunkatanács városiasít igazán. A fejlett nyugati világvárosokat megjárt haladó magyarok hozzák az ötleteket, példákat. Sokszor akad ezek között olyan is, amely ma már elképesztőleg hat. Van egy olyan — nagyon komoly és kidolgozott javaslat —, hogy a Körutat csatornává kellene

átalakítani. Ez a Belváros kereskedelmi központ jellegét az olcsó víziúttal tovább fejlesztette volna: dohogó gőzhajók, bárkák szállították volna az árut. Megfontolt, tudós emberek tárgyaltak e tervről, de természetes, hogy jelentek meg olyan cikkek is a hírlapokban, amelyek gúnyolták, nevetségessé igyekeztek tenni, vagy mellé álltak és arról írtak, hogy Pestet „ideális Velencévé" lehetne formálni, s a budai vár aljából lampionos csónakkal lehetne eljutni a Valero selyemgyárig.

A Közmunkatanács törvényének 3. §-a (d pont) azonban kimondja: a fővárosban — az ipar és kereskedelem központjában — az áruforgalom könnyítése érdekében, ezenkívül közegészségügyi szempontból is kellő szélességű főútvonalakat kell építeni.

Nyilvánvalóan kétféle útra van szükség: városrészeket összekötő körutakra és az ezeket összekapcsoló sugárútra. Ezek tervezése és későbbi építésük alakítja ki, segíti a Terézváros mai formáját, mely az időben két széles országút — a Váci és Kerepesi út — között terült el. Nem ilyen széles, de talán a legforgalmasabb utcája akkor a Király utca — mely a város szívétől ment kifelé és eredetileg dűlőút volt —, érthetően, hiszen a terézvárosi telepítők fő célja: belesimulni a belváros kereskedelmébe. A „befelé simuláshoz" talán elég is lett volna a Király utca, de mivel az egyre népszerűbb Városligetet mind többen látogatták — már szűknek bizonyult. Levegője — korabeli híradások szerint — borzalmas, a járdaszélén húzódó fekete szennylépatak hullámai pedig kíméletlenül terjesztették a pestist, kolerát. Pedig a kiegyezés utáni időkben már közel 18 ezer lakosú Terézváros már elérte az akkori Kaposvár, Lőcse vagy Tolna lélekszámát.

12.

E tűrhetetlen állapotot kívánták megszüntetni az új Sugár úttal, a mai Népköztársaság útjával. A nagyszabású útépítés eszméje a párisi belvárosokon sétáló Andrássy Gyula gróf agyában született meg. Ellenzői mindegyre csak azt kérdezték: miféle

országút folytatása lesz az új sugárút? Pedig a probléma az volt, hogy hogyan lehet levegővel ellátni a főváros legsűrűbben lakott és legnagyobb területét, a Terézvárost. Végre tengernyi vita után a képviselőház 1870 decemberében elfogadta és a kormány megszavazta az első 24 millió forint kölcsönt a kisajátításokra. (Nem hallgattak a szavazók Irányi Dánielre, aki felszólalásában — az akkori valódi szükségleteket látva — kijelentette, hogy addig nem lehet sétautat építeni, amíg a Dunát nem szabályozták és nem építettek kikötőket és hidakat.)

A Sugárút építése tehát elkezdődött és javában folyik, amikor a kormány egy újabb — a Terézvárost is érintő — törvényjavaslattal lépett a Ház elé: építsük fel a Nagykörutat! A Képviselőház 1871-ben folyósította is az építkezéshez az első hitelkölcsönt.

Pest építési láncreakciója elkezdődött. A nyolcszögű téren (az Oktogonon) biztatóan emelkedett a négy egymásra néző palota, sőt az Osztrák Államvasút Társaság is készült egy új pályaudvar építésére: a Nyugati pályaudvaréra. Az 1871-es Budapest általános szabályozására vonatkozó tervpályázatban lapozgatva még azt is megtudjuk, hogy a pályaudvar kedvezőtlen elhelyezését már akkor is érezték és ezért Pest városa és az Osztrák Államvasutak közt 1873. január 5-én létrejött egyezmény alapján a vasúttársaság köteles a „Terézvárosnak és a Lipótvárosnak azon részéhez — amelyek a közéjük ékelt délkeleti pályaudvar (Nyugati pályaudvar) által kettéválasztódtak — három összeköttetést biztosítani: egyet a Városliget középvonalában, egyet az Aréna útnál, egyet pedig a Hajtsár útnál."

Az előbb azt írtam, hogy építési láncreakció!? Valóban ez időben nem volt Pestnek olyan száz négyzetmétere, ahol békési kubikusok ne túrták volna a földet. Tolnából jött kőművesek falakat húztak vagy éppen a váci ácsok fejtették le állványaikat a Bazilika újjáépített kupolájáról, mely tudvalevően összedőlt 1868-ban.

13.

Természetesen az épületek nem olyan gombamódra épültek, mint ma. A kávéházat a fiakerek csak nagy kerülőkkel tudták megközelíteni, hiszen a körút egyik felén főcsatornát süllyesztettek a hórukkoló kucsmás kubikusok, a másik részén a kisajátított telkekről bontották a földszintes házakat. Néha — mikor elfogyott a megszavazott hitel — megállt az ásó meg a csákány. Kozmarics szűcsmester csak egy szál pallón egyensúlyozva jutott az opera építkezése mellett levő üzletébe. Ilyen körülmények közt igen ritkán vásároltak az amúgy elismert mester portékájából az egy szál pallón kevéssé jól egyensúlyozó dámák. A fogadó plüss székeire is csak a Király utcából beszálló por ült vendég helyett, mert megközelíteni esős időben — az útépítés miatt — lehetetlennek bizonyult —, nem is beszélve a lakkcipők kényességéről, vagy a hófehér kamásnik makulátlanságáról. Aki tehette hát, elkerülte a felforgatott Terézvárost, színházba, kávéházba és sétálni Budára ment, vagy legroszabb esetben a Belvárosba. És ahogy mi — mostani terézvárosiak — kritizáljuk, bíráljuk valamelyik építkezésünket, tették azt akkor őseink.

— Minek ekkora cécó egy sétaútért? — kérdezte a feldúlt Sugárutat látva Móser János, a tabáni mézeskalácsos, aki vasárnap családjával együtt átjött „azért" a felforgatott Pestre — körülnézni.

— Opera? Hiszen még a Várszínház is üres székeknek játszik néha — méltatlankodott a botfülű hentes, aki inkább ingyen levágott egy hízót, mintsem operát hallgatott volna.

— Méghogy pályaudvar és ilyen drága anyagból? Ki hallott olyat, hogy a vasszerkezetet Párizsból hozatják, tonnáját 90 arany frankért — értetlenkedett a vasárnapi újságját olvasó öreg droguista, aki szentül hitt az újságnak és a húsz évvel azelőtti állapotokat leíró tudósítónak:

„Bizony a vasutat még ollyan tökéllyre nem vitték, hogy az ember biztosan ülhetne benne, tízszeri egymásutáni menés bizonyos halál! A katlan szétpattanhat, meggyúlhat, felfordulhat, lefordulhat, egyik a másikat összegázolhatja, elragadhat, ha meg-

ijed és több százféle nem remélt nemei a halálnak várakoznak reánk."

„Desperálni kezdtem, csak a katlan szétpattanás adhatott elégtételt; de a katlan erősen vesztegelt, bosszúsan okádva a szikrát, melyet a szél felkapott s vadul szórt szerte a légben."

Szerencsére a dohogókon nem múlott semmi. Tisza Kálmán miniszterelnök „behatóan érdeklődik és segítséget nyújt a körút építkezésében". Újabb hitel és a tíz évig tartó első szakasz után megkezdődik a második szakasz építkezése is. Amíg az Oktogonon túli — számunkra érdektelen — földmunkák folynak, tegyünk egy sétát! Nézzük meg, mit láthatunk már kerületünkből!?

A Városligetben vagyunk. Rá sem lehet ismerni a mocsaras egykori Ökördülőre. Emlékszik, Tisztelt Olvasó a már korábban említett Stolz János selyemtenyésztési inspektor és Tréfa János erdőfelügyelő beszélgetésére? „Gyönyörű erdő nő majd a kezünk alatt!" — mondták és íme: sétányok, lombos fák! Az ápolt partszegéllyel körülvett — igaz: egy kissé piszkos vizű — tavon hatyúk úszkálnak. A szigetre ívelő dróthidat még 1826-ban készítette Anton Frigyes bécsi szitásmester. A sétányokon finom úrigyermekek hajtják karikáikat, de természetesen vigyáz rájuk a francia lány. Ott meg egy lornyonos, kínosan szögletes vénkisasszony himbálja a nagykerekű gyermekkocsit.

Itt, erre a szerény emlékműre csupán egy szót írtak: FUIT. „Volt" — ennyit jelent T. Horváth Jakab pesti ügyvéd e szerény kőoszlopa, pedig — mint a Martinovics-pör védőjéről még 1970-ben is tudni fog róla az utókor. — Az ott a Hermina kápolna. Hild József tervei alapján építették meg 1856-ban, József nádor családjának emlékére — adakozásból. A kis templom körüli sűrűbe menekültek a pesti szabadságharcosok, arra a széles füves részre vonultak ki 1871. június 11-én a párisi Kommünért gyászkarszalagot öltő munkások, majd tizenkilenc évvel később, 1890-ben itt ünnepelték őseink az első május elsejét. Rengeteg ember volt itt akkor. Hatvanezren gyűltek össze, többen, mint az 1458-ban ugyanitt tartott emlékezetes országgyűlésen, mikor Mátyást királlyá választották.

Figyeljenek csak! Ezek a hangok az Állatkertből jönnek! A meglehetősen komolytalan elnevezés: „Állatkerti Részvénytársaság", három nagyon komoly, tudós ember nevét fedi. Kubinyi

Ákos, Rómer Flóris, Rottenbiller Lipót. Nekik köszönhető, hogy a Lovag utcai községi iparostanonc-iskola növendékei igazi oroszlánt bámulhatnak és szerény természetrajzi tudásukat némi gyakorlati látnivalóval is bővíthetik.

De nézelődjünk tovább!

Az ott egy építkezés. Dvorzsák Ede építész úr már tervezi az épületet, annak az alapjait ássák: gyógyfürdő lesz, mert állítólag valami meleg artézi forrást találtak.

Nem, az már nem a fürdő építkezése, az a földalatti vasút árka. Állítólag kész lesz még a világkiállítás előtt, mindenesetre az újságok azt írják, hogy az Európában egyedülálló — és első ilyen — építkezés munkálatai rendkívül gyorsan haladnak.

Majd meglátjuk, a millenium évéig van még idő. Egyelőre üljünk fel a társaskocsira és induljunk be a városba.

Ez hát a Sugárút. A nem túlságosan nagyra nőtt lombos fák inkább szélesítik az amúgy is széles, hosszában hármas tagolású utat. A gyalogjáróhoz közel eső árnyas sétány az úrlovasoké, a középső rész a kocsiké. A paloták? Az uraké! Tulajdonosaik: dúsgazdag nagyiparosok, bárók, grófok. Elég távol épültek egymástól a szép szökőkutas kertek miatt. „Egy csobogás a sugárút így nyár délután." Miért ne, hiszen ez a rész már közművesítve is van!

Az az egyemeletes épület ott, a Sugárúti Felsőbb Leányiskola, 1875-ben nyitotta meg kapuit, közel száz évvel később, mint a Nagymező utcában álló fiúiskola. Pedig ilyen intézmény elkelne még, mert alig akad. Bár a Terézváros e tekintetben talán a legjobban áll az összes többi kerület közül. Nézzük csak: van a Nagymező utcában egy, a Pesti Fiú Polgári, a Bajnok utcai polgári, meg a Lovag utcai népi iskola. Ide tartozott még a későbbi Angyalföldi Községi Elemi Népiiskola. Már építették Hegedüs Ármin tervei alapján (1897) a Székesfővárosi VI. kerületi Községi Elemi Népiskolát. Működik a Sugárúton (Népköztársaság 63.) az Erzsébet Nőiskola, „Pest-Budai Hangászegylet Énekes iskolája" (Nagymező utcában 1865 óta) és pár magániskola.[1]

[1] E könyvecske a Terézvárosról szól, s a Terézváros — a múltban — nem volt azonos a mai VI. kerülettel. Így itt is, másutt is előfordul, hogy olyan intézményekről beszélünk, amelyek ma már más (VII., XIII.) kerületben vannak.

E rövid „tanügyi" séta után pihenjünk meg az Oktogonon a diákokkal együtt és várjuk meg a villamost. Természetesen egy sínpáron közlekedik 1887. november 28-a óta a körút befejezett szakaszán a Király utca és a Nyugati pályaudvar között.

A villamos Nyugati pályaudvari végállomásánál igen nagy a forgalom: éppen most érkezett be a váci vonat egy óránál (!) alig valamivel hosszabb útjáról.

Az utazóruhás emberek már rég elfelejtették az ötven évvel ezelőtti újságcikket, hogy a vonaton való „tízszer egymás utáni menés, biztos halál". Vége a hőskorszaknak, évenként kétmillió ember érkezik a Nyugati pályaudvarra.

A Magyar Királyi Operaházban az 1844-es megnyitó óta műsoron van a Bánk bán, szerzője Erkel Ferenc, a Hal téri Zeneművészeti Főiskola igazgatója.

Az egyesített főváros VI. kerületének 60 000 lakosa van!

Nem komp köti össze a két várost, áll a Margit-híd és úgy látszik, ősi pesti szokás szerint bontják a kövezetet a körúton: „Az a jó régi pesti szokás. Nálunk az új utcákat először is kikövezik. Ha megvan, konstatáltatik, hogy a kövezés nem ér semmit, ha nincs gáz. Felszedik tehát a köveket, elhelyezik a gázcsöveket és megint lerakják a köveket. Akkor aztán az konstatáltatik, hogy vízvezeték is kellene, megint felszedik a kövezetet és elhelyezik a vízcsöveket és újra lerakják a kövezetet. Akkor aztán felveszik a jegyzőkönyvet, hogy a kövezet rossz és kezdődik újra a tréfa. Így aztán örökké köveznek."

A Pesti Napló gúnyosan bíráló cikkei természetesen nem mindenben ilyen igazságosak!

Az 1875—76-os árvízzel szemben a hatóság teljesen tehetetlen. Röptében összehívott közgyűlésen a tanácsok nagy hangon bejelentették ugyan gyors intézkedéseiket, de a valóságban igen kevés lényeges dolog történt. Népkonyhákat azonban állítottak fel a hajléktalanok számára, de a Pesti Napló pár nap múlva így ír erről: „Nem szabad ingyen adni az ebédet. Ez közerkölcsiség szempontjából is felette kívánatos, mert most, midőn a szegények több helyen ingyen kapnak ebédet, sokan kezdenek húzódozni a munkától."

14.

A gazdasági válság után fellendülés következett, bár a Tisza-kormány uralma rányomja bélyegét Budapest fejlődésére. Szerencsére már nem sokáig, mert az 1890-ben lemondó Tiszát „politikai erkölcstelenség és alkotmányos hazugság" megjelöléssel búcsúztatja a Pesti Napló. Tisza leköszön.

Az elért eredményeken kívül marad utána — az engedélyére kiadott — 57 bordélyház, melyből 13 a Terézvárosban működik — és 830 engedélyes kéjnő.

Maradnak a házak, az utcák, terek és az egyre kirívóbban előbukkanó hiányosságok. Például az, hogy az építkezéseket nem tudta nyomon követni a városrendezés. Igen rövid idő alatt 12—13 ezer épület épült fel, de a burzsoázia olcsón akart építkezni, hogy mielőbb megtérüljön a befektetett tőke. A Terézvárosban is sorjára emelkedtek a 3—4 emeletes épületek. Az építkezési kedvet nagymértékben serkentette az adókedvezmény. Az olcsó, de hivalkodó, cifra homlokzatú, szobrocskákkal túldíszített külső rész sötét, piszkos bérkaszárnya-udvarokat rejtett. Egészségtelen, levegőtlen, mellékhelyiségek nélküli, túlzsúfolt lakásokat, amelyek még talán 1970-ben is magukon fogják viselni a spekulációs építkezés minden jellegzetességét. (Most már biztos!) A különböző, egymáshoz nem illő építési stílusok — hozzáadva a „takarékosságot" — a rossz ízlést, adják lényegében kerületünk, városunk mai városképét. Szerencsére volt, aki szembeszállt az akkori építési „irányzattal": Ybl Miklós a közmunkatanácsnak tagja. Így lehet az, hogy szép épületeink is maradtak ebből az időből, pl. Operaházunk.

Ezekben az években szinte a város valamennyi területén, különböző formában, de fellép a spekuláció, az űzérkedés. Csak egy-két kerületi eredetű példát említünk. Gerbaud Emil, a híres gazdag cukrászmester szinte ingyen jutott az ún. királyi pavilonhoz, mely a Városligetben épült fel és elegáns, drága hely volt, a „felső tízezer" találkozóhelye. Vagy: Emmerling Vilmos Károly (Sugárút 63. sz. alatt volt palotája) 30 évre kizárólagos jogot kapott, hogy saját költségén hirdetési oszlopokat állíthasson fel.

„Kiszámították", hogy ezért a főváros 13 000 Ft-ot kap tíz év alatt. Ugyanennyi időre a fővárosnak saját hirdetéseiért 26 000 Ft-ot kellett fizetnie. Ezek és a hasonló üzelmek leplezetlenül folytak. A ráfizetéseket pótadókkal pótolták és a kisemberek zsarolásában a kormány nem ismert határt. Drágult a hús, a liszt. Még a felépülő vásárcsarnokok — melyek az élelmezés javítását voltak hivatottak szolgálni —, sem tudtak gátat szabni a növekvő drágaságnak. Hiába nyílt meg a lóhúsüzem, a biztos emelkedés csak a zálogházak „bevételénél" volt ugrásszerű.

Iszonyatos pompával és fénnyel fejeződött be az évszázad. A hatalmas létesítmények, a milleneumi kiállítás nagy haladást mutattak, de az ország amúgyis gyenge gazdasági helyzetében túlzottak voltak. A tömegek, a dolgozók pedig e mellett szinte csak a papírmasé alpesi falut, a sok mutatványos bódét kapták: számukra a milleniumból csak a munkaalkalmak szaporodása volt jelentős. A sok talmi fény után mindenki érezte, hogy valamivel szegényebb. Már nem volt mire készülni, mert amire készültek, elmúlt, csak össze kell söpörni a megmaradt szemetet és emlékül nem marad más, mint a trombiták ricsaja.

15.

Kint az utcán hideg, a kávéházakban meleg van . . .

A századforduló „legmelegebb" kávéháza az Abbázia kávéház volt, a magyar képzőművészek leglátogatottabb találkozóhelye. Meller Simon, a mindennapos vendég kalauzol minket a Teréz körúti szárny végében egy hosszú asztalhoz. E körül az asztal körül jöttek össze a festők, szobrászok, építészek, írók délutáni uzsonnakávéra.

„A kitűnő habos vagy fölös kávé, a ropogós kiflik és császárzsemlyék kora volt ez. A hazai és külföldi napilapok, az itthoni és idegen képes hetilapok és folyóiratok garmadával hevertek az asztalokon. Az asztalfőn a vidéki életképek jeles festője, Bihari Sándor ült mosolygós, kerek arcával,

kopasz koponyáján átfésült hosszú, gyér hajszálaival és szarkasztikus megjegyzéseivel bosszantotta az asztal benjaminját, Vesztróczky Manót. Az asztal egyik törzsvendége Donáth Gyula volt, régi céhbeli derék kézműves, a szó jó értelmében, aki bécsies dialektusában mulattatta nevető szomszédjait meséivel. Ide jártak az akadémikus irány képviselői éppúgy, mint a nagybányaiak vagy más haladó szellemű művészek, természeten anélkül, hogy az asztal körül valami határozott művészeti felfogás kijegecesedhetett volna. Mindennapos vendég volt 1900 óta Kernstock Károly is, a szőke, kékszemű fiatalember, akit az ifjú gárda legnagyobb tehetségének tartottak. Az asztal széniora Lechner Ödön volt, kinek folyamatos előadásait a magyar építészeti stílus mivoltáról és szükségességéről a fiatal építészgárda tisztelettel hallgatta.

A műcsarnoki kiállítások alkalmával, főképp a zsürizések idején, nagyon megnövekedett a társaság. Bevonultak a mezei hadak, a ritkán látott vagy vidéken élő művészek, folyt a korteskedés, a rábeszélés, a zsüritagok meggyúrása és szenvedélyes művészetpolitikai viták szorították ki a különben dívó, néha ártatlan, néha ízetlen művésztréfákat.

A kávéház tulajdonosát bosszantotta, hogy a művészek a képes folyóiratokból a szép illusztrációkat és képmellékleteket rendszeresen kinyírták. Az akkori takarékos időkben a kávéházak a kiolvasott lapokat sub-abonnementben tovább adták. Így ezek a csonkítások némi anyagi kárt is jelentettek. A kávéházas részben talán tréfából bélyegzőt készíttetett ezzel a felírással »Ezt a képet az Abbazia kávéházból loptam« s a folyóiratok képeit végigbélyegeztette vele. Az újítás nagy felháborodást keltett. Állítólag néhány fiatal művész éjjel nagy betűkkel meszelte a ház külső falára: »Ezt a házat az Abbazia kávéházból loptam«; Lechner Ödön és szűkebb társasága pedig végleg otthagyta az Abbaziát és a Japán kávéházban, az Andrássy úti rész egyik ablakasztalánál telepedett le. Ezzel a Japán kávéházba való kivonulással kezdődik a nagyjövőjű művészasztal története.

Eleinte csak Lechner Ödön és hívei jártak oda. Lechner bácsi, kit családiasan csak »Papszi«-nak neveztek, már kora

délután ott ült az asztal jobb oldali sarkán az ablaknál, franciás, hófehér szakállával, kopasz fejét fekete selyemsapkával takarva, s az utcán arra tipegő, többnyire csak látásból ismert hölgyeknek kedvesen bólintgatott és szalutált. Azok — némelyek még habozva, mások már előre mosolyogva — visszaköszöngettek neki. Szemközt vele a bal oldali sarkot Kardos Gyula, a csontos, ösztövér Meissonier-követő foglalta el, ugyancsak köszöntgetve, azonban a Papszi ártatlan, öreguras kedvességét erőltetetté torzítva. Csak ha besötétedett, s a járókelőket már látni sem lehetett, fordult Papszi a kávéház felé, politizált szélső baloldali szólamokban, vagy beszélt a magyar stílus elveiről s ceruzával a fehér márványasztalra vázolta szellemes, magyarázó rajzait. E szokás számos követőre talált később is s a fehér márványlapokat estére rendszerint a legkülönbözőbb rajzok borították.

Nemsokára újabb kiválás ritkította meg az Abbazia-beli művészasztal híveinek sorát; de a kiválás most már elvi alapon történt. A művészek eddig nagyjából véve két táborra oszlottak: a képzőművészeti társulat akadémikus irányzatú híveire, akik mindeddig az állami díjak, megrendelések és vásárlások feltétlen urai és haszonélvezői voltak. A nagyközönség túlnyomó többsége is őket pártolta. Az újítókat, mint a nagybányaiakat, Ferenczy Károlytól Grünwald Béláig, továbbá Rippl Rónait, Csókot, Fényest, Perlmuttert, Vaszaryt és társaikat alig méltányolták. Rippl Rónai, vagy a nagybányaiak kiállításain a század első éveiben még lehetett látni fiatal lányokat, akik képről képre, minden egyes festmény előtt hangos nevetésben törtek ki, s a kacagás gyakran olyan elemi erővel rázta őket, hogy csak úgy dűlöngtek és össze kellett fogódzniuk, hogy el ne essenek. Az új naturalizmus, mely Párizsban, de Münchenben is már a hatvanas és hetvenes években vívta ki győzelmeit, nálunk több mint egy emberöltővel később még mindig küzdött az elismerésért, abban a korban, amikor már az antinaturalizmus újoncai, az expresszionizmus ifjú hősei kezdték a vár másik oldalán döngetni a kapukat.

Az Abbazia kávéházban is Kernstock Károly körül ex-

presszionista szellemű fiatalok kis csoportja képződött, mely máris elavultnak vélte a még alig elismert naturalistákat. Ez utóbbiak, Ferenczyvel élükön, áttették összejöveteleiket a Japán kávéházba, a Papszi asztalához. Így itt egy aránylag homogén, modern naturalista művésztársaság került össze. Ez volt a művészasztal megalakulásának második etapja.

A harmadik etap Szinyei Merse Pálnak, a magyar művészet e tékozló fiának megtérése és csatlakozása volt. Szinyei egy emberöltővel ezelőtt küzdött — sikertelenül — a modern festői elvekért, azután letette az ecsetet és más életet kezdett. Felvidéki földesúr lévén nem csoda, hogy a megyei és az országos politika ejtette rabjául. Előző művészi életében a festők szélső baloldali szárnyán állott; most buzgó munkapárti volt és Tisza István hű követője. E második életének betetőzése az országgyűlési képviselőség lett. De a sors e rossz útra tért kedvencét modern festőink 1896-ban a milleneumi kiállításon felfedezték és pajzsukra emelték. A kormány megvásárolta a majdnem egy negyedszázad előtt festett Majálisát, őt 1904-ben a Képzőművészeti Főiskola igazgatójává nevezte ki. Mint ilyen kereste a művészkollegákkal való érintkezést és elment a Japánba; egyszer, kétszer, azután mindennap. A politika, s a képviselőház lassanként rip van winkle-i álomnak tűnt előtte, melyből újra vidám bohémnak ébredt. Olyannak, aminő valamikor a müncheni Lettenbauernél volt. Mint teremtő művész régen meghalt; újabb tájképei csak tudását mutatták, a szíve — mint ő maga mondta — kihűlt, de rendkívüli egyénisége, világos értelme és fiatalos heve miatt mindenki szerette. Anélkül, hogy kereste vagy akarta volna, csakhamar ő lett az asztaltársaság feje. Ez a nagy testű nehéz ember, ki azonban ruganyos léptekkel járt és mesterien billiárdozott, egyszer öblös hahotával mulatott, másszor hirtelen vörösbeborult arccal Jupiter Tonansként dörgött és tudott sújtani, mindenkinek imponált. Nemcsak nagy művész múltjáért tisztelték, derült életigenlésében és művészi elveiért való harcos szenvedélyében egyaránt a nagy egyéniség varázsát érezték ösztönszerűen.

Utána elsősorban Ferenczy Károly szavának volt súlya.

A nagybányaiak e vezére életében és művészetében egyaránt a nemes tartózkodás és az előkelő választékosság embere volt; művészeti ítéleteiben egyéni, néha talán elfogult is, de még személyes barátság árán is megvesztegethetetlen, kérlelhetetlen. Műveltsége imponáló, festészetében mindig tiszta művészpoéta. Közel csak keveseket engedett magához, de ezek azután érezhették férfias lelke teljes melegét. Egyik kiállítása előszavában definiálta festészete irányát: »szintetikus naturalizmus, kolorisztikus alapon«; látható, hogy elméletileg is tisztázni igyekezett elveit. Kitűnően és meglepően tudta gondolatait megfogalmazni és a vele való társalgás vagy vitatkozás külön gyönyörűség volt.

Rippl Rónai József, bár elsőrangú művész, de némileg könnyebb fajsúlyú egyéniség volt. Ártatlan kóklerkedése, kedves ragaszkodása annyira naív, hogy mindenki rögtön átlát rajta, így az csak szeretetreméltóságát fokozza. Társasági együttműködésre azonban nem igen volt alkalmas, mert akkurátus hiúsága gyakran csábította külön utakra. A párizsi bohém és a vidéki magyar sajátos vegyüléke volt. Erre vallott keresett, de hanyag öltözéke és nagy karimájú művészkalapja is, melyet télen a falusias fekete bársonysüveg váltott fel. Zseniális vidéki magyar kamasz volt, mikor az elfinomult párizsi múzsába beleszeretett és előkelő választottjához koplalás árán is mindig hű maradt, pedig szenvedélyes evő volt. Hűségét a múzsa búsásan megjutalmazta: ihletett óráiban finom tónusú, gyengéd szépségű, mély hangulatú alkotásokat sugallt neki. Rippl Rónai Bonnarddal, Whillard-dal és Maillol-lal való ifjúkori barátságát mesteri portrékban örökítette meg: e barátság nimbusza és művészetének meggyőző ereje változékony ítéleteinek is súlyt adott.

Fényes Adolf, a magyar falu jeles festője, semmilyen kotériához nem tartozott, s mint ember és művész egyedül járt pontosan kiszabott útján. Mindent, ami zavarhatta vagy felizgathatta volna, tudatosan távol tartott magától. Az életet utazásnak nézte, mely annál tanulságosabb és elviselhetőbb, minél kevesebb poggyásszal történik. Mély érzékenységét cinikus bölcs álarca mögé rejtette. Világos és pozitív elme

és éles részletkritikus volt. Sokat tudott és látott, s művészeti bírálatát a fiatalabbak különösen nagyrabecsülték.

Hozzájuk, akik az eszmecserékben, vitatkozásokban s a művészeti ítéletek kialakításában vezettek, a jeles művészek egész sora csatlakozott. Csók István, kinek istenáldotta tehetsége kedves emberi melegséggel párosult, úgyhogy a szétható elemeket is egybe tudta forrasztani; Réti István, a választékos, de kevéssé termékeny festő, egyúttal gondos író és elmélkedő; Iványi Grünwald Béla, lírai tehetség, aki minden hatásra hajlékonyan reagált, a kissé száraz egyéniségű Perlmutter Izsák, kinek festői készsége bámulatba ejtett. Hatvany Ferenc, az újabb francia festészet legjobb magyar ismerője és legmagasabb színvonalú gyűjtője és még sokan mások. A hozzájuk csatlakozó fiatalok a kötelező ugratásokról s az asztal állandó derűjéről gondoskodtak, kivált az aranyos bohém Pólya Tibor, a társaság kedves karikaturistája és Herman Lipót, az asztal fáradhatatlan szervező tehetsége és adományának krónikása.

Az alkotóművészeken kívül a laikusok, főleg művészeti írók és gyűjtők szépszámú csoportja szegődött az asztalhoz. Petrovics Elek, Itália szerelmese, ki akkor még kevés kedvvel, de lelkiismeretes szabatossággal dolgozott a Belügyminisztérium törvényszövegező osztályán, a finom mérlegelés s így a »megfontoltság« mestere volt. Jeles íróművész, írásait a nyelv választékos magyarsága, a meglepő fordulatok bája és az ítélet éleinek gondos leköszörülése jellemzi; beszéde kissé akadozott, de szaggatott mondatai mégis formásak, aranyos humorú célzásai találóak voltak anélkül, hogy valaha is sértőkké váltak volna. Művészeti, politikai és társadalmi nézetei az utazni és nézni szerető »európai ember« magasröptű áttekintéséről tanúskodtak.

Az ő hamleti tépelődésre hajlamos természetének mintegy ellenlábasa Lázár Béla töretlen agilitása volt. Ösztönszerűen mindig a jó ügy érdekében harcolt és mint írónak, propagandistának és kiállításrendezőnek az új magyar művészet elismertetése körül jelentékeny érdemei voltak. Egyike volt az asztal legélénkebb beszélőinek.

Mellette Ernst Lajosnak volt legnagyobb szerepe a Japán-

beli művészcsoport propagálása körül, ennek a látszólag savanyú és álmos nyárspolgárnak, akit pedig belsőleg a gyűjtés és a játék kettős szenvedélye fűtött. Jobbára az ő kedvükért alapította az Ernst Múzeumot, mely modern kiállítási helyiség és magyar történeti gyűjtemény volt különös furcsa együttesben. Erre költötte rá tekintélyes vagyonát. Az ő és Lázár Béla együttes tevékenykedéséhez fűződik a legszebb magyar kiállítások egész sorozata. Malnár Géza, a zeneesztétikus, nagy műveltségével, szellemes összefoglalásaival és folyamatos beszélőképességével gazdagította a gyakori vitákat. Egy időben elég sűrűn járt oda Szász Zoltán is, ki a paradoxonok zuhatagát öntötte a letorkollt ellenfelek nyakába. Nem elnökölt senki a társaságban, sem Szinyei, sem más, nem volt ott szavazás, nem is a többség döntött, hanem a beszélgetések és vitatkozások alapján végül kialakult közös, egységes vélemény. Az asztalt sem nevezték az ő életében soha Szinyei-asztalnak, ezt a megjelölést csak újabban használják — az egyszerűen »művészasztal«, vagy még egyszerűbben »Japán« volt.

Ennek az anarchikus kis köztársaságnak művésztagjai csakhamar szükségét érezték annak, hogy komoly szelekció megejtése után formális művészcsoporttá is szerveződjenek. A gondolat természetesen a Japán asztalánál merült fel, ott folytak a megbeszélések, melynek eredményeként megalapították a Magyar Impresszionisták és Naturalisták Körét, a MIÉNK-et. Ez végezte el azután azokat a feladatokat, melyekre a szabad asztaltársaság nem volt hivatott; kiállítások rendezését, a vásárlások és díjak méltányos elosztásának szorgalmazását, s az új naturalizmus művészetpolitikai helyzetének megszilárdítását. A Japán asztal, melynek laikus tagjai a MIÉNK-ben úgy sem vehettek részt, ezért egyáltalán nem vált feleslegessé.

Az asztaltársaságnak ugyanis, amint már láttuk, számos laikus tagja is volt, talán nem kevesebb, mint művésztagja. A kitűnő művészekkel éveken át való közvetlen érintkezés az írókra és gyűjtőkre, viszont az ezekkel való állandó kapcsolat a művészekre is komoly fejlesztő és nevelő hatással volt. A lehető legtökéletlenebb formák között is valóságos

művészeti szabadiskola alakult ki, ahol mindenki tanító és tanítvány volt egyszerre, ahol az »elmék súrlódásá«-nak magas szellemi hőfoka izzott, s egész művészeti életünket besugározta.

E szabadiskola első növendéke maga Szinyei Merse Pál volt. Mikor először a Japánba lépett, művészeti kérdésekben még pontosan úgy gondolkodott, mint 1837-ben, mikor Münchent elhagyta. Nem járt még Párizsban, a francia festészetet még nem ismerte, müncheni tanulótársai közül Leiblt alig emlegette és Böcklint tartotta a XIX. sz. legnagyobb festőjének. Ő maga mesélte, hogy Florenzben, az Uffizi Képtár művész önarcképgyűjteményében hiába keresvén Böcklin képmását, nem volt rest bemenni a képtár igazgatójához és tört olaszsággal számonkérni...

A Japán-asztal révén ismerkedett meg a Budapestre került francia impresszionista festményekkel s asztaltársai csábították ki Párizsba, ahol csodálatos lelki rugalmassággal szélesítette ki művészeti felfogását. A naturalista alapelvhez azonban lényegében mindvégig hű maradt. A kávéház sajátos eszmekapcsolására vall az a kedves mondása, hogy a művészetben is úgy van, mint a billiárdjátékban: csupán akkor érvényes a lökés, ha a játékos legalább az egyik lábujja hegyével érinti a földet.

A művészasztal szabadiskolájában fejlődött ki Nemes Marcell gyűjtőtehetsége is. Középjó hollandusokból álló szokványos gyűjteményét állította ki éppen a Szépművészeti Múzeumban, amikor ennek révén a művészasztalhoz került. Gyors felfogásával hamar ellesett itt mindent, amit használhatott: kik a régi és kik a modern festészet vezető nevei, mit kell és mit nem szabad gyűjteni? Gyakran utazott Párizsba, egy-egy tucat képet küldetett onnét megtekintésre budapesti lakására, Manet-kat, Renoirokat, Cézanne-okat vagy Grecokat és régi nagymestereket, — ez akkoriban minden nehézség nélkül lehetséges volt — s a Japánból azokat, akiknek ítéletét fontosnak tartotta, Szinyeit, Ferenczyt, Fényest, Hatvanyt, Petrovicsot stb. felvitte magához, megmutatta nekik a képeket, végighallgatta véleményüket, vitatkozásukat, s egy óra múlva tisztában volt azzal, hogy mit kell

megtartani és mit visszaküldenie. Ítélőképessége hamar önállósodott, mindazonáltal továbbra is megtartotta e bemutatások szokását, melyek viszont művészeink ismereteit lényegesen gazdagították. Annak, hogy elsőrendű gyűjtővé váljék, már csak egy nagy akadálya volt: nem volt meg a hozzávaló anyagi ereje. Itt Herczog Mór segítette ki, aki azután a kialakult nagyszerű gyűjtemény jórészét átvette. Így végeredményben a Herzog-gyűjtemény kialakulásában is a Japán-asztalnak volt döntő szerepe, noha maga a tulajdonos soha nem járt oda.

Hatvany Ferenc gyűjtése sokkal önállóbban indult és fejlődött, s minthogy spekulációs melléktekintetek nélkül, tisztára művészi megértésen alapult, színvonala magasabb és ízlése nemesebb volt a Nemesénél, csak annak hallatlan verve-je és fantasztikus merészsége hiányzott belőle. De Hatvany minden önállósága mellett sem maradhatott a Japán-asztal szellemétől érintetlenül, hisz társadalmi kötelezettségei ellenére is elég gyakran járt oda és vett részt az eszmecserékben s a társaság egyes tagjaihoz, így különösen Fényeshez és Petrovicshoz külön intim barátság fűzte. Hatvany és Fényes révén kapcsolódott viszont a Japán-asztal körül kifejtett szellemiséghez a harmadik komoly gyűjtő, Kohner Adolf impresszionista képgyűjteménye is.

Majakovszky Pál is, legönzetlenebb gyűjtőnk, ki egész élete minden pillanatát a művészet ügyének szentelte, eleinte mellékvágányon mozgó gyűjtését a Japán-társaság szellemi hatása alatt új irányba terelte és világraszóló modern rajz- és akvarellgyűjteményét alkotta meg, melyet a Szépművészeti Múzeum számára biztosított. A művészasztal körül kifejtett új ízlés és felfogás mind szélesebb köröket hódított meg és számos kisebb-nagyobb, előkelő színvonalú magyar gyűjtemény alakulására vezetett. A Japán-asztal így rendkívül termékenyítő hatással volt a művészeti gyűjtés páratlan fellendülésére, mely hamarosan elsőrendű művészeti alkotások kincsesbányájává tette a hazai gyűjtemények impozáns egyetemét.

A jelzett szabadiskolát járta, s annak egyik legjelentékenyebb tanítványa volt Petrovics Elek. Már minisztériumi

hivatalnoksága idején is természetes hajlama a régi és modern művészet szépségei felé hajtotta, olvasmányokból és évenkénti utazásokon jelentékeny ismereteket szerzett, de a Japán-asztal hatása alatt, ahol Szinyeihez, Ferenczyhez, Rétihez, Rippl Rónaihoz és Hatvanyhoz meleg barátság fűzte, ízlése teljesen kifinomult és a XIX. század magyar és külföldi festészetének elsőrangú ismerőjévé fejlődött. Szinyei Merse Pál fejében fogamzott meg a gondolat, hogy a Szépművészeti Múzeum megüresedett igazgatói székére őt kell ültetni s ismét a Japán-asztal szellemi és erkölcsi erejéről tanúskodik az a páratlan lendület, mely a Szépművészeti Múzeum fejlődését az ő igazgatóságának évtizedeiben jellemezte."

16.

A Szépművészeti Múzeum gazdagodott ugyan, de ez — sajnos — nem nagyon érdekelte az egészségtelen lakásokban lakó, mostoha körülmények között dolgozó terézvárosi embereket. Egyre súlyosabb ára lett a húsnak, lakásnak, kenyérnek. Az üzérek és közvetítők 10—12%-kal adták drágábban az élelmiszert. A Király utcai villamossínek a pár évi használat után annyira megkoptak, hogy a szakemberek nem vállalták a felelősséget és a sineket ki kellett cserélni. A korrupt és spekulációs milleneumi gondolkodás egyre inkább éreztette hatását. A magánkézen levő vállalatok pedig egyre sokasodtak, a kormány nehéz helyzetbe került.

Közben egyre-másra nyitnak zárnak a mulatók, orfeumok, színházak.

„Beöthy Lászlónak »alig volt húsz korona a zsebében, de amikor a belgrádi kávéház márványasztalánál olvasta az újságban, hogy a Somossy Orfeum megbukott és az épület új gazdára vár, olyan ideges lett, mint egy ágaskodó versenyparipa a startgép előtt.« Olvassuk el hát Kellér Andor:

»Bal négyes páholy« c. művét. A szintér: Budapest-Terézváros — Király utca — Király színház. Nézzük, hogyan alapított színházat 1903-ban Rákosi Szidi fia, a mai Majakovszkij utcában álló garázs helyén.

Pontosan ugyanazon a napon, amikor Beöthy sürgönyözött Marton Sándornak, Rákosi Szidi asszony is elsétált a Király utcában az akkori Somossy Orfeum épülete előtt. A csúnya, kellemetlen ház építészeti tévedés illusztrációjának hatott. Egykor csatangoló lányok háza volt. Később Somossy, az éjszaka fejedelme vásárolta meg az épületet, és tartott benne orfeumelőadásokat, amíg meg nem bukott. Szidi mama vizsgálódó tekintettel méregette a házat, aztán csendesen ennyit mondott.

— Itt építjük fel a Laci színházát.

Addig tanácskozott anya a fiával, amíg elhatározták: igenis, a Király utcában, a Somossy Orfeum épületében nyitják meg az új színházat. Mi legyen a neve a művészet új hajlékának? Ezen sokat töprengtek. Beöthy azt ajánlotta, legyen a színház neve: »Hetedik Színház«. Miért? Mert már van hat színház, ez lesz a hetedik... Határozottan rossz ötlet volt. Beöthy erre kihirdette barátai között, hogy kétezer koronás pályadíjat ad egy jó névért. A pályázatot Szőllősi Zsigmond, a »Budapesti Hírlap« novellistája és munkatársa nyerte el. Ő ajánlotta a »Király Színház« elnevezést. De a kétezer koronás pályadíjat soha nem kapta meg.[1]

Az épülethez könnyen hozzájutottak. Aztán Beöthy László tanácskozott Márkus Gézával, aki terveket készített. Ajánlkozott egy Krausz Gábor nevű építési vállalkozó, hogy Márkus tervei alapján időre felépíti az új színházat.

Egy este összeült Laci a mamával. Papirost vettek elő és ceruzát. Kiszámították, mennyi pénzre van szükség. Kitűnt, hogy kétszázhatvanezer koronára. Beöthy László csüggedten jelentette ki:

[1] A Király Színház a VII. kerületben van. Mégis foglalkozunk vele egyrészt azért, mert a terézvárosi közönségre támaszkodott elsősorban, másrészt, mert a tervezett nevek között szerepelt ilyen is: „Terézvárosi Színház".

— Reménytelen dolog. Honnan szedjek elő kétszázhatvanezer koronát? Hiszen ez több, mint negyedmillió.

Rákosi Szidi rejtélyesen mosolygott. Ebben a kis asszonyban akkora becsvágy, akarat és szívósság volt, mint egy ókori hadvezérben. Nem ismert lehetetlenséget. Tudta, hogy minden tervet meg lehet valósítani, mert csak az nem sikerül, amiről az ember előre lemond.

— A pénz meglesz — mondta egyszerűen.

— De anyám . . . Hiszen tudja . . . Irtózatos gondjaim vannak. A Gyöngytyúk utcai kis lakásom bérét is alig tudom kifizetni. És most itt van ez a drága, gyönyörű gyermek. A Baba. Ő is pénzbe fog kerülni.

Szidi mama csendesen megszólalt:

— Igazán nem arra gondoltam, hogy te szerezd meg a pénzt. A pénzt én fogom megszerezni. Tudd meg, hogy van is megtakarított pénzecském. Elég csinos összeg. Aztán ad majd Ida néni. Éppen elég pénzt keresett. A Csepreghy Ferencné divatszalon első ebben a városban. Ami pedig hiányzik, azt majd Jenő bácsi adja. Ha Jenő bácsinak nincs pénze, írjon alá váltót.

A Rákosi család összetartása ezekben a napokban ismét csodát mívelt. Rákosi Szidi előszedte eldugott vagyonkáját. Ida néni az első szóra minden fölösleges pénzét átadta. A többit pedig váltókkal fedezték. A váltókat Rákosi Jenő és kiadóhivatalának igazgatója, Zilahi Simon írta alá.

A munkások dolgoztak. Ácsok, tetőmunkások, kőművesek, asztalosok munkájától lett hangos az épület. Beöthy egész nap ott állt az épülő színház előtt. Rengeteg terv kavargott benne. Tulajdonképpen azt sem tudta, hogy mit fog csinálni. Csak egyben volt bizonyos, hogy ezt a színházat Fedák Sári művészetére alapítja. Fedák Sári a Népszínház tagja volt. De Beöthy tudta: csak intenie kell és ő szerződésszegés árán is azonnal jön a hívó szóra.

— Ki tudja — morfondírozott Beöthy egy este a New York kávéházban barátai előtt —, helyesen cselekszem-e, hogy egy primadonnára építem fel a színházat? Jaj annak a színigazgatónak, aki egy színésznőre alapítja jövendőjét. Mert abban a színésznőben három tulajdonságnak kell egye-

sülni. Tehetségnek, egészségnek és becsületnek. Különben a színház az első viharra felborul.

Már csak néhány hét választotta el Beöthy Lászlót attól, hogy színházát megnyissa, amikor egyszerre jelentkeztek az ellenségek. Az első támadások alattomosak voltak. A Liptai-féle vádakat elevenítették fel. Többen Rákosi Jenőn akartak ütni azzal, hogy Beöthy Lászlót támadták. Az igazi hadjárat Tóth Béla híres »Halálszínház« című Esti levelével indult el. Tóth Béla szerint a Király Színház tűzveszélyes volt. A hatóság tömegszerencsétlenséghez nyújt segítséget, ha a színháznyitási engedélyt megadja. A színházi szabályrendelet szerint színházat nem szabad házak közé építeni. Ezzel az indokolással meg lehet tagadni az engedélyt.

És meg is tagadták. Pedig Márton Sándor addig tárgyalt, amíg elérte, hogy a színháznak lett két hátsó kijárata. Az egyik a Csengery utcára, a másik a Hársfa utcára.

Az igazgató ekkor már mindenkiben ellenséget szimatolt. Az egyetlen, akiben tökéletesen megbízott, Lázár Ödön volt, a titkára. »Lázó« minden útjára elkísérte főnökét. Agitált, rábeszélt, fondorkodott, hízelgett, meggyőzött, sajnos eredmény nélkül. A hatóságot nem lehetett jobb belátásra bírni.

Miközben a hatóságok ismételten megtagadták az engedélyt, Krausz Gábor, az építési vállalkozó fizetésképtelenséget jelentett be. Beöthy nem csüggedt; átvette Krausz Gábor szerepét, és ezután a munkásokat is ő fizette. Ami hiányzott, azt Marton Sándor a zsebéből pótolta. És építették a színházat.

A színészek próbáltak. Mert közben Beöthy László megszervezte társulatát is. Dramaturgnak Molnár Ferencet, gazdasági főnöknek Lukácsi Sándort nyerte meg. Primadonnája Fedák Sári lett, aki esti háromszáz koronás fellépti díjjal szerződött. Háromszáz koronás havi fizetéssel kötötte le Gyöngyi Izsót és Ferenczy Károlyt. Kétszáznyolcvan koronát adott Csiszér Artúrnak, kétszázötven koronát Vécseinek, Pappnak és Thury Elemérnek. Kétszázhúsz koronás fizetéssel hozta a színházhoz Körmendy Jánost. Egy napon igénytelen külsejű, fiatal nőt hoztak fel Beöthy Lászlóhoz, Szamosi Elzának hívták. Az igazgató bizalmatlanul mére-

gette, de csak addig, amíg a fiatal hölgy nem kezdett énekelni. Ahogy két taktus elhagyta ajkát, azonnal szerződést kapott négyszáz korona havi gázsival.

A próbák különböző helyeken folytak: Rákosi Szidi Kerepesi úti színiiskolájában, a Fővárosi Orfeumban az igazgató jóvoltából, és egy tágas erzsébetvárosi pincehelyiségben. A próbákon már az ifjú növendékek is megjelentek, az előadások leendő statisztái. Akadt köztük néhány tehetségesnek látszó fiatal is. Egy leány, akit Szentgyörgyi Lenkének hívtak, egy sovány fiú, neve Király Ernő, egy atléta, pompás orgánummal, Sárosi Andor, egy remekül fütyülő fiú: Gózon Gyula.

Miközben a sajtó tiltakozott a színház megnyitása ellen, újabb szerencsétlenségek történtek. Már csaknem befejezték az építkezéseket, amikor az előcsarnok mennyezete hirtelen beomlott. Szerencsére senki nem tartózkodott a hallban. Beöthy megeskette a szemtanúkat, hogy a mennyezet beomlásáról nem beszélnek.

Másnap Szidi mama és Laci benézett az épülő színházba. A nézőtér utolsó sora mögött álltak. Hirtelen összerázkódtak: a bal négyes páholy felett a fal beomlott, és iszonyú robajjal lezuhant. Beöthy erős karjával megfogta elsápadt anyját. Vizet hozatott. Amikor Rákosi Szidi magához tért, még mindig didergett.

— Anyám ... Nem történt semmi ... Ilyesmi előfordul ... De tudja mit?

— Nos?

— Ha a színháznyitási engedélyt megkapjuk, amiben már alig hiszek, az lesz a mi páholyunk. A bal négyes ... — mosolygott. — Már csak azért is, hogy ha még egyszer hullani fog a vakolat, a mi fejünkre zuhanjon. Ne a fizető nézőére ...

17.

Az engedélyt végül is megadták és a bal négyes páholy sokáig Rákosi Szidiék páholya maradt. Csak azokkal a bizonyos „fizető vendégekkel" volt baj — néha. Igaz, akikről most szólok — ha színházba mentek — nem páholyjegyet váltottak. Örültek a karzatnak is, hiszen az előadást bámulva, legalább arra a két órára elfelejtették, hogy a lakbért jövő hónapban ismét emeli a háziúr, drágul a kenyér, a gyümölcs. Sőt, a kormány spekulációs politikájának eredményeként Bécsben olcsóbb volt a magyar hús, mint a terézvárosi csarnokban. A drágaságot mindennel próbálták magyarázni, de a tökfőzelék továbbra is feltét nélkül maradt, ha mégis került rá egy-két fasírozott, az lóhúsból készült. Ebben az időben a kerületben már három lóhússzék működik, a kormányvezetés — talán — egyetlen pozitívumaként.

A Sugárúton automobilok robogtak, így a közgyűlésnek rögtön más fontosabb dolga akadt, mint az árak: ezentúl arról vitáztak, hogy a nagy sebességű automobilközlekedés veszélyes-e vagy sem?

Azért volt aki törődött és odafigyelt — ha tenni nem is sokat tudott — a bérházak lakóira:

„. . . Ki nézte meg, mit rejt szobájuk árnya?
Ki leste meg, van-e ágyukban párna?
Ki látta, hogy mi a bús pesti nép?
Én láttam a munkást és lázra gyújtott
Sápadt arcát, hogy rom szivarra gyújtott,
Én láttam a föld vérző szívét . . ."

Nem hiszem, hogy Bárczy István polgármester úr olvasta Kosztolányi Dezső e versét, minden esetre az 1906-os programreformjában kijelentette, hogy jobb és egészségesebb lakásokat kell építeni a városnak. A beszéd csak félig valóra vált program maradt, bár erről nem Bárczy tehetett, hiszen sok lakóházat, iskolát verekedett ki a képviselőtestülettől.

„Egymástól idegen családok, férfiak, nők, gyerekek laktak

vegyesen a hajlékban és az ún. ágyrajárók száma oly nagy, hogy a Terézvárosban és a többi sűrűbben lakta kerületekben csak a felnőtteket tekintve: minden negyedik férfi ágyrajáró, tehát olyan, akinek sem szobája, sem bútora, de még saját ágya sincs . . ."

Ilyen körülmények között hogyne növekedett volna a betegségek, főleg a fertőzőbetegségek követelte áldozatok száma. Kanyarójárvány, vörheny, kiütéses tífusz, hogy az akkor legismertebbeket említsem. Ezen még a terézvárosi Népszálló sem segít.

A hatodik kerületi aktatáskás hivatalnok polgár számára ezekben az időkben csak nagy néha nyílik lehetőség.

Nagy Endre, az akkor még fiatal újságíró — a magyar kabaré megteremtője — így emlékszik:

„1907 első hónapjaiban »Bonbonniére« címmel a Teréz körúton egy különös kis mulatóhely nyílt meg. Egy fiatal kezdő színész, Kondor Ernő nyitotta meg egy sörbizományos anyagi támogatásával egy folyosószerű bolthelyiségben. Francia címe ellenére is német földről érkezett az hozzánk. Az eredeti francia kabaré, az, amelyet Salis alapított a Montmartre-on, a Chat noir a Quat'z Arts dalos lebuja nálunk csak a Párizs-járta francia rajongók ködös visszaemlékezéseiben élt. Magában Párizsban ez a műfaj már az idegenek mesterségesen életbentartott exotikumává csenevészedett.

Egy tavaszi reggel Kondor Ernő odajött hozzám a New York kávéházban, bemutatkozott és elmondta, hogy ő szeretné a komoly irodalmat bevezetni a kabaréjába és elhatározta, hogy esténként egy-egy íróval fogja felolvastatni valami novelláját. Mindennap egy másikkal. Megkérdezte hát, hogy hajlandó lennék-e én ezt a sort elkezdeni. Ma este mindjárt el is mehetnék, külön munka nem kell hozzá, elég, ha valami már megjelent novellámat olvasom fel. Ő hajlandó lenne húsz koronát fizetni a fáradságomért.

Elvörösödtem. Én még akkor ifjú szívemben hordoztam az írók presztizsét, mint valami szentséget. Szégyenletesnek éreztem hát, hogy személyesen álljak ki egy »lokál« közönsége elé. De viszont épp egyike volt ama sűrű és szabályszerűen megismétlődő napoknak, amikor pénzzavarral küszködtem. Az a húsz korona ellenállhatatlan csábítással hatott rám.

Este tíz óra után leültem hát az asztalkához, előszedtem novellámat és olvasni kezdtem. De alig ejtettem ki néhány szót, a monoklis fiatalember szörnyűt ásított:

— Oá! Oá!

Nem is ásítás volt az tulajdonképpen, hanem keményen tagolt, könyörtelen elutasítás. Mintha azt mondta volna: — El ezzel itt! Meg kell adni, hogy a közönségnél nagy sikere volt, nagyobb, mint amilyenre én a magam humoros előadásával számíthattam volna. Mindenki kacagott és a monoklis tekintetét körüljártatva, elégülten zsebelte be a sikert. Majd elsüllyedtem szégyenemben; elvörösödve néztem rá és a pillantásom némán könyörgött hozzá:

— No, ne bolondozz, pajtás!...

Hiszen nem a magam passziójára vagyok itt... Tudod... az asszony vár a vendéglőben... a vacsoráról van szó! Újból belekezdtem a fölolvasásba, de a monoklis néhány szó után újból merev arccal rákezdte: — Oá! Oá! És most még nagyobb sikere volt vele, mint az előbb, vannak produkciók, amelyeknek sikere az ismétléssel növekszik. Nagyot keringett velem a világ, egyszerre elöntött az a bizonyos virtustermő hevület, amely annyiszor beszakasztotta már a fejemet.

Hát hiszen magam is gyerekember voltam akkor, ha volt is feleségem és kisfiam. Ilyenkor eszébe jut az embernek, hogy Ugocsában született és Biharban jogászkodott. Ugocsa non coronat! Eb ura fakó! Hát ha már a megalázkodott könyörgésem nem használt, gyerünk azzal a másik beszéddel. Kikaptam mellényzsebemből a monoklimat és a szemembe vágtam. Mert akkoriban jóravaló fiatalembernek nem mindig volt a zsebében egy koronája, de monoklija mindig volt. Odaléptem a színpad peremére és egyenest a monoklis arcába mondtam:

— Hát jó, elhagyom a novellát! Ahelyett egy kis mesét mondok el a vadszamárról.

A monoklis újból oázni kezdett, de most már nem volt sikere vele. A közönség egyhangúlag lehurrogta:

— Halljuk a vadszamarat!

Végzetes jószerencsém juttatta eszembe épp e pillanatban

ezt a mesét. Egy királyról szólt ez a mese, aki büszke volt arra, hogy az övé a világ legtökéletesebb állatkertje. De egy német tudós figyelmeztette, hogy mégse tökéletes ez az állatkert, hiányzik belőle a vadszamár. Nosza kiadta a parancsot a király az udvari embereinek, hogy huszonnégy óra alatt teremtsenek elő neki egy vadszamarat, akár a föld alól is. Nagy volt a megrökönyödés az udvari emberek között, mert fogalmuk se volt róla, hogy ilyen rövid idő alatt honnan szerezhetnének vadszamarat. Végre is a tudós állott elő a mentőötletével:

— Én tudok egy módszert, amivel huszonnégy óra alatt elő lehet állítani egy teljesen kifejlett vadszamarat. Vegyetek egy szelíd szamarat, öltöztessétek szmokingba és ültessétek a kabarében a hatkoronás helyre. Ott majd megvadul.

A közönség tapsolt. A monoklis próbált oázni megint, de lehurrogták:

— Aha! Ordít már megint a vadszamár!

Most már akadálytalanul elmondhattam a mondókámat, amikor kitámolyogtam utána, Bródy István, a kabaré társigazgatója gratulált és biztosított róla, hogy nagy sikerem volt.

Ugyanakkor a folyosón várt már két szmokingos fiatalember: a monoklis lovagias megbízottai. Elégtételt kértek a vadszamárért. Két színészt bíztam meg a képviseletemmel, azok egy perc alatt békésen elintézték az ügyet. Most végre Kondor Ernő átadta a húsz koronát és én megkönnyebbülten dugtam zsebre azzal a gondolattal, hogy életem e kínos epizódja most már örökre befejeződött.

Kondor Ernő a kapuig kísért és amikor már újból elbúcsúztunk, az utolsó pillanatban azt indítványozta, hogy jöjjek el holnap megint. Mondjam el megint a vadszamár históriáját, majd ő gondoskodik róla, hogy legyen a nézőtéren valaki, aki majd megint »oá«-zik. Azt hiszem, akkor született meg a rögtönzések mechanizálása. Egyelőre abban állapodtunk meg, hogy egy hétre szerződöm napi húsz koronáért. Nagy dolog ez az írói pályán, amelyen az ember abból él, hogy mindig próbál valami újnak látszó ötletet kitalálni, vagy legalábbis megtalálni. Igazán nehéz úgyis csak az első

próba volt, aztán az ismétlés és megszokás folyamán egyre könnyebb lesz.

Abban a szűk társadalmi körben, amelyre a kabaré számíthatott, hamarosan híre futott az új szórakozásnak. Ez a szórakozás a régi állatheccek műfajából való volt. Esténként egy sárga, ijedt arcú, sovány fiatalember kiállt a dobogóra és izgékonyságában kapkodó, keszeg mozdulattal reagál a »froclizó« közbeszólásokra. Sőt, ha sikerül őt kellőképpen földühösíteni, dadogva vissza is tromfol valami gorombaságot. Pompás hecc.

Ez az újfajta mulatság divatba jött. Az emberek egész nap törték a fejüket valami jó közbeszóláson, amit olyan elkészítve hoztak el magukkal a kabarébа, mint a konfettit. A nők szemrehányóan ösztökélték férjüket:

— Samu, hát te miért nem szólsz már közbe valamit?

Esténként ott állottam a magam reménytelen mondókájával és egyre kapkodhattam a fejemet a felém röpködő lövedékek elől. Többnyire csak ártalmatlanul koppanó szókonfettik voltak, de néha bizony akadt egy-egy vaskosabb gorombaság is, amelytől elkábultam, mint a fejbekólintott. És erre mindre kapásból kellett válaszolni. Kialakult az a vélemény, hogy ezek a rögtönzött riposztok elmések, de persze ezek az elmésségek egyáltalán nem voltak időállóak, fényük csak addig tartott, mint a szikráké, amelyek a kovács pörölyéről lepattannak. Hátulról, a terem mélyéből, a három koronás helyekről egy harsány hang rám ordít:

— Hangosabban beszélj, hé! Nem hallom!

— Gyere közelebb három koronával, hé! — feleltem rá én.

Az üzletnek javára vált, hogy ilyen tünékeny életűek voltak ezek az elmésségek. Legalább nem lehetett a helyiségből kivinni és kéz alatt továbbadni. Csak a helyszínen, frissen élvezhető.

De kivételesen akadt akkoriban egy rögtönzött közbeszólásom, amely bejárta az egész várost és egy kis halavány jósló jel villódzott benne arról a szerepről, amelyet a magyar politikai közvéleményben fog nemsokára a kabaré betölteni. Az újságok valami csúnya hajszát indítottak Polónyi

Géza ellen; azzal vádolták, hogy ügyvédi irodája rendőri felügyelet alatt álló mulatóhelyek engedélyét közvetítette. Ez nem is volna olyan nagy megbotránkoztató panama ma már, amikor a magánüzleti tevékenység olyan szemérmesen elkülönült a politikaitól és a jobb kéz már rég nem tudja, mit csinál a bal. De akkor még kényesebbek voltak a közvélemény igényei.

Nos, egy este, amint ép dadogva küzdödtem a mondókámmal, Polónyi Géza fia, Polónyi Dezső, a kitűnő, fiatal ügyvéd kedélyesen rámszólt az első sorból:

— No, gyerünk, gyerünk, apám!

Hátrakaptam a fejem és szónokias pátosszal mennydörögtem vissza:

— Bocsánat, én itt a közönség fizetett szolgája vagyok, de ilyen sértést még én se vagyok köteles eltűrni."

Nagy Endre akkori konferanszai széthúzták az ember száját: mosolyogva tanítottak harcolni. Könnyedén, frivolan terelte a közérdeklődést a politikai és társadalmi „események" felé.

Az író emlékezéseire támaszkodva ballagjunk át Ady Endrével az Andrássy úti „Holló"-ból a Terézkörúti Orfeumba.

„Ady Endre jó barátom volt, a kabarét nagyon szerette, mindegyik műsorát megnézte. Új verseit hónapról hónapra én olvastam föl a közönség előtt, néhány megzenésített dalát Papp Jancsi énekelte, ezért rendes havi fizetést húzott Ady a kabarétól és erről szüntelenül folyt a háborúság köztünk. Ő mindig úgy fogta fel ezt a fizetést, mint az én személyes baráti segítségemet és nem akarta elhinni, hogy kettőnk közül a jobbik üzletet én csináltam. Még ha a közönség túlnyomó része értelmetlenül, sőt kifejezett tiltakozással fogadta is ezeket a költeményeket, mozgalommal, izgalommal töltötte meg a kabarét és az új eszmék, irányok, világnézetek harcosai közé sorozta. Ez a fejedelmi vendég roppant felelősséget rakott reám; vigyáztam, nehogy a kabaré érzékeny fényalakjára hullhasson; irtóztam a gondolattól, hogy szeplőtlen költőknek én leszek a kosarasasszonya.

Benne kevésbé volt meg ez az aggodalom, mint bennem. Biztos, hogy nem barátság és nem anyagi érdek fűzte a kabarémhoz, hanem a száműzetésben élők nosztalgiája, ugyanis

a humor volt az a terület, amely a legreménytelenebb távolságba esett tőle. Sohasem láttam még embert, akiben olyan kevés képesség lett volna a humor iránt. Pedig szeretett nagyokat kacagni, szeretteivel játékosan incselkedni, de a kacagás mindig tragikus vijjogás volt, az incselkedésben mindig az oroszlán karmai leselkedtek. Költészetének hatalmas termésében nincs egyetlen szó sem, amely a humor gyöngyházszíneivel mosolyogna, nincs egyetlen hang se, amely kemény skálájában megenyhülne.

Akárhányszor hetykén fogadkozott, hogy majd ő megmutatja, fog ő még nekem olyan kuplékat írni mint Gábor Andor. Rémülten tiltakoztam; no, még csak az kellene, hogy úgy örökítődjem meg az irodalomtörténetben, mint a világ legnagyobb lírai tehetségének megrontója! De mikor aztán egyszer beváltotta a fenyegetését és Párizsból küldött két kuplét, rögtön láttam, hogy kár volt őt féltenem. Ez a két kuplé »Zozó levele« és »Kató a misén« volt. Rögtön meg is írtam neki, hogy ilyen »kuplé«-kat bátran írhat ezután is, nem is a kabarénak, hanem az örökkévalóságnak. Medgyasszay Vilmának ma is diadalmas műsorszáma ez a két dal.

Ciklusának bemutatóelőadására édesanyjával és Lajos öccsével jött el. Valahányszor eljött, mindig a bal kettes páholyt adtam neki — majd egyszer elmondom, hogy miért épp ezt. A színpadot Falus Elek keretezte körül magyaros ékítménnyel, ebben állottak a szereplő művészek, akik színpadiasság nélkül, hangversenyszerűen adták elő a rájuk bízott dalokat. A zongoránál a zeneszerző Reinitz Béla ült.

A csöppnyi nézőtér egy nagy ország sokrétű tagozódottságának olyan változatos mozaikját mutatta, amilyet ma már bajos volna összeállítani. A nézőtéren apró asztalkák voltak, mindegyik asztal körül szorosan egymás mellé préselt öt szűk, kényelmetlen székkel. Az első sorban gróf Bánffy Miklós ült unokatestvérével, gróf Károlyi Mihállyal; a »Huszadik Század« radikális társaságát Vámbéry Rusztem és Jászi Oszkár képviselte. A szocialista vezetők között ott ültek: Garami Ernő, Weltner Jakab, Bokányi, Garbai, Buchinger. A dzsentrikaszinó egész asztalsort foglalt

el. Az egyik páholyban Lánczy Leó ült családjával, a másikban Guttmann bárónő, aki mély baritonhangon brávózott, ha valami megnyerte a tetszését. Az írók közül ott volt Herczeg Ferenc és Ignotus. Bródy Sándor panyókára vetett kabátjával, kalappal a fején az ajtóból kukkantott be néha; sose volt »ziccflájs«-a, hogy végignézzen egy előadást; az egész életét így nézte végig mindig elmenőben. Az egyik háromkoronás széken, megszokott helyén az aszkétakülsejű öreg pap ült: a temesvári püspök; ő minden premierre fölutazott, kézitáskáját a portáshoz adta őrizőbe és előadás után hazautazott. Hátul a falhoz tapadva, a szögleteket kitöltve az egyetemi ifjúság álldogált.

Gondosan megfogalmazott konferansszal vezettem be a ciklust. Akkor már szakítottam volt azzal a dadogással, amely az első időkben olyan különleges hírnévhez juttatott. Rá kellett jönnöm, hogy az a hevenyészett, laza szerkezetű, közvetlen hangú diskurálás maga bátorítja a közönséget a közbeszólásra. Ha el akartam érni, hogy ne gázoljanak bele minduntalan mondatszerkezeteimbe, gondosan ki kellett belőlük gyomlálnom a gazt és művészeti szerkezetű rajz alapján kellett elültetnem bennük a szóvirágokat. Így sikerült lassanként meggyőznöm a közönséget, hogy jobban jár, ha nem kényszerít minduntalan kínszülte rögtönzésekre, hanem megengedi, hogy zavartalanul mondjam el műgonddal összeszerkesztett mondókámat. Ha azt akarod, hogy ne köpjenek a parkettedre, keféld fényesre.

Konferansz után lementem a színpadról, hogy Adyék páholyából nézzem az előadást. Ady Endre a folyosón állott, a páholy ajtaja előtt.

— Na gyere, gyere! — mondtam neki — most kezdik.

— Nem megyek. Nem bírom. Itt maradok! — felelte.

Sértődötten elvörösödtem. Megnyugtattam, hogy bátran végignézheti ezt a produkciót, az előadók elsőrangú művészek és nem hoznak szégyent rá.

— Azt elhiszem — mondta. — De nem merem megnézni. Botrány lesz belőle.

Csak most vettem észre, hogy egész testében remegett Lámpaláz vacogtatta. Akkor már az ifjúság bálványa volt;

buzgó filozópterek leselkedtek körülötte és szedegették az adatokat jövőbeli életrajzukhoz; kötetnyi tanulmányok jelentek meg a költészetéről, most pedig a kezdő színpadi szerzők édes kínjában égett, hogy néhány verse élő hangon szólalt meg a közönség előtt.

— Meglátod, botrány lesz! Kifütyülnek! — dadogta reszkető szájjal.

Szokott hisztériás izgékonyságával markolászott, gyömöszölt aztán, amikor a produkció végén fölzúgott a taps, a nyakamba borult és fölvihogott:

— Siker! Ugye, hogy ez siker? Nekem tapsolnak!

Tréfásan rámordultam:

— Szégyeld magad! Tetszel! Sikered van! Te... te... te Zerkovitz!"

És akik azon a napon Ady dalainak tapsoltak, pár nap múlva már barrikádokat építettek a Király utcában. 1912. „vérvörös csütörtök"...

Hogy ma vagyunk
Kardok, puskák és lópaták
Tobzódjatok csak össze-vissza,
Várja a föld és boldog is,
Mikor izgult vérünket issza.
Boldogok vagyunk, hogy ma vagyunk
És boldogok, hogy sokat érünk
A mi vérünk, a mi vérünk
Ma minden, ma minden.

Boldogok vagyunk, hogy ma vagyunk — írja a most már nem lámpalázas Ady. Halottak, sebesültek az utcán. Letartóztatások...

Aztán... aztán... semmi. Egy pár helycsere a kormányban. Fülepp főpolgármester távozik, helyettese Bárczy lesz. Újabb telekspekulációk és a Szakszervezeti Tanács kérésére — miután már nyolcvanötezren vándoroltak ki az országból — megszavazza a Ház a munkanélküli segélyt, amit nem kaphatnak munkaképtelenek, sztrájk vagy kizárás miatti munkanélküliek, betegtáppénzi segélyt kapók, egészségügyi nyilvántartottak, szegényügyi nyilvántartottak stb. Tehát majdnem senki. Az 1914-es hivatalos

számítás szerint 30 ezer munkanélküli volt papíron, a valóságban ennek sokkal többszöröse.

És hogy a megszavazott segélyösszeg nagyságáról fogalmat alkossunk, összege: 50 000 korona; ugyanakkor Heltai Ferenc főpolgármester díszes temetése 25 ezer koronába kerül.

Se állás, se pénz, se lakás... Csupán kilátások: pl. Terézváros legjobb kilátását a Teréz-templom tornya biztosította... A kerület történetének órájára pillantva, bizony sietnünk kell, hogy még épségben levő területet vegyünk szemügyre a toronyból.

Lássuk csak! A torony nyújtotta látkép már egyáltalán nem hasonlít az 1700-as évek Felső Külvárosához. Emlékezünk?

Ismerkedésünket a kerülettel egy rombolással kezdtük. A képzeletbeli Oktogon szántóföldjén álltunk... Leromboltunk mindent, hogy az évek múlásával korba, társadalomba helyezve tudjuk majd felépíteni.

Hol van már a Dunára kifli alakban hajló régi pesti Városfal? A szántók, legelők?

Amit most látunk, az már város, igazi város! Történettel, történelemmel, múlttal rendelkező település: teli vajúdással, kétségekkel és tagadhatatlan eredményekkel.

Alattunk már nem műveletlen szántókat és elhanyagolt majorokat látunk. Kétszáz év alatt eltűntek a zsúpfedelek és aszfalt takarja az ősföldet. Cserépháztetők rengetegjét látjuk, szabályos köves utakat, utcákat. A valamikori csemetefák lombossá dagadtak. Nehéz, de egy pillanatra kapcsoljuk ki a társadalmat, a kormányt, az osztályellentéteket. A kőből, betonból, vasból készült építményeket nézzük, — az emberi munka eredményét.

Gyerünk, induljunk szokásos sétánkra nagyapáink, apáink Terézvárosában.

Reggel van. Az utcák még kihaltak, csupán egy-két koránkelő házmester locsol vizes nyolcasokat az aszfaltra. A vásárcsarnok környéke azonban már régen talpon van. Üzemel a szemben levő vendéglő, ahol sváb kofáknak sütik a lacipecsenyét. Friss cseléd-lányok — karjukon kosárral — várnak a nyitásra. Itt és főleg korán reggel lehet a legjobban, legolcsóbban vásárolni. Csörömpölve megindulnak a villamosok egyes, hármas, négyes, hatos, kilences. Ki tudná elsorolni az ötvennégy járat, a Körúton és a Király utcában közlekedő sárgakocsik számát. Azok a dróthálóval

val bevont szerelvények a „kofajáratok". A Duna-parti kikötők, pályaudvarok és a vásárcsarnokok között bonyolítják az áruforgalmat. Ide mindenki akkora kosárral száll fel — természetesen a viteldíj megfizetése ellenében —, amekkorával akar.

Az Andrássy úton egyfogatúak száguldanak, meg néha pöfögő automobilok.

Most még nincs semmi vész, de délelőtt... Se szeri, se száma a legkülönfélébb közlekedési eszköznek. Reggel csupán a biciklis inasokra kell vigyázni, akik kiflivel, virággal, bőrökkel megrakott járműveikkel észveszejtő bravúrossággal kacsáznak. Ilyenkor csak elvétve látni egy-két későn — vagy inkább korán hazatérő pityókos urat az elegánsan csendes Sugárúton. A paloták ablakai mögött még alszanak...

A Király utca környékén viszont már egymás után húzzák fel a rolókat a segédek. Kinyit a Dobler-bazár, meg a Gozsdu-palota üzletsora a tizenháromban. Itt található az egyik legnépszerűbb bolt, ahol az új találmányt, a linoleumot árusítják. A „hézagmentes, pormentes, hygiénikus és ruganyos padlózat"-nak máris nagy sikere van.

Kinyitott már az „Engel testvérek" tisztítója a Nagymező utca 52-ben. Illetve rosszul mondom, mert ez az üzlet le se zár, hiszen mosodájában éjjel-nappal dolgoznak. Ez a cég tisztít a környéken a „legszebben és legjobban". Ruhák, blúzok tisztítását és festését 24 órára is vállalják.

Az Engel céggel szemben kattognak a varrógépek. A Hausner fehérneműgyárban mindent valódi angol cérnával varrnak. A terézvárosi férfiak innen vásárolják ingeiket és alsónadrágjaikat. A kitűnő minőség mellett az árak sem borzasztóak. Inget egy forintért, alsónadrágot 75 kr-tól felfelé lehet kapni.

Az utcákat hirtelen elárasztják a gyerekek. Vallás és társadalmi rang szerint megosztva tartanak az iskolák felé. Ki az Állami Elemi Iskolai Tanítóképzőbe, az a lánycsapat ott a Fröbel egyleti óvónőképzőbe... Ki győzné elsorolni mind a hat gimnázium, állami reáliskola és egyéb magánintézet címét. Van belőle elég a hatodik kerületben!

Az Andrássy út 6 előtt hatalmas bútorszállító kocsik várakoztak. Kocsisaik a lovat abrakolják, aztán egy pillanatra illemtudóan abbahagynak mindennemű munkát és tisztelettudóan kö-

szönnek a gépkocsiból kilépő kenyéradó gazdájuknak. A köpcös Wittmayer úr előtt az egyenruhás sofőr szélesre tárja a gépkocsi ajtaját, aki már rohan is az irodába. Jól megy a bútorüzlet, ilyenkor nem elég csak korán kelni ... Egy jó kereskedőnek mindenre figyelni kell, még arra is, hogy a kiállítóteremben a mustrára kitett angol bőrbútorokra, amerikai redőnyös íróasztalokra por rakódott. Pár keresetlen szó a közelben kétréthajlott titkár felé és már jöhetnek is a vásárlók: tompa fénnyel ragyognak a dohánybarna kényelmes fotelek és a csővázas modern íróasztalok.

— Hiába, mindenre gondolni kell, mert a konkurrencia kérem ... Mert ilyen is van. Csupán itt a Terézvárosban még három cég foglalkozik hasonló bútorral ...

A szomszéd üzletben — a nyolc szám alatt — természetesen jóval szerényebb apparátussal működik a Geittner és Ranek cég. Ők folyékony szappant árusítanak. És, ha hinni lehet hirdetésükben, a folyékony szappan nemcsak jobban tisztít, mos, de olcsóbb is a hagyományosnál. „A jövő tisztálkodó szere!" Az utóbbi megállapításban a döntés joga az utókoré — az olvasóké.

Az Andrássy út 38 előtt egymásután állnak meg a fogatok. A kocsik mélyéből sűrűn lefátyolozott dámák surrannak Pollák Sarolta szalonja felé. „Csodát művel Pollák Sarolta »Mirack« nevű hajeltávolító szerével, mely végleg kiirtja a hölgyek karján, arcán levő kellemetlen hajszálakat." A csodában hisznek sokan: ide jár Báder Dóra a Magyar Kir. Operaház tagja, Bárdy Gabriella a Vígszínház naivája, hogy csak a leghíresebbeket említsük. A kezelés eredményességéről, sajnos, nem tudunk, de mindenesetre igen elegáns és diszkrét szalon lehet az, ahol még a szőrszálat is hajszálnak mondják ...

Ha már az Opera környékén járunk, ugorjunk be a Sas patikába. A mentolos sósborszesz pasztillák és különféle orvosságok mellett egy „fontos" gyógyszert is kaphatunk: iszákosság ellen, mert aki „ezen ocsmány bűntől szabadulni akar, használja az oly számos esetben fényes eredménnyel kipróbált, különleges orvosi rendelet szerint készített, iszákosság elleni szert! A kór felemlítést kéretik: 1 adag 5 korona, 1 kettős adag, mely makacs bajnál szükségeltetik 8 korona 80 fillér." Lehet valutával is vásárolni 8 márkáért vagy 10 frankért, ha tetszik 2 dollárért.

Úgy látszik azonban, hogy a szomszédos „Három holló" ven-

déglőben nem nagyon szedik ezt a csodaszert. A napi bevételen legalábbis nem nagyon mutatkozik meg. A csendes-elegáns úri vendéglő már így, délelőtt is megtelik. Három összetolt asztalnál a Terézvárosi Sport Club daliás tagjai „zónáznak". A Fővárosi Artézia Fürdőben — a Városligeti sétányon — tartott edzés után jól esik Haffer mester pörköltje, meg egy párás pohár sör. De a helyiség szinte besötétedik. A kirakat előtt hatalmas bútorszállító kocsi áll meg. Valakit megint kilakoltatnak? Vagy tán új lakó érkezik. Balassa Gyula és Társának ez időben igen jól jövedelmezett a Teréz körúti bútorraktározási és költözködési vállalkozás. Csak egy telefon: 33-32, és Balassa úr emberei már a muraközi lovaikra csapva indultak is a megadott címre.

Telefonáljunk a Liszt Ferenc térről az Irányi Dániel szobor árnyékából, hiszen már működik 27 darab utcai telefonfülke. 33-44. — Halló Király Színház? Kérem, két zsöllyét szeretnék a ma esti Csárdáskirálynőre? Köszönöm!

Sajnos, nincs. De talán próbálkozzunk máshová menni este? Válasszanak kedves olvasóink: Magyar Műszinkör a Hermina úton vagy a Fővárosi Orfeum a Nagymező utcában? Jó. Legyen a Folies Caprice! 32-26.

— Halló Folies Caprice? Micsoda? Nem a Révai utcai Folies Caprice-t hívtam... Téves?

Úgy látszik a Nagymező utcai telefonközpont is tévedhet... Vagy én néztem el a számot?

Az Ó utcai Erkölcsrendészeti Hivatal jelentkezett! Velük jobb nem kezdeni, bár nélkülözhetetlenek a kerületben... Felügyeletük alá tartoznak — a nem kevés gondot jelentő terézvárosi nyilvános házak — számszerint négy — és a benne „dolgozó" hölgyek is, akik természetesen bármikor igazoltathatók. „Igazolványukon" ott díszeleg a Hivatal körbélyegzője és egy diszkrét szám...

Ebédelni menjünk a Terézvárosi Casinóba. Nem kell taxinak telefonálni, itt van egy ugrásra a Liszt Ferenc tér 13. alatt. Szolíd árak, polgári tisztaság. Itt tagnak lenni, megtiszteltetés.

— Pincér! Mondja, kik azok a kokárdás urak a sarokasztalnál?

— A 48-as Függetlenségi Pártkör tagjai, parancsára! Minden szerdán nálunk ebédelnek.

Persze, már tudom. Az előbb jöttünk el székházuk előtt. Ott

van az Andrássy út 19-ben, nem messze a Duna Bizottság épületétől.

— Elnézést uraim, hogy zavarom önöket, de szegedi vagyok, gabonakereskedő. Nem tudnák megmondani, hol találok a kerületben valamilyen szállodát?

— Ennél misem könnyebb! Menjen uraságod a Podmaniczky utca 8-ba, ott van az István Király szálloda. Ha ott nem kap szobát, próbálja meg a Bazilikával szemben a Váczi körúton: vagy a London, vagy a Párizs szálló... Valamelyik biztosan megfelel majd.

Lám még az utókor is tud segíteni valamit, ha elolvassa a „Fogadósok" c. lapot. Újság! Hát abból van elég a Pesti Hírlaptól a Pesti Divatlapig, a Színházéleten keresztül a „Hivatalos Árjegyzékig" — minden. Mindenkinek pártállása, érdeklődése szerint...

A „Légrády és Fia" könyvesbolt is tele van. Most jelent meg Mikszáth Kálmántól „Prakovszky a siket kovács" és a „Tóth atyafiak". Hét koronába kerül Ohnet György „A szürkeruhás hölgy" c. könyve és kapható a „nagy szám" Erdős René „Norivá"-jának második kötete is.

Az itt masírozó katonákat azonban nem nagyon érdekli a könyvesbolt. Az egyik század a Vilmos laktanya felé tart a Hungária útra, a másik század az Albrecht laktanyába, a Lehel útra. Az a nyalka tiszt, aki vezeti a csapatot, Lányi Antal honvédhadnagy. Az újságok tele vannak fényképével. Nemrég nagy bravúrt vitt véghez: Blériot rendszerű monoplánján átrepülte a Balatont Badacsony és Fonyód között.

A katonák befordulnak az Aradi utcába, elhaladnak az Adófelügyelőség előtt, ahonnan éppen egy ifjú pár és a kísérő násznép jön ki. Nem, most nem adóügyek miatt jártak az Aradi utca 23-ban. Itt van a hatodik kerületi Anyakönyvvezetőség is.

Az emberek — ugyanúgy mint ma, akkor is — megállnak és bámulják a menyasszonyt, vőlegényt. Roth Péter esküdött örök hűséget Scheller Irmának. A ceremónia után a népes család kocsiba száll és elvonulnak a Teréz körút 3-ba. Ott a papa, Roth Lajos gyermekkocsi és kosárfonó-raktára felett, a szép hatszobás lakásban lesz az ünnepi lakoma. Ott adják majd át a fiataloknak a nászajándékokat: Roth papa Schlesinger Henrik ékszerésztől

vásárolt egy nagyon szép bliliánsgyűrűt menyének, a nagynéni Aria beszélőgéppel lepi meg az ifjú párt, ami igen szép ajándék; 58 koronába került, igaz adtak hozzá 1000 darab angol korcerttűt is...

Éljen hát az ifjú pár. Koccintanak Rothék.

Éljen Edison! Kiáltja Budapest. A híres feltaláló tudniillik ez idő szerint Magyarországra látogatott. És, ha már a feltalálókról beszélünk, nem feledkezhetünk meg a Szopper-féle terézvárosi találmányról sem. Lényege: „nappal tökéletes karosszék, éjjel tökéletes ágy az ággyá nyitható zsöllye". Kapható Ó utca 11-ben.

Pénzünk elfogyott, ha akarnánk se tudnánk vásárolni a csodaszékből. Az Eötvös utcai Zálogházban is lehúzták már a redőnyt! Bezárt a Párizsi Nagyáruház, az Államvasutak Igazgatóságának épületében az Andrássy út 71-ben már csak az éjszakai portás bóbiskol.

Vessünk még egy búcsúpillantást a kivilágított kávéházak felé, ahol nyugodt kényelemben olvassák a terézvárosiak az esti újságot: „Elfogták Szigetváry Viktor fényképészsegédet, aki ellopta a Szépművészeti Múzeum tulajdonát képező Tintorettovázlatot... Sárközy István kamarást kizárták a Nemzeti Kaszinóból, mivel megzsarolta Gróf Zichy István feleségét... Zichy és Sárközy összeverekedett egy orfeumban... Málnássy Rezső rendőr fogalmazó automobiljával nekiszaladt a Milleneumi emlékműnél egy fiákkernek, a karambol következtében életét vesztette...

18.

Életét vesztette még ezekben az években több ezer magyar is!

Kitört az első világháború!

Bevonulás, mozgósítás, katonalevelek, hősihalál... Az Andrássy úti korzó „elegyenruhásodott", a Hunyadi téri csarnokban mindennek felszökött az ára. A sütőműhelyek katonai szállításra rendezkedtek be, így a kerület lakosainak ellátása háttérbe szorult.

Liszthivatal, sóhivatal... jegyrendszer... spekulánsok. Szólamok az itthonmaradottak segélyezésére. Egymás után alakulnak a bizottságok, minden tizedik ember valamilyen bizottsági tag lesz, a közbenső kilenc pedig az előbbi bizottságok döntését váró segélyre szoruló. Hatalmas apparátussal, minimális eredménnyel dolgoznak a népsegítő-hivatalok.

A világháború sebesültjei számára az iskolákat kórházakká alakítják. Tanítók helyett ápolónők, tanulók helyett törött karú katonák vannak az Izabella utcai elemi iskolában is.

Budapest népe egy nagyon halk, vérszegény „éljen"-t nyöszörög az újra főpolgármesterré választott Bárczy István „tiszteletére". És miközben a Lövölde előtti téren a könyvkötők szociáldemokratái gyűlést tartanak, Ady Endre élete utolsó óráit tölti a terézvárosi Park szanatóriumban.

Dénes Zsófia Élet helyett órák c. művében így ír erről a napról.

„Januárban el kellett utaznom néhány napra. Tudom, hogy Ady rosszul van, mint annyi esetben, újból influenzába esett, de eszembe se jutott, hogy ez most másként is fordulhat, mint annyiszor. Ő annyit volt beteg és oly súlyosan, hogy az ember a felgyógyulásában állandóan hitt.

Január huszonhatodikán jöttem meg és rögtön telefonáltam Csinszkának.

— Ady benn van a ligeti Park Szanatóriumban — mondotta Berta —, valamivel könnyebben van, csak nagyon fáradt, és mostanában sokat alszik. Ma is — folytatta — folyton dereng. De ez egyáltalán nem baj, biztatja az orvos, ez csak pihenteti.

— Szabad meglátogatni? — kérdeztem. — Hogyne — felelte Csinszka. — Akkor holnap korán délelőtt érted megyek — ajánlottam —, és együtt megyünk ki hozzá. Akarod? — Jó lesz — felelte.

Másnap tizenegy óra felé a Rákóczi úton haladtam, a Veres Pálné utca irányában, amikor pár lépésre tőlem — a Pannonia előtt lehetet — valaki hirtelen megállt és rám kiáltott:

— Zsófia!

Nézek, ki olyan hangos az utcán, és mi lehet ez a kitörés. Franyó volt.

— Zsófia — ugrott mellém magánkívül, és akkor láttam, hogy sír —, képzelje, Ady meghalt.

— Nem — mondtam gépiesen —, az nem lehet!

De Franyó sírva elismételte.

— Kinn fekszik a Park Szanatóriumban, egészen egyedül, én Csinszkától jövök, Csinszka még otthon van. Lajosék lenn vannak Mindszenten. Én kimegyek hozzá. Most rögtön. Velem jön?

— Megyek!

Elfeledkeztem Csinszkáról, hogy vár-e. De valószínű, hogy most már nem is várt.

Franyó taxiba akart ülni velem.

— Várjon egy percre — szóltam.

Két lépésnyire onnét ott volt a Pásztory virágüzlet. A kirakatában orgona. Duplaorgona, csupa bimbó és sárgászöld levél, hosszú ág, mint a karom. Tavasz. Ezt vegyük Adynak.

Hangosan sírunk Franyóval, kocsiba ülünk, és sietünk a halott Adyhoz.

Kinn a szanatóriumban felvisz a lift. Félek, hogy nem engednek be hozzá. Dehogynem engednek. Senki sem őrzi. Senki az ajtaja előtt, senki mellette.

Édes jut eszembe, ha ő itt volna Pesten. De aztán nem gondolok semmire.

Ott fekszik a párnán, lehunyt szemmel, kisimult arccal, Fölény. Ez nem a dadogó Ady. Az igazi kerekedett felül. Most már csak az van itt, akit legelső ízben láttam. Aki több volt mindenkinél.

Franyó kiveszi a kezemből az orgonaágat, és Ady szívére teszi. Tavaszt a szívére. Virágot, amilyent szeretne.

Azzal együtt tették koporsóba, és vele porladt el.

Mindegy, hogy ki adta.

19.

A Zichy Jenő utcai Egyesült Fővárosi Nyomdában nyomott Vörös Újság első számát már olvassák az utcán, kávéházakban és az Aréna úti Népszállóban is, ahol a KMP VI. kerületi pártszervezet I. csoportjának vezetőségét választják.

1919. március 21.

A történelemkönyvek nagy dátumához értünk.

Megalakul a Forradalmi Kormányzó Tanács. A városháza közgyűlési termében nem láttak ennyi „egy célért" lelkesedő arcot...

A Vörös Újság március 28-án riportot közöl Brunner Józsefről, a VI. ker. Elöljáróság új vezetőjéről: „Munkás a Terézváros élén" címmel. Hát kell ennél több? Lehet ennél nagyobb dolog?

Terézváros polgárai részt kapnak az életből, Magyarországból, Budapestből!

A cipész, a munkás, a hivatalnok, aki eddig csak azért élt, mert megszületett, azért dolgozott, hogy ne haljon éhen, most, szinte egyik napról a másikra értelmes életet kapott. Az 1919-es év minden órája fontos lett számára.

Az Andrássy út május 1-re ünnepi díszbe öltözött. Egy egész ország örömének, értelmének lett házigazdája. „Üzenet volt ez a május elseje. A vörös szín tengerében úszó Budapest munkásszázezrei, a magyar proletariátus legjobbjai üzenték a kapitalista és imperialista hóhéroknak, hogy hitvány dőreség minden erőfeszítésük: A kommunizmus világa feltartóztathatatlan... elsöpör útjából minden kicsinyes és gonosz emberi mesterkedést. Jöhetnek új küzdelmek és szenvedések, de a mi kezünkben egy új örökkévalóság láza ég s lelkünk elhivatottságának hite szilárdan tündököl, mint a tiszta acél. A győzelem, a jövő, az igazság a miénk s mi valóra váltjuk a becsületesebb és nemesebb világot, amelynek alapjait itt lefektettük..."

Az elegáns, csendes Sugárúti paloták lefüggönyözött, bespalettázott ablakai mögül kandikáló „úri világ" most — talán először a történelemben — feszült szorongással leste a 600 000-res tömeg magabiztos, fegyelmezett vonulását.

Az évszázadokon keresztül némán hajlongó pincér, a munkáért

könyörgő munkás, az „alázatos szolgája" kereskedő, a könyökvédős hivatalnok új — az igazi — arcát mutatva, hetykén, magabiztosan kiáltották a szemek: „Ilyen vagyok, uram! Ezek mi vagyunk, a NÉP!

A Tanácsköztársaság bukása után még egy negyedszázadra megnyíltak a terézvárosi paloták spalettái. A már csak kegyetlen búcsúra képes „elegáns úri világ", élén a „fehérlovas" admirálissal szorított még egy borzalmasat. A Britannia szálló és az Andrássy úti laktanya pincéiben bírói ítélet nélkül ítélkeztek a hóhérok . . .

20.

Aztán?

„. . . Itt élünk mi! Idegünk rángó háló,
vergődik benn' a múlt síkos hala.
A munkabér, a munkaerő ára,
cincog zsebünkben, úgy megyünk haza.
Újságpapír az asztalon kenyérrel
s az újságban, hogy szabadok vagyunk —
poloskát űzünk lámpával s a kéjjel
s két deci fröccsel kerüljük magunk!

Elvtárs és spicli jár a csöndben erre,
részeg botlik, legény bordélyba lóg,
mert hasal az éj s pörsenéses melle,
mint szennyes ingből, füst alól kilóg.
Így élünk mi. Horkolva alszunk s törten,
egymás hátán, mint odvas farakás
S hazánk határát penész jelzi körben
a málló falon: nedves a lakás.

De — elvtársaim! — ez az a munkásság,
mely osztályharcban vasba öltözött.
Kiállunk érte, mint a kémény: lássák!

És búvunk érte, mint az üldözött.
A történelem futószalagára
szerelve így készül a világ,
hol a munkásság majd a sötét gyárra
szegzi az Ember vörös csillagát."

A negyedszázados elnyomást három versszakban írja meg a Lovag utcában lakó, bajuszos, „mindent látó" szemű fiatalember: József Attila.

Valóban, Budapest munkásainak asztalán csak újságpapír és kenyér van. De az is milyen kevés! És a munkásság „sötétben" — illegalitásban — már „szegzi az Ember vörös csillagát!" Minden haladó ember a maga módján.

— Az Operaház színészei miatt 1920. április 14-én félórát késik az előadás kezdete. Kijelentik, hogy csak akkor játszanak, ha az igazgató teljesíti követelésüket...

— A Párizsi Nagyáruház alkalmazottainak mozgalma a béremelésért.

— A Globus Nyomdában az Aradi utcában nyomják a „Szocialista munkás" c. lapot.

— Sztrájkolnak az újságkihordók.

— Gyűléseznek a Löwensohn Hermann Cipőgyár munkásai a Jókai utca 3-ban.

— Tamás Aladár az Ó utca 4-ben — a párt megbízásából — lapot szerkeszt. Címe: 100%.

— Szeptember elsején — ezerkilencszázharmincban — a SZDP néma tüntetést szervez, novemberben pedig nyílt összecsapásra kerül sor a csendőrség és a munkásság között.

Szinte nem telik el nap olyan esemény nélkül, amely ne bizonyítaná a Tanácsköztársaság igazát és ne gyengítené az amúgy sem magabiztos kormányt.

„Pest története Budával, Terézváros története Pesttel kezdődött..."

A Felső Külvárosban már nem puszta szántóföldeket, elhagyott majorokat bombáznak a német repülők, hanem száztízezer ember otthonát. Kétszáz év keserves eredményét. A kerület lakosai pincékben húzódva, egymáshoz bújva, csak a robbanások hangjából ítélve találgatják: melyik épület, út, utca szűnik meg...

A Nagymező utca 37—39. számú ház pincéjében Szentgyörgyi Albert vezetésével nemcsak találgatnak. A polgári ellenállócsoport szervezkedik . . . készül. A Turcsányi-csoport a Lendvai utcából indul, hogy a Köröndön levő német légelhárító ágyút felrobbantsa.

A SZIR-csoport tagjai készülődnek kézigránát-csatára a Nyilaskeresztes Párt Székháza — az Andrássy út 60. — ellen.

A robbanások, lövések egyre hangosabbak és kíméletlenebbek. A németek ágyúdörgései már nem maradnak válasz nélkül. A Sugárút torkolatánál feltűnnek a szovjet tankok.

— Hleba . . . kenyér, — tanulja meg az első orosz szót a kerület. És 1945. január 18-án Terézváros felszabadul.

A pincéből kitóduló borostás, éhes, piszkos emberek hunyorgó fátyolos tekintettel keresik házukat, lakásukat . . . hiába

Romok, összegombolyodott sínek, kövek, tetőbe fúródott repülő, széttrancsírozott lovak, szertefröccsent tankok, fejetlen játékmackók és emberek.

Ez már nem történelem. Ez a tegnap.

Emlékezünk rá? Éreztük, láttuk, tudjuk!

Az életbenmaradottak temetnek, nem először a kétszáz év alatt!?

„Nincs egyetlen tető, egyetlen szoba, még egyetlen fagerenda sem: Minden alapjáig, a pincéig égett le . . .” írta 1686-ban Werlein István kamarás inspektor.

1945-öt, sajnos, nem kell írással hitelesíteni . . . Nagyon éreztük!

Éreztük hozzátartozóinkban, akik valahol Európában névtelenül fekszenek, éreztük a lóhús fagyottan is keserű ízében, a melaszban, a ruháért cserélt száraz kenyérben, az ízületes lábakban.

Vigasztalásul nem a törökvész borzalmait emlegettük.

Némán, összeszorított foggal, ínnyel nagyot nyeltünk — még egy utolsót — és megfogtuk az ásó, lapát nyelét. A törmelék alól előkerült a sezlon, zongora, lavor. A petrófőzőn krumplihéjat főztünk és a Köröndről eltoltuk a felrobbant német ágyúkat. Kötelekkel lerántottuk a tetőbe fúródott repülőt és a fára akadt ejtőernyőselyemre jelszót festettünk, a vágyunkat: „Békét akarunk”.

A malteros ládák, téglák között még sziszegtek a tűzkőárusok,

a befurnérozott ablakok mögött karvastagságú aranyláncok változtak kötegnyi nullásliszt-jeggyé, de már az utcai megafonok sugározták a déli híreket. A kiegyenesített sineken elindult a villamos, megindult az Élet... A száz-kétszáz éves kiszáradt épületalapok szívták a nedves betont. Épült Budapest! Nem hitelkölcsönre, korrupt spekulációra, a Tisztelt Ház szótöbbségére várva... Az építők maguknak építettek.

A megalakult kerületi tanácsok vezetői már nem külön területi érdekért harcoló „városatyák", hanem — a lakosság választotta — küldöttek. Terézváros — a hatodik kerület — egybeolvadt a Fővárossal: Budapesttel. Határai már csak látszathatárok. Nincs, ami megkülönböztesse a többi kerülettől, hiszen nem esik kívül a Belvároson, mint az 1700-as években, nem grófok, vagy kereskedők lakják, mint 1800-ban, üzletei sem a kiváltságosok vásárlóhelyei.

Terézváros eszmei határokkal rendelkező, gyakorlatilag határtalan terület. Egy kerület a huszonkettő közül. Lakói, utcái, épületei már csak névleg, hagyományszeretetből terézvárosiak. Igazából budapestiek, budapesti emberek.

Lehet, hogy kétszázhuszonöt év múlva — felszabadulásunk 250. évfordulója alkalmából — megjelenik majd újra egy könyv Terézváros történetéről. Mi — mostani terézvárosiak — akkor már történelem leszünk. Lépcsőfok a fejlődésben. Jelenünk, mindennapi életünk pedig krónika lesz — a múltból... valahogy így:

„Az 1970-es évek Terézvárosán — a negyedszázada felszabadult egykori hatodik kerületen — már nem látszottak a múlt sebei A közel három négyzetkilométernyi területen 88 ezer ember élt.

Az akkori főváros 22 kerületét nézve, területnagyságát tekintve a huszadik, a lakosság számát figyelembe véve a kilencedik, népsűrűség szempontjából pedig a második helyen állt. Egy 1970-ben kiadott „Terézváros" c. könyv szerint a Majakovszkij, a Népköztársaság és Lenin körút lakói apróbb bosszúságoktól eltekintve, boldogan éltek. Az üzletekben bőségesen volt élelmiszer és mosógép. A nők akkori divat szerint miniszoknyában jártak, mindenki tudta, miért dolgozik, miért él..."

Igen, van miért dolgoznunk és miért élnünk!
A holnapért. A jövőért!

A mai Terézváros

1970.

A vb függetlenített vezetői között az intézmények felügyeletének megoszlása

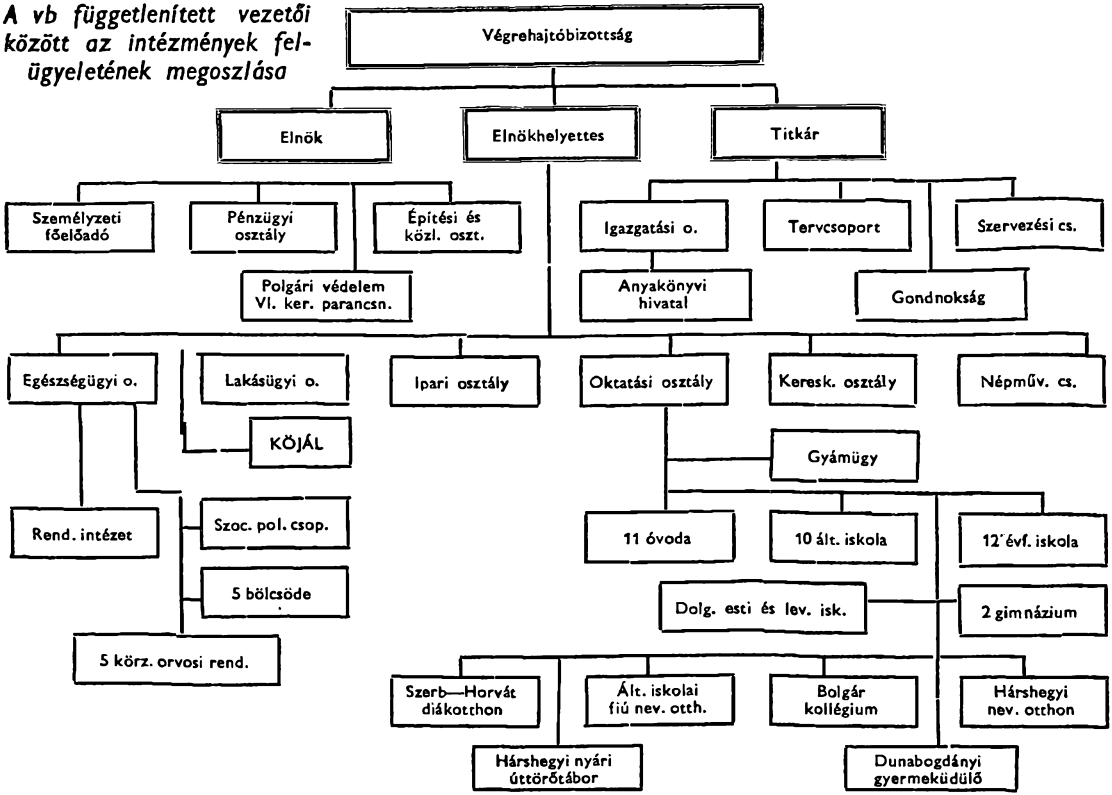

A tanács állandó bizottságai

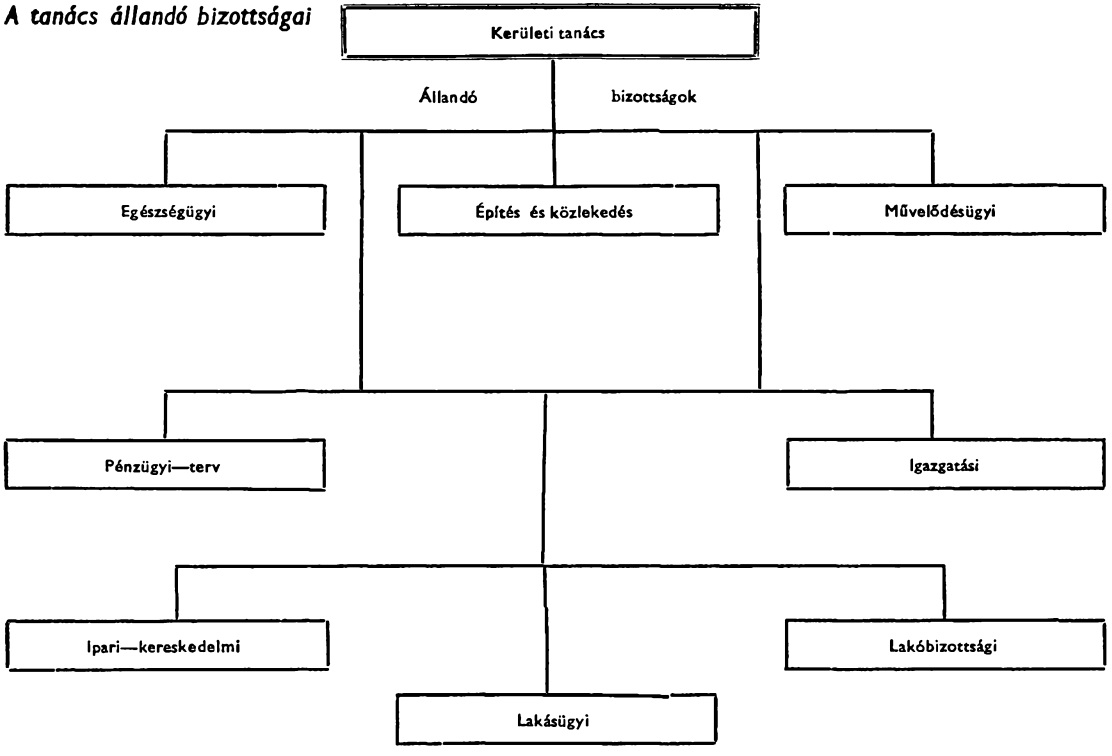

1970-et írunk. Negyedszázada, hogy felszabadult kerületünk. A „krónika alapköve" mellé, most jelképesen — nem acéldobozba zárva — lerakjuk a Terézváros legfontosabb adatait.

Tesszük ezt azért, mert jó egyben, összegyűjtve látni, olvasni eredményeinket és talán az utókor könnyebben eligazodik az 1970-es esztendő VI. kerületén

A VI. kerület területe	2,72 km²
A lakosság száma	88 000 fő
ebből férfi	38 000 fő
nő	50 000 fő
Az összes házak száma	1351

A VI. KERÜLET FÖLDRAJZI ADATAI

Jelenlegi határai:

Északról: Marx tér, Váci út, Lehel út, és a MÁV-terület határai

Keletről: Dózsa György út

Délről: Gorkij fasor, Majakovszkij utca

Nyugatról: Bajcsy-Zsilinszky út

Talaja: folyóhordalék (homok, kavics, agyag: árterülete volt a Duna holtágának és a Rákos pataknak.)

A kerület útvonalainak teljes hossza	36,3 km
ebből: aszfalt	22,5 km
kőburkolat	13,3 km
keramit	0,5 km
A kocsiutak összes területe	370 986 m²
A gyalogutak összes területe	175 265 m²

Az utakon 1817 lámpatest világít és 900 nyilvános telefonfülke van.

A kerület utcái, terei

Vannak Budapestnek olyan kerületei, vannak Magyarországnak olyan városai, ahol az utcanevek évszázados emlékeket őriznek és szinte bepillantást engednek az akkori életbe (ilyen a Belvárosban pl. a Molnár, Pintér, Sörház, Szerb stb. utca, vagy mondjuk Debrecenben a régi vásárok — a „szabadság"-ok — emlékeit őrző Burgundia, Kandia, Szepességi, Késes, Darabos stb. utcák). A Terézvárosban az utcanevek legnagyobb része nem kapcsolódik a városrész múltjához, csupán a Nagymező és a Felsőerdősor utca ilyen, meg egy-két későbbi, valamilyen épületről, intézményről elnevezett utca: Anker köz, Dalszínház utca, Lövölde tér. A többi valamennyi utca, tér közigazgatásilag kapta a nevét.

Anker köz
Aradi utca
Bajcsy-Zsilinszky út
Bajcsy-Zsilinszky köz
Bajza u.
Benczur u.
Bokányi D. u.
Bulcsu u.
Csengery u.
Dalszínház u.
Délibáb u.
Dessewfy u.
Dobó u.
Dózsa György út
Eötvös u.
Felsőerdősor u.
Gorkij fasor
Hajós u.
Hegedű u.
Hunyadi tér
Izabella u.
Jókai tér

Jókai u.
Káldy Gy. u.
Kármán u.
Kiss János u.
Kmetty u.
Körönd
Labda u.
Lázár u.
Lehel út
Lendvay u.
Lenin krt.
Liszt F. tér
Lovag u.
Lövölde tér
Majakovszkij u.
Marx tér
Mozsár u.
Munkácsy M. u.
Nagymező u.
Népköztársaság útja
November 7 tér
Ó utca
Paulay E. u.
Révay u.
Rippl-Rónai u.
Rózsa F. u.
Rudas L. u.
Szekfű u.
Székely B. u.
Székely Mihály u.
(volt Kazár u.)
Szobi u.
Szófia u.
Szondy u.
Szinyei Merse u.
Szív u.
Vasvári Pál u.
Váci út
Vörösmarty u.
Weiner Leó u.
Zichy J. u.

MŰEMLÉKEK, SZOBROK

A kerület műemlék-, műemlék jellegű és városképi jelentőségű épületei

Műemlékházak? Tulajdonképpen a Terézvárosban alig van néhány új épület — és a szó óbudaian, tabánian régi értelmében — egyáltalán nincs régi ház.

A jelenlegi épületek — mai távlatból nézve — szinte egy időben épültek, az 1800-as évek végén, 1900 elején. Állnak — egyelőre nélkülözhetetlenül, megváltoztathatatlanul — „a felvilágosodás korát-hangulatát" tükrözve.

Vegyes érzelmekkel járunk a falak között, némi meghatódással, hiszen a „félmúlt" kövei nagyapáink korát idézik, és leleplezően pillantgatunk a felszínesen díszes homlokzati stukkó angyalkákra, cirádákra, — tudjuk, hogy a száz év patinája mögött sötét udvarra néző lakások vannak, félig közművesítve.

Javítjuk, javítgatjuk egy korrupciós rendszer lakásépítő akciójának hiányosságait: gázkonvektorok szellőzőit próbáljuk beilleszteni az egykor kialakított dombormű-sormintákba, a konyhákból lecsípett részre villanyboyler, ülőkád, WC kerül.

A visszhangosan kopogó gangokra nyíló szürke ajtók, világos, televíziós, porszívós jelent rejtenek.

ARADI utca 47—49—51. lásd: Népköztársaság útja 88—90.

ARADI utca 48. Ház, kétemeletes, 4 tengelyes, terméskő homlokzattal. Neoreneszánsz, 1890 körül.

BAJCSY-ZSILINSZKY út 17. Ház, háromemeletes, 16 ablakos, a Lázár utca 1. sz. felé díszesebb kiképzésű 1+11+1 ablakkal.

Eredeti üzletnyílások. Klasszicista kapualj és folyosórácsok. Romantikus. Eredetileg két ház volt, melyek közül a sarokházat Hild Károly 1850-ben háromemeletesre építette Hohfeld Ignác részére.

A másik házat Diescher József 1840-ben Diescher János részére egyemeletesre építette. A két ház összeépítése és mai alakja Ybl Miklóstól, Balassa János orvosprof. részére 1862.

BAJCSY-ZSILINSZKY út 25. Ház, kétemeletes, 15 ablakos, jobb oldalon kerek sarok, 3 ablakkal, földszint teljesen átalakítva, kockasoros párkány. Oldalhomlokzat 8 ablakkal, Zichy J. u. 2. (házszám a szomszéd házban). Klasszicista, 1830. körül. Tervezte Hild József 1838-ban, mint özv. Hild Jánosné irodavezetője Szelényi János részére.

BAJCSY-ZSILINSZKY út 39. Sarokház, háromemeletes, 7 tengelyes, a legömbölyített sarkon 3 tengelyes, a Hajós u. 45. sz. alatt 6 tengelyes, az első emeleten a két szélen és a középen romantikus erkély. Későromantikus, tervezte kétemeletesre 1854-ben Diescher József Szevera L. Károly részére. Harmadik emelet Wojta Donáttól, 1873.

BAJCSY-ZSILINSZKY út 41. Ház, háromemeletes, 2+5+2 tengelyes, az első és második emeleten középerkély. Romantikus, 1860. körül.

BAJCSY-ZSILINSZKY út 43. Ház, háromemeletes, 5 kettős, a harmadik emeleten hármas ablakokkal. Első emeletén középerkély, kovácsoltvas ráccsal. Földszint átalakítva. Magas konzolos főpárkány. A homlokzat eredeti sgraffittodíszét átfestették. Érdekes oszlopos szabad lépcsőház megoldás, gazdag lépcső és folyosórácsok. Neoreneszánsz, tervezte Lechner Ödön, épült 1871—1872-ben.

BAJCSY-ZSILINSZKY út 55. Ház, háromemeletes, 9 tengelyes. Késői romantikus, Schmahl Henrik műve, 1875. körül.

BAJZA utca 41. Epreskert. Eredetileg a Kálvária téren állott. Józsefvárosi Kálvária, kerek kápolna, 12 tengelyes, árkádsorral körülvéve, 10 lépcsőfokos, kőkorlátos, kétkarú feljárattal. Fent terasz, ezen állott a hét szoborból álló Kálvária csoport. Barokk, az 1717-ben meghalt Anna Mária Viznerin (Schwarc) által végrendeletben hagyományozott pénzből épült. Valószínűleg Mayerhoffer András építette 1744—1749. körül.

1893-ban Stróbl Alajos kezdeményezésére kövenként vitték át a mai helyére.

UGYANITT a budavári Nagyboldogasszony templom délkeleti kapuzata XIII. szd. Egyetlen nyílású, csúcsíves timpanonnal, az ív külső szélén normannos, pálcatagos dísz. Római kőszarkofág. A várbeli Nagyboldogasszony templom több faragott gótikus köve.

BENCZUR utca 17. Volt Lánczy villa. Nem műemlék, földszintjén Lotz Károly freskói 1898-ból.

CSENGERY utca 35. Lásd: Népköztársaság útja.

DESSEWFFY utca 8—10. Ház, nem műemlék, balra lent vörös márvány árvíztábla 1838-ból, német nyelvű.

DESSEWFFY utca 21. Ház, kétemeletes, 1+3+1 tengelyes. Romantikus, tervezte Hild József földszintesre 1838-ban Urbán Anna részére. Egy emeletet épített rá Limburszky József 1853-ban Fajth Péter részére. Második emelete újabb.

DESSEWFFY utca 37. Ház, egyemeletes, 9 tengelyes. Romantikus, 1865 körül.

EÖTVÖS utca 7. Ház, egyemeletes, két oldalrizaliton 2—2 oszlop között 1—1 nagy, félköríves zárkódású ablak, felette az ívzúgokban akt domborművek. A középrészen 5 timpanonos szemöldökpárkányú ablak. A földszint rusztikás, terméskő. A főpárkány magas, dúsan tagozott és díszített. Neoreneszánsz, 1890 körül.

EÖTVÖS utca 10. Ház, kétemeletes, 2+5+2 tengelyes. Romantikus. 1865 körül.

EÖTVÖS utca 11/a. Ház, kétemeletes, 7 tengelyes, erkélysorral, az első emeleten ion, a második emeleten korinthuszi oszlopokkal díszítve, bábos korláttal. Fogas főpárkány, fölötte bábos attika. Edikulás, íves záródású erkélyajtók, az ívzúgban fekvő akt domborművekkel. Neoreneszánsz. Építtette: Weber Antal 1875-ben Halász Gedeon számára.

EÖTVÖS utca 12. Ház, kétemeletes, a földszinten rusztikás. Kapu + 4 timpanonos szemöldökpárkányú, edikulás ablak. Az első emeleten 5 szegmentíves záródású timpanonos szemöldökpárkányú ablak. A második emelet újabb ráépítés. Neoreneszánsz, 1880 körül.

EÖTVÖS utca 14. Ház, kétemeletes, a földszinten rusztikás, fél-

köríves, záróköves kapu és 3 ablak. Az első emeleten zárt erkély és 3 félköríves záródású, edikulás ablak. Neoreneszánsz, 1890. körül.

GORKIJ fasor 12. Volt Ráth György Múzeum, egyemeletes, szabadon álló, 1+3+1, oldalhomlokzaton 7 tengelyes. Eklektikus, építette: Unger Emil 1880-ban.

1901-ben Györgyi Géza átalakította és megtoldotta Ráth György számára, a belső berendezést ekkor Horti Pál készítette. Benne a Keletázsiai Művészeti Múzeum Kína gyűjteménye: „A régi és az új Kína művészete" című állandó kiállítás. Megnyílt: 1955-ben.

HAJÓS utca 7. Ház, négyemeletes, 4 tengelyes, a második emeleten 4 erkély, domborműves mellvéddel, a harmadik emelet ablakai felett Sommer Ágost domborműfríze. Neoreneszansz, építette Ybl Miklós saját magának 1886-ban, a helyén állott és 1884-ben leégett földszintes ház helyett.

HAJÓS utca 9. Ház, négyemeletes, 5 tengelyes, a második emeleten középerkély, a harmadik emelet ablakai felett medailon domborművek Sommer Ágosttól.

Neoreneszánsz, építette Ybl Miklós saját magának 1886-ban.

HAJÓS utca 27. Sarokház, nem műemlék. Udvarán klasszicista vörös márvány kút.

HEGEDŰ utca 1/b. Ház, kétemeletes, 3+1+3 ablakkal. Klasszicista folyosórács 1845-ös évszámmal. Klasszicista, tervezte Kasselik Ferenc 1845-ben Miller Mátyás részére, egyemeletesre.

1864-ben Hild Károly a Szürke nővérek részére egyemeletes udvari szárnyat épített hozzá. Ma diákszálló.

HEGEDŰ utca 3. Ház, kétemeletes, 4+1 hármas + 4 tengelyes, az első és második emeleten középerkély. Romantikus, Pan József egyemeletesre építette 1854-ben Fröhlich Zsigmond részére, ugyanő kétemeletesre építette ki 1867-ben.

JÓKAI tér 9. Sarokház, egyemeletes, 4+1+4 ablakos, a Jókai utca 2. sz. alatt 3 tengelyes. Későklasszicista, építette Hild József 1860-ban és 1865-ben két részletben Melchior György pallér részére.

JÓKAI utca 33—35. A volt Nyugati Vasút társaság régi igazgatósági épülete. 1+3+1+2+2+1+3+1 ablakkal.

A visszaugró középrizalitot négy korinthuszi oszlop díszíti, amelyek a második emeleten kariatidákban végződnek, a hátsó homlokzat (Lenin körút 122.) újabb. Neoreneszánsz, építette: Bernardt Győző 1872-ben.

Eredetileg a Nyugati pályaudvar homlokzatának épült. A Nagykörút megnyitása után épült ki Lenin körúti homlokzata.

Marx téri homlokzatát az 1930-as években beépítették, 1957-ben helyreállították.

KÁLDY GYULA utca 6. Ház, háromemeletes, 3 tengelyes, az első emeleten közép- a második emeleten két oldalerkély.

Romantikus. Tervezte: Lohr János Lindenbaum Lőwy számára kétemeletesre 1867-ben, építés közben a harmadik emeletet 1868-ban.

LENIN körút 67. Ház, kétemeletes, 7 kettős ablakkal. Fogas, konzolos főpárkány, rusztikás terméskő-homlokzattal. Kovácsoltvas kapu, jobbra lámpa. Neoreneszánsz, a firenzei Strozzi-palota kisebb méretű másolata, tervezte Hauszmann Alajos 1884-ben.

LENIN körút 109—111. Nyugati pályaudvar. Háromemeletes, 1+3+1 tengelyes, két-két kupolás, tornyos oldalrizalit között üvegfedésű, homlokzatán háromszögű nagy oromzatban végződő vasszerkezetű csarnok, előtte nyitott, vasoszlopos árkádsor. Tervezte De Serres Ágoston Bernardt Győző közreműködésével 1874-ben. Az építkezést pályázat útján a párizsi Eiffel Gusztáv és Társai cég nyerte el, ennek keretében Seyring Theofil tervezte a vasszerkezetet, melynek nagy részét Párizsban öntötték. A cég munkavezetője a helyszínen Gyengő László, az egész építkezés felügyelője Bernardt Győző volt. Épült 1874—77 között.

LISZT FERENC tér 7. Sarokház, kétemeletes 8+1+8 tengelyes, a Majakovszkij utca 62. sz. alatt 6 tengelyes. Klasszicista, 1860-ban Zofahl Lőrinc építette az első és második emeletet Jung Antal részére, a régebbi földszintes házra.

LISZT FERENC tér 10. Ház, ötemeletes, 4+6+7+6+3 tengelyes, két újabb emelettel. Hatalmas udvar, a kapubejárattal szemben nyitott, toszkánoszlopos lépcsőház, mindkét oldalszárnyon

átjáró, falpilléres kapuzattal. Az utcai szárny udvari oldala árkádos. Udvarán kút és szobrok. Későklasszicista, 1869-ben Gottgeb Antal tervezte és építette háromemeletesre. Egykor kegyesrendi papnevelde volt.

MAJAKOVSZKIJ utca 6. Ház, háromemeletes, 5+1+4 tengelyes. Íves kőkapukeret Merkurfej-zárókővel. A földszinti nyílások felett ornamentális domborművek, nagyrészt portálokkal eltakarva. Nyomott kosáríves, hevederes kapubejárat, mely az udvar felé nyitott árkádsorban végződik. Félköríves lépcsőház. Nagy udvar. Klasszicista folyosórácsok. 1830. körül. Az oldalszárnyak és a hátulsó szárny kétemeletes. Klasszicista. A homlokzat szecessziósan átépítve, a harmadik emelet újabb és csak az utcai szárnyon épült ki.

MAJAKOVSZKIJ utca 12. Gömöry ház, kétemeletes, 9 ablakkal, földszinti üzlethelyiségek újak. Klasszicista, építette Pollack Mihály egyemeletesre, 1812-ben, második emelet későbbi. Belül átalakítva. Benne volt a Török patika, klasszicista berendezéssel, melynek bútorzata Rosznagel Márton pesti asztalos műve, plasztikai díszét Dunaiszky Lőrincz készítette 1812-ben. A gyógyszertár 1786. április 10-én nyílt meg. A berendezést Gömöry Károly készíttette, aki 1804-től 1845-ig tulajdonosa volt. (Jelenleg raktárban.)

MAJAKOVSZKIJ utca 16. Ház, háromemeletes, 5 ablakos, átmenő. Homlokzat átalakítva. Két kapubejárat, köztük udvarsorozat, 4 összekötő nyolcszögletű előtér, három udvar gazdag és szép olasz reneszánsz stílusban. Hátsó homlokzata a Paulay Ede utca 11. sz. alatt két emelet, 5 ablak. Eklektikus, építtette a Dobler-, befejezte a Földessy-család 1890, majd a Pláner örökösöké.

MAJAKOVSZKIJ utca 20. Ház, háromemeletes, 4+1 hármas + 4 ablakkal. A hármas ablakok között füzérdísz. Az első emeleti ablakok alatt ballusztersorok. Oldalhomlokzata 11 ablakkal Káldy Gyula utca 2. Udvarán klasszicista vörös márvány kút, klasszicista rácsok. Klasszicista, 1840. körül. Kétemeletes volt, harmadik emeletet építette rá 1867-ben Gottgeb Antal, Kollerich Pál számára.

MAJAKOVSZKIJ utca 24. Ház, háromemeletes, 2+3 tengelyes. Klasszicista udvari rácsokkal. Eklektikus homlokzat. Építette

Hild József 1860-ban kétemeletesre Röck Henrik részére. Harmadik emelete újabb, ráépítéskor a homlokzatot átalakították.

MAJAKOVSZKIJ utca 26. Ház, kétemeletes, 11 tengelyes. Klaszszicista vasballuszterkorlát a lépcsőházban és folyosórácsok az udvarban, homlokzata teljesen átalakítva. Klasszicista, építette több részletben Hild József 1840, 1845 és 1846-ban Jálics Ferenc részére. Egykor híres borház volt. Pincéje a Paulay Ede utcáig nyúlik az udvar alatt.

MAJAKOVSZKIJ utca 28. Ház, háromemeletes, 5+1+5 tengelyes. A földszint üzletekkel elrontva. Romantikus, tervezte Pan József 1863-ban Dobler József számára, 1868-ban Lohr János háromemeletesre építette ki.

MAJAKOVSZKIJ utca 32. Sarokház, egyemeletes, 13 ablakkal, fogas főpárkánnyal, finom állókonzolos szemöldökpárkányos ablakokkal. Klasszicista, 1840 körül. Oldalhomlokzata 9 ablakkal Székely M. utca 2.

MAJAKOVSZKIJ utca 36. Ház, háromemeletes, 11 ablakos, első emeleti 5 középablak falpillérekkel díszítve. Kazettás főpárkány, klasszicista balluszterkorlát a lépcsőházban. Építette Hild József 1846—1847-ben Medecz József részére.

MAJAKOVSZKIJ utca 38. Ház, háromemeletes, 13 ablakos, kazettás főpárkány, első emeleti ablakok mellvédjeiben vak ballusztrád. Óriási udvar, klasszicista folyosórácsok, kőtagokkal. Klasszicista. 1818-ban Hofrichter József építette Simonyi Borbála számára.

MAJAKOVSZKIJ utca 40. Sarokház, háromemeletes, 5+1+5 tengelyes, a Vasvári Pál utca 2. sz. alatt 7 tengellyel. Klasszicista homlokzata átalakítva. Építette Hild József 1844-ben háromemeletesre Robitsek József számára.

MAJAKOVSZKIJ utca 44. Ház, kétemeletes, 11 ablakos, a három első emeleti középablak felett szemöldökpárkány, alatta beeresztett ornamentális dombormű. Falpilléres kapualj és folyosórácsok. Klasszicista, Pollack Ágost építette 1839-ben Günther C. számára.

MAJAKOVSZKIJ utca 50. Ház, egyemeletes, 11 ablakos, kazettásfogas főpárkány, pilléres kapualj, oszlopos lépcsőház, klasz-

szicista folyosórácsok, klasszicista. Építette Hild József 1838-ban, Wahlkampf Henrik számára.

MAJAKOVSZKIJ utca, Terézvárosi rk. plébániatemplom, homlokzati körfolyosós tűzoltótoronnyal. Alatta szoborfülkében felirat „Dunaiszky 1811." Barokkos főkapu. Háromboltszakaszos hajó, középső szakaszán kápolnákkal tágul. Főoltára Pollack Mihálytól, képe: Schöfft József Ágost: Szt. Teréz, mellette árvíztábla.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 8. Ház, három homlokzatos, négyemeletes. 1+6+1 tengelyes, kétpároszlopos kapu, rajta középerkély, a második emeleten egy-egy oldalerkély. A Káldy Gyula u. 13. sz. alatt 1+8+1, Révay u. 11. sz. alatt 9 tengely. Neoreneszánsz, tervezte Feszty Adolf, 1880.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 19. Sarokház, háromemeletes, 1+9+1 tengelyes. Négyoszlopos kapu, felette első emeleti és az oldalrizalitokon második emeleti erkély. A Székely M. u. 18. sz. alatt 1+6 tengely. Neoreneszánsz, Freund Vilmos építette 1880.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 20. Ház, háromhomlokzatos, háromemeletes, 7 tengelyes, a Dalszínház u. 6. sz. alatt 6, a Révay u. 25—27 sz. alatt 1+8 tengellyel. Oszlopos kapu, felette erkély, a homlokzat kváderezett, főpárkány felett báboskorlát. Neoreneszánsz. Freund Vilmos építette 1880.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 21. Ház, háromemeletes, háromhomlokzatos, 1+5+1 tengelyes, a Székely M. u. 13. sz. alatt 1+15, Paulay Ede u. 30. sz. alatt 9 tengelyes. Terméskő homlokzat. Neoreneszánsz, Freund Vilmos építette 1883.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 22. Állami Operaház. Főhomlokzatán a kiugró három árkádnyílásos kocsifelhajtóház elől hat lépcső vezet. Mellette jobbról és balról fülkében Liszt Ferenc és Erkel Ferenc szobra Stróbl Alajostól. A kocsifelhajtó mögött az első emeleten kiugró középrészben négy kompozita fejezetű oszloppal keretezett balluszter-mellvédes öt árkádnyílás, falpillérek között szoborfülke. A kiugró középrész oldalhomlokzatain a sarkon ugyanilyen szoborfülke, majd egy árkádnyílás. Az 1+1 tengelyes oldalszárnyakon szintén árkádnyílás.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 23. Sarokház, háromemeletes, 7 ten-

gelyes, a Dalszínház u. 4. sz. alatt 1+6 tengelyes. A kapuzat két Flóra szobra Stróbl Alajos műve. Neoreneszánsz, Freund Vilmos építette 1882.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 24. Ház, nem műemlék, itt volt a „Három Holló" vendéglő, melynek Ady Endre 1907-től állandó vendége volt.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 25. Drechsler palota, négy homlokzatos, háromemeletes, 5 nyílású árkádon álló kiugró középrizalittal, 1+2+1+2 erkély 2+1+2+1 ablak, a harmadik emeleten kettős és hármas ablakok. Oldalhomlokzat Hajós- és Dalszínház u. 2+7+1 tengellyel. Hátsó homlokzata Paulay Ede u. 36—40. sz. alatt 1+5+2+2+2+5+1 tengellyel. A francia reneszánsz hatása alatt Lechner Ödön és Pártos Gyula tervezte 1883.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 28. Ház, háromemeletes, 9 tengelyes. Neoreneszánsz, tervezte Schmahl Henrik, 1882.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 31. Ház, háromemeletes, 9 tengelyes. Udvarán vörös márvány kút, rajta női alak szobra Schlick vasöntődéből. Neoreneszánsz, 1880. körül.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 32—44. Egységes terv szerint épített hét házból álló házcsoport, amelyből a 32, 38. és 44. számú négy, a többi háromemeletes. A 32. és a 44. sz. 1+5+1 tengelyesek, a Nagymező u. 15., ill. a Jókai tér 4. sz. alatt is. A többiek 5 tengelyesek. Neoreneszánsz, tervezte Unger Emil, halála után átvette az építést Ybl Miklós, épült 1872. és 1886. között.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 33. Sarokház, háromemeletes, 1+7+1 tengelyes, a Nagymező u. 16. sz. alatt 1+5+1 tengelyes. Neoreneszánsz, tervezte Weber Antal, 1875-ben Fuchs Gusztáv részére.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 37. Ház, háromemeletes, 7 tengelyes. Neoreneszánsz, 1880. körül.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 45. Sarokház, háromemeletes, 1+7 tengelyes, a Liszt F. tér 1. sz. alatt 1+9 tengely. Terméskő homlokzat, oszlopos kapualj, felette erkély. Neoreneszánsz, tervezte Bukovich Gyula 1878. Itt volt a Japán Kávéház, amelyben a századforduló után az első világháború végéig naponta összejött a művész asztaltársaság, amelynek tagjai

voltak: Csók István. Fényes Adolf, Ferenczy Károly, Iványi-Grünwald Béla. Kernstock Károly, Lechner Ödön, Petrovich Elek, Réti István, Rippl Rónai József, Szinyei Merse, Hunyadi Sándor, Fenyő László, később József Attila, Nagy Lajos, Szép Ernő és más írók is.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 47. Sarokház, háromemeletes, 1+5+1 tengelyes, a Liszt F. tér 12. sz. alatt 1—5 tengelyes. Az első és második emeleten a sarokrizalitokon középerkély. Terméskő homlokzat. Neoreneszánsz, 1880. körül.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 48. Ház, háromhomlokzatos, háromemeletes, középrizaliton négyemeletes, a November 7. tér 3+1+3+1+3 tengelyes, a középrizaliton a negyedik emeleten 5 kettős ablak, a Népköztársaság útja 48. és a Lenin krt. 74. sz. alatt 4+4 tengellyel. Eklektikus, tervezte Koch és Szkalnitzky 1872-ben, építette ifj. Pan József, helyreállítva 1957.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 49. Ház, háromhomlokzatos, három-, ill. a középrizaliton négyemeletes. A November 7. téren 3+1+3+1+3 tengelyes, a középrizaliton a negyedik emeleten 5 kettős ablak. Népköztársaság útja 49. sz. alatt és a Lenin krt. 72. sz. alatt 4+4 tengellyel. Eklektikus, tervezte Koch és Szkalnitzky 1872-ben, építette ifj. Pan József. Homlokzata átalakítva. Helyreállítva 1957.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 52. Volt Haggenmacher ház, sarok, háromemeletes, 9 ablakos, az első emeleten erkély, bábos korláttal. A középrizalitonon oszlopok, amelyeken eredetileg szobrok álltak. A földszinti ablakok felett fejdomborműves zárókövek, alatta oroszlánfejek. Eötvös u. 18. sz. alatt 9 ablak. Neoreneszánsz, Schmahl Henrik műve, 1883—1886.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 53. Sarokház, háromemeletes, 1+7+1 tengelyes. Az Eötvös u. 16. sz. alatt 1+7 tengelyes. Neoreneszánsz, tervezte Hübner Nándor saját részére, 1886.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 54—58. Egységesen kiképzett házcsoport. Az 54. sz. kétemeletes, 1+8 tengelyes. Az Eötvös u. 17. sz. alatt 9 tengely. Az 56. sz. háromemeletes, 7 tengelyes, az 58. sz. kétemeletes, 8+1 tengelyes, a Csengery u. 56. szám alatt 1+9 tengely. Neoreneszánsz, tervezte Lee építész, építette Pucher József, 1880. körül.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 55. Sarokház, háromemeletes, az ol-

dalhomlokzaton első és második emeleti erkély. Oldalhomlokzat Eötvös u. 15. sz. alatt 5 tengelyes. Neoreneszánsz, tervezte Wojta Donát, 1875.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 57. Ház, háromemeletes, 7 tengelyes, az első emeleten kiugró zárt középerkély. Neoreneszánsz, tervezte 1892-ben Petschacher Gusztáv, a harmadik emeletet Schubert és Hikisch építették rá.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 59. Sarokház, háromemeletes, 5 tengelyes, a Csengery u. 50. sz. alatt 1+6 tengelyes. Az első emeleten nagy ablakok, a másodikon kis négyzetes nyílások. Neoreneszánsz, Kallina Mór és Pucher József építette, 1882.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 61. Sarokház, kétemeletes, 3+1 tengelyes, a Csengery u. 35. sz. alatt 1+10 tengellyel. Neoreneszánsz, 1880 körül.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 62. Ház, háromemeletes, 2+3 ablakos, az első és második emeleten nyitott, oszlopos erkély. Magas, konzolos főpárkány, ablakok alatt és a tetőkorláton bábos dísz. Neoreneszánsz, Bobula János saját magának építette 1882-ben. Az ablakok ívzugában fekvő alakok, készítette Szécsi Antal. A kapualjban jobbra és balra egy-egy női bronzszobor, Rónai József, 1896. Az első emeleten 111. sz. szoba mennyezetén rokokó stukkó keretben Ámort és Psychét ábrázoló freskó, Tardos-Krenner Viktortól.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 63—65. Iskola, háromhomlokzatos, kétemeletes, 7+7+1 tengelyes, a Vörösmarty u. 12. sz. alatt 9, a Hunyadi téren 4+5+4 tengellyel. Neoreneszánsz, tervezte Petschacher Gusztáv az Állami Tanító és Nőnevelő Intézet részére. Tovább építette 1886-tól Hauszmann Alajos.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 67. Régi Zeneakadémia, sarokház, háromemeletes, 3+3+3 tengelyes, Vörösmarty u. 35. sz. alatt 5 tengellyel. Neoreneszánsz, tervezte Láng Adolf, épült 1877—1879 között. Itt alakult meg és működött a Zeneakadémia Liszt Ferenc vezetésével. Itt lakott Liszt (1881—1886) és Erkel Ferenc. A Liszt Ferenc emléktábla Farkas Zoltán műve, 1934.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 68. Ház, kétemeletes, 9 tengelyes, az

első emeleten négy oszloptól tartott középerkély. Neoreneszánsz, Bobula János műve, 1878.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 69. Régi Műcsarnok, egyemeletes, 1+5+1 tengelyes, az első emelet végig erkélyes, korinthuszi féloszlopokkal, bábos korláttal, fogas főpárkány, felette bábos korlát. Lotz Károly freskói az előcsarnokban és a folyosón. Az ívzúg alakok Fessler Leó művei. Neoreneszánsz, tervezte Láng Adolf, épült 1875—1877. Építésvezető Kéler Napoleon volt. Pincéjében ma bábszínház.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 71. Képzőművészeti Főiskola, sarokház, kétemeletes, az első emelet 7, a második emelet 3+5+3 ablakos, az első emeleten középerkély, konzolos főpárkány, a homlokzat sgraffittós díszítésű Scholtz Róberttől. Izabella utca 58. sz. alatt 17 ablak. Neoreneszánsz, Rauscher Lajos terve, építette Kolbenhain József 1875.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 72. Sarokház, háromemeletes, 7, a levágott sarkon 1 tengely, az Izabella u. 69. sz. alatt 8 tengely. Az egész homlokzat kváderezett. Neoreneszánsz, tervezte Feszty Adolf, 1880.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 74. Ház, háromemeletes, 3+2+3 tengelyes, az első emeleten az oszlopos kapu felett közép- és rizalitokon a második emeleten 1—1 oldalerkély. Neoreneszánsz, építette Hübner Ferdinánd 1879.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 78. Sarokház, kétemeletes, 5 tengelyes, a Rózsa Ferenc u. 67. sz. alatt 5 tengelyes, az egész homlokzat kváderezett. Neoreneszánsz, Feszty Adolf építette 1878.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 80. Ház, kétemeletes, 4+1 tengelyes, az első emeleten erkély. Neoreneszánsz, tervezte Preisz és Kirchenbaum, 1876.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 82. Sarokház, háromemeletes, 1+7+1 tengelyes, az első és második emeleten erkély, a Szív u. 22. sz. alatt 1+10 tengelyes. Neoreneszánsz, 1880 körül.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 84. Sarokház, háromemeletes, 1+7+1 tengellyel, az első és második emeleten közép- és oldalerkélyek. A Szív u. 24. sz. alatt 1+8 tengely. Neoreneszánsz, Hauszmann Alajos építette, 1880 körül.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 88—90. A MÁV nyugdíjintézet volt bérháza, háromemeletes, négyhomlokzatos, U alaprajzú épü-

let, 5+1+1+3 kettős +1+1+3 kettős +2 kettős +1+2 kettős tengellyel, fogas főpárkány, a sarkokon toronyszoba. A Körönd felé a beugró kerteknek szép kovácsoltvas kapuja van, készítette Jungfer Gyula. Neoreneszánsz, Petscher Lajos és Székely Bertalan. Épült 1880—1882-ben.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 92—94. Ház, háromemeletes, négyhomlokzatú, 1+3+1 beugró udvaron 3+5+3, majd 1+3+1 tengely. A Népköztársaság útjai folytatáson 1+5, a Szinnyei Merse u. 1. sz. alatt 1+7+1, az Aradi u. 53—55 sz. alatt 1+17 tengely. Neoreneszánsz, tervezte Bukovics Gyula, építette Hübner Ferdinánd, 1883.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 96. Ház, kétemeletes, 8 tengelyes, 6 oszlopos. Első emeleti erkély, az egész homlokzat kváderezett. Neoreneszánsz, 1880 körül.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 98. Volt Pallavicini palota, háromemeletes, 4+5+4 tengelyes, a visszaugró 5 tengelyen a földszinten kettős oszlop, az első emeleten pilléres, a második emeleten nyitott árkád, ill. erkély. Neoreneszánsz, tervezte Petschacher Gusztáv, 1882. 1944—1945-ben utcai jobb szárnya elpusztult. Helyreállítva 1953—1954-ben.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 102. Sarokház, kétemeletes, 2+2+3 +2+2 tengelyes. A Bajza u. 38. sz. alatt 2+6+2 tengellyel. Az első emeleten oszlopoktól tartott középerkély, az első és második emelet közötti párkányon ornamentális friz, középen Lotz Károly freskójával, allegórikus jelenetsorozattal. Neoreneszánsz, Schmall Henrik építette, 1880 körül. Egykor Polyák ház.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA 103. Villa, nem műemlék. A Keletázsiai Művészeti Múzeum Hopp Ferenc Múzeuma. Hopp Ferenc (1883—1919) alapítása, ki végrendeletében villáját, a benne levő műkincsekkel a magyar államnak hagyományozta. Mintegy 4100 darabból álló gyűjteménye, más budapesti múzeumok anyagának átadásával, ajándékozásokkal, gyűjtésekkel és művásárlásokkal 16 000-re nőtt fel. 1945-től hozzá tartozik a Kína Múzeum (volt Ráth György Múzeum, lásd: Gorkij fasor 12.). Az emeleti kiállítási termekben időszaki kiállítások, a múzeum kertjében látható kőből faragott jelentősebb emlékek: Kína: teknősbéka, hullámok rajzával dí-

szített alapzaton eredetileg emléktáblával a hátán, XVII—XVIII. sz., Korea: pagoda, XIX. sz., Japán: kerek kézmosó medence szanszkrit betűvel, XVII—XVIII. sz. Magas formájú kézmosó medence, XIX. sz. Hotei (szerencseisten) XIX. sz. India: fehér márványból faragott Tirthankara-szobor, eredeti szentélyben, XVI—XVII. század. Tsattri (emlékszentély), XVIII. sz. Lótuszvirágot kitépő elefánt, XVIII—XIX. század. A kör alakú nyílások, a kínai kapu kőbe faragott feliratai és figurális cserép díszei Sehvanból, XVIII. sz., eredetiek, úgyszintén az előtte talpazaton álló két oroszlán „okutya", XIX. sz. A Keletázsiai Művészeti Múzeum jelenleg az Országos Iparművészeti Múzeumhoz tartozik.

NOVEMBER 7. tér 3. Ház, háromhomlokzatos, három-, ill. a középrizaliton négyemeletes, 3+1+3+1+3 tengelyes, a középrizaliton a negyedik emeleten 5 kettős ablak, a Lenin körút 69. és Népköztársaság útja 51. sz. alatt 4+4 tengelyes. Neoreneszánsz, tervezte Szkalnitzky Antal és ifj. Koch Henrik, építette ifj. Pan József, 1873-ban. Helyreállítva 1957-ben.

NOVEMBER 7. tér 4. Ház, háromhomlokzatos, háromemeletes, a középrizaliton négyemeletes, 3+1+3+1+3 tengelyes, a középrizaliton a negyedik emeleten 5 kettős ablak, a Lenin krt. 71. és a Népköztársaság útja 50. sz. alatt 4+4 tengely. Neoreneszánsz, tervezte Szkalnitzky Antal és ifj. Koch Henrik, építette ifj. Pan József, 1873-ban. Helyreállítva 1957-ben.

Ó-UTCA 14. Ház, egyemeletes, 5 tengelyes. Udvarán klasszicista rács, I. W. P. monogrammal. Eredetileg klasszicista volt. 1842-ben Hild József építette ki udvari részét Papp W. János részére. Átalakítva.

Ó-UTCA 25. Ház, egyemeletes, 5 ablakos, főpárkány alatt rozetták. Klasszicista, 1840 körül.

Ó-UTCA 27. Ház, egyemeletes, 4+3+4 tengelyes. Gazdag kiképzésű főpárkány. A középrizalit első emeleti ablaka felett, „Az építész", a földszinten két első ablak felett „A szobrász", balra „A festő" dombormű. Romantikus, 1860 körül. 1873-ban Langerné Kirtner Kláráé, 1900 után a Stiaszny testvéreké (felirat).

Ó-UTCA 45. Ház, kétemeletes, 2+2+2 ablakos, a második, keskenyebb emelet újabb. Klasszicista lépcsőkorlát, rácsok. Épített-

te földszintesre Hild József 1842-ben Szborovszky András részére. Átalakítva.

PAULAY EDE utca 1. Sarokház, kétemeletes, 9+6+7 ablakkal, a hatablakos rész második emeleti ablakai alatt füzérdísz. Íves, homorú keretezésű kapu, klasszicista rácsok, hevederes kapualj. Oldalhomlokzat 5 ablakkal Bajcsy-Zsilinszky út 9. Átjáróház a Majakovszkij u. 6-ban. Copf stílű, 1790 körül, átalakított, a kapun túli 9 ablakos klasszicista részt a Paulay Ede utcában építette Pollack Mihály 1809-ben Simonyi István számára, a már ott állott sarokházhoz.

PAULAY EDE utca 5. Ház, kétemeletes, 6 ablakos, 4 középablak díszes orommal. Hevederes kapualj. Klasszicista, építette Kasselik Ferenc 1834-ben, Sandöck János számára. Helyreállítva 1958-ban.

PAULAY EDE utca 6. Ház, kétemeletes, 11 ablakos, dísztelen kapualj. Klasszicista. Limburszky József 1852-ben építette Herz Salamon részére.

PAULAY EDE utca 14. Sarokház, háromemeletes, 7 tengelyes, Káldy Gyula u. 9. sz. alatt 10 tengellyel. Klasszicista, építette Diescher József 1845-ben Pfeiffer Ferdinánd részére, két emeletesre.

PAULAY EDE utca 19. Ház, egyemeletes, 6 félköríves ablakkal. Klasszicista, 1840 körül, részben átalakítva.

PAULAY EDE utca 33. Ház, kétemeletes, 13 tengelyes, klasszicista, építette Pollack Mihály egyemeletesre 1833-ban, másodikat épített rá Wieser Ferenc 1860-ban. Vogel Sebestyén pesti híres asztalosmester háza volt.

PAULAY EDE utca 54. A volt Terézvárosi Kaszinó hátsó homlokzata, kétemeletes, 5 ablakos. Az első emeleten nagy, íves záródású ablakok, a második emeleten kis téglaalakúak. Az első és második emeletet falpillérek fogják össze. Fogas főpárkány. Stukkó dísz. Egykori egyesületi nagyterem Lotz Károly és Feszty Árpád falképeivel. Neoreneszánsz. Petschacher Gusztáv építette, 1884—1885.

RÓZSA FERENC utca 52. Ház, kétemeletes, 9 tengelyes. Koraeklektikus, tervezte Preisz és Kirchenbaum 1874-ben.

RÓZSA FERENC utca 81. Ház, földszintes 4+ kapu +4 tengelyes, a nyílások mellett falpillérek. Klasszicista, 1820 körül.

RÓZSA FERENC utca 83. Ház, földszintes, 2+ kapu +2 tengelyes, a nyílások felett szemöldökpárkány. Rossz állapotban. Klasszicista, építette Pollack Mihály 1821-ben Höcher Mátyás számára.

SZÉKELY MIHÁLY utca 3. Ház, háromemeletes, 1+7+1 tengelyes, az első és második emeleten összekapcsolt vasoszlopos erkély. Romantikus, 1865. körül.

SZÍV utca 45. Ház, földszintes, eredetileg 7 tengelyes, 2—2 falpillér a kapu mellett. Klasszicista, építette Pollack Mihály 1820-ban Richter Mihály részére. Rossz állapotban, részben üzletnyílásokkal átalakítva.

VASVÁRI PÁL utca 6. Ház, kétemeletes, 4+1+4 tengelyes, földszinten egykori, szép üzletkiképzés. Romantikus, 1860.

VASVÁRI PÁL utca 8. Ház, kétemeletes, 7 tengelyes. Romantikus, 1860 körül.

WEINER LEÓ utca 16. Ház, földszintes, 7 tengelyes, 4 falpilléres, az ablakok felett beépített táblákkal, klasszicista 1820. körül.

ZICHY JENŐ utca 8. Ház, egyemeletes, 6 ablakos. Kazettás-rozettás főpárkány. Későklasszicista, földszintesre építette Hild József 1838-ban Gertsák Ferenc részére. Földszint átalakítva. Emelet későbbi.

ZICHY JENŐ utca 14. Ház, földszintes, 6 tengelyes, falpilléres tagolással, konzolos párkány. Építette Hild József 1838-ban Richter Zsófia számára, udvari toldalékszárnyát Limburszky József 1858-ban Vogel Károly részére. Klasszicista.

ZICHY JENŐ utca 22. Ház, kétemeletes, 11 tengelyes. Romantikus, homlokzata koraeklektikus, építette egyemeletesre Hild József 1847-ben Kaltenstein Pál részére, a második emeletet építette Janiszky Lajos 1874-ben.

A VI. kerület emléktáblái, szobrai, egyéb jelentős képzőművészeti alkotásai

A terézvárosi szobroknak, freskóknak talán egy közös tulajdonságuk van: nem fogalmakat — „szeretet", „béke", „barátság" stb. — ábrázolnak, hanem embereket. És bár ezeknek az embereknek („szobroknak") — Balassi Bálint, Szondi, Zrínyi Miklós, — nem

minden esetben volt közvetlen kapcsolatuk a kerülettel, alkotóik itt, ezen a területen, egy korban éltek. A naturális megörökítésen kívüli szándékuk nyilvánvaló: emléket állítani igazi emberek — klasszikusan igazi emberek — időt álló eszméinek.

Szobrok

Ady Endre szobra, Csorba Géza alkotása, 1960. Helye: Liszt Ferenc tér.

Akt (nő) szobra, Csorba Géza alkotása, 1960. Helye: Gorkij fasor 6.

Balassi Bálint szobra, Pátzay Pál alkotása, 1958. Helye: Körönd.

Díszkút I. Pátzay Pál alkotása, 1958. Helye: Liszt Ferenc tér 20.

Díszkút II. Pátzay Pál alkotása, 1958. Helye: Népköztársaság útja 29.

Díszkút III. Pátzay Pál alkotása, 1958. Helye: Bajza u. 29.

Díszkút IV. (Gyermek és kagyló) Pátzay Pál alkotása, 1958. Helye: Gorkij fasor 30.

Díszkút V. (incselkedők) Donáth Gyula alkotása. Helye: Népköztársaság útja 12.

Egyiptomi istennő szobra, Durenne alkotása. Helye: Népköztársaság útja 8.

Élmunkás-híd szobor, Mercuer alkotása. Helye: Rudas László u.

Feszület I. szobor, Mercuer alkotása, 1852. Helye: Jókai tér.

Feszület II. szobor Mercuer alkotása, 1904. Helye: Teréz templom.

Forradalmi kubikus szobra. Somogyi József alkotása, 1962. Helye: Bajza u. 28.

Hámán Kató szobra. Lirschmeyer Károly alkotása, 1957. Helye: Lenin krt. 109/111.

Íjász fiú szobra. Bokros-Birmann Dezső alkotása. Helye: Benczur u. 35/b.

Iskolai emlékmű szobor. f. Fülöp Elemér alkotása, 1937. Helye: Izabella u. 46.

Jókai Mór szobra, Stróbl Alajos alkotása, 1921. Helye: Jókai tér.

Kőrösi Csoma Sándor szobra, Stróbl Alajos alkotása. 1921. Helye: Gorkij fasor 12.

Női alak szobor, Schlick vasöntöde. Helye: Népköztársaság útja 31.
Petschacher Gusztáv szobra, 1889. Helye: Lenin krt. 82.
Pór Bertalan szobra, Gyenes Tamás alkotása, 1967. Helye: Gorkij fasor 33.
Szimbolikus nőalakok (4). Helye: Gorkij fasor 12.
Szondi György szobra. Marton László alkotása, 1958. Helye: Körönd.
Vak Bottyán szobra. Kiss Kovács Gyula alkotása, 1958. Helye: Körönd.
Vasmunkások, szobor. Bokros Birmann Dezső alkotása, 1948. Helye: Dózsa György út 84/b.
Zrínyi Miklós szobra, Róna József alkotása, 1902. Helye: Körönd.

Chembenini szobra
Erkel Ferenc szobra
Liszt Ferenc szobra
Múzsák
Spontini
} Stróbl Alajos alkotása

Lully szobra,
Rossini szobra
Weber szobra
} Brestányszky Béla alkotása

Arezzoi Guidó szobra
Lassus szobra
Pergolose szobra
} Donáth Gyula alkotása

Beethowen szobra
Haydn szobra
Wagner szobra
} Huszár Adolf alkotása

Giovanni szobra
Peri Jacobo szobra
} Kiss Gyula alkotása

Gluck szobra
Meyerbeer szobra
Mozart szobra
} Szász Gyula alkotása

} 1882. Helye: Operaház

A vasút 100 éve szobor, Turáni Kovács Imre alkotása, 1946. Helye: Népköztársaság útja 75.

A világháború vasutas hősei szobor, Zsákodi Csiszér János alkotása. Helye: Népköztársaság útja 73.

Építők szobra, Bokros Birmann Dezső alkotása. Helye: Népköztársaság útja 73.

Krisztus sírbatétele szobor, Ligeti Miklós alkotása, 1929. Helye: Teréz templom.

Lehel, Erős János, Hunor és Magyar, Toldi, Botond szobra, Horvay János alkotása, 1915. Helye: Lenin krt. 97.

Szondi György szobra, Haranghy Jenő alkotása, 1947. Helye: Lenin krt. 97.

Emléktáblák

Ady Endre emléktábla, Csorba Géza készítette 1962. Helye: Népköztársaság útja 24.

Antifasiszta mártírok, emléktábla, készítette Csorba Géza, 1967. Helye: Hegedű u. 4.

Antifasiszta mártírok, emléktábla, készítette Csorba Géza, 1967. Helye: Népköztársaság útja 29.

Árvíz emléktábla, 1838. Helye: Dessewffy u. 8—10.

Árvíz emléktábla, 1838. Helye: Teréz templom.

Bajcsy-Zsilinszky E. emléktábla, készítette Krivátsy-Szűcs Miklós, 1945. Helye: Népköztársaság útja—Bajcsy-Zs. út sarok.

Benczur Gyula emléktábla, 1968. Helye: Benczur u. 49.

Bokányi Dezső emléktábla. Helye: Bokányi u. 30.

Csók István emléktábla. Helye: Gorkij fasor 32.

Dessewffy Arisztid emléktábla. Helye: Dessewffy u. 2.

Fenyő László emléktábla. Helye: Lenin krt. 91.

Gábor Ignác emléktábla, 1968. Munkácsy M. u. 21.

Galilei kör I—II. emléktábla. 1968. Helye: Anker-köz 2/4.

Japán kávéház emléktábla, 1958. Helye: Népköztársaság útja—Liszt Ferenc tér sarok.

Jókai Mór emléktábla, Szentgyörgyi István készítette, 1925. Helye: Bajza u. 39.

József Attila emléktábla. Helye: Lovag u. 3.
Karikás Frigyes emléktábla, készítette Gyenes Tamás. Helye: Felsőerdősor u. 20.
KIMSZ emléktábla, 1958. Helye: Eötvös u. 3.
Kmetty György emléktábla. Helye: Kmetty u. 9.
Korányi Frigyes emléktábla, 1963. Helye: Lenin krt. 56.
Korvin Ottó emléktábla, 1957. Helye: Székely Bertalan u. 5.
Lázár Miklós emléktábla. Helye: Lázár u. 1.
Lengyel Gyula emléktábla. Helye: Izabella u. 70.
Liszt Ferenc emléktábla, készítette: Farkas Zoltán, 1934. Helye: Népköztársaság útja 67.
Lukács László emléktábla, 1966. Helye: Bajcsy-Zs. út 49.
Magyar Orsz. Gyógysz. Egy. 1927. Helye: Szófia u. 17.
Mártírok 1944. emléktábla. Helye: Csengeri u. 64.
Mártírok (bőripar) emléktábla. Helye: Bajza u. 24.
Mártírok (Svéd követség). Helye: Jókai u. 1.
Névtelen vasutas munkásmozgalmi mártírok emléktábla, 1956. Helye: Benczur u. 41.
O. I. B., emléktábla. Helye: Izabella u. 71.
Pásztor Béla emléktábla. Helye: Hajós u. 1.
PRO PATRIA gyógysz. márt. emléktábla. Helye: Szófia u. 17.
Radnóti Miklós emléktábla, 1968. Helye: Izabella u. 46.
Rózsa Ferenc emléktábla. Helye: Rózsa u. 58.
Rudas László emléktábla. Helye: Rudas L. u. 2.
Ságvári partizáncsoport emléktábla, 1967. Helye: Lendvay u. 2.
Székely Mihály emléktábla, 1967. Helye: Székely Mihály u. 13.
Szófia emléktábla. Helye: Szófia u. 1.
Tóth Ferenc emléktábla. Helye: Lenin krt. 77.
Vasutas Hősök (Tanácsközt.). Helye: Népköztársaság útja 75.
Vörösmarty Mihály emléktábla, 1872. Helye: Vörösmarty u. 68.
Weiner Leó emléktábla, 1966. Helye: Lenin krt. 90.
Weiner Leó emléktábla, 1965. Készítette Kovács Ferenc. Helye: Weiner u. 1.
Zsigmond Ede emléktábla, 1966. Helye: Bajza u. 67.

OPERAHÁZ

A főhomlokzat felőli előcsarnok kazettáiba Székely Bertalan festett mitológiai kompozíciókat, múzsákat.

A pénztári fülkék fölött Szécsi Antal medaillonjai foglalnak helyet: Mosonyi Antalról, Doppler Jánosról, Hummel Jánosról, Goldmark Károlyról.

Thán Mór mitológiai tárgyú temperaképei a zene születéséről, diadaláról, Apolló, Marsiás, Orpheus, Amphion alakjáról, a tükörmennyezeten, az ablakok közti lunettákban. A foyer bejárata fölötti 2 lunettában Lotz Károly festette a művészetek allegóriáit.

Scholtz Róberttől származik a foyer (csarnok) groteszk festése. Feszty Árpád tájképeit az 1906-os beázás után Újváry Ignác tette át vászonra.

Vastagh György középső mennyezetfestménye Bacchus diadalmenetét, oldalsó képei pedig Bacchus születését, nevelését és bacchánsnőket ábrázolnak.

A Dalszínház utcai földszinti előcsarnok tükörmennyezetét tartó boltívek lunettáiban Kovács Mihály zenét allegorizáló, kissé nagyléptékű puttós falképei szerepelnek.

A dekoratív festés Scholtz Róberttől ered.

Az első emelet lunettáit Aggházy Gyula és Scholtz Róbert dekorálta. A proscenium páholy szalonjaiban Székely Bertalan festette a puttós frizt és a 4 évszakot ábrázoló freskókat.

A díszpáholy előterének dongaboltozatát Thán Mór díszítette szintén mitológiai jelenetekkel (Páris ítélete a 3 gráciával, Ámor és Psyché, Ceres és Luna). A nézőtér mennyezetfreskóját Lotz Károly készítette 1885-ben, az Olympos isteneit vonultatja fel.

Apolló csoport: Hórák.

Zeus csoport: Junó, Pallas Athéne, Ares, Hebe, Hermes, Hephaistos, Nyké, Ganimédes, Gea, Démétér, Rhea.

Plutó csoport: Halál, Alvás, Eumenidák, Plutó, Persephone, Párkák, Artemis.

Bacchus csoport: Faunok, Menadok, kentaurok, Poseidon.

Venus csoport: Gráciák, Ámor és Psyché.

A Proscenium mennyezetének hármas képe Lotz műve:
1. zene, 2. Apolló, költészet, 3. tánc.

LOTZ-TEREM (Népköztársaság útja 39).

(1890 körül Petschacher Gusztáv tervei alapján épült, eredetileg a VI. és VII. ker. Kaszinó Székháza volt.)

1909-ben le akarták bontani, azonban Paulay Ede utcai oldala megmaradt a homlokzat stukkó díszeivel együtt. 1963—64-ben 24 millió Ft-os költséggel restaurálták. A restaurátorok névsora: Przudzik József (vezető), Döbrentei Gábor, Lente István, Leszkovszky György, Szentesi Róza, Saxa József.

A termet olasz reneszánsz elemekkel, aranyozott kazettakeretekkel, ornamentummá fejlesztett különféle csendéletekkel, növényi díszekkel dekorálták. A szimbolikus, allegórikus ábrázolás finom színharmóniával párosul.

A mennyezet középső képét „Budapest apoteozisát" — Lotz Károly festette. A freskónak az előképe Paolo Veronésének a velencei Palazzo Ducálében levő, a város dicsőségét zengő mennyezetképe. Jelképes alakok: Budapest, Ipar, Irodalom, Művészet, Kereskedelem, Mercur, Abudantia a bőségszaruval, Hír, Dicsőség, Duna, Földművelés, ezenkívül Budapest zászlója és a nemzeti trikolor.

A középső kép körül 4 tégla alakú kazettában a következő antik tárgyú képek szerepelnek sorban: Vigalom, Költészet, Szerelem (Ámor és Psyché), Élvezet (Bacchus és baccháns).

A boltcikkelyekben Feszty Árpád szimbolikus figurái helyezkednek el látszat-architektúra környezetben: sorban: Ács, (Feszty önarcképe), Építész, Kertészlány, Kovács, Tudós, Szüretelő, Halász, Zenész, Énekesnő, Író, Kőfaragó, Festőnő.

EGYÉB MŰEMLÉKEK

Bajcsy-Zs. út 43.

(3 emeletes, neoreneszánsz épület, tervezte Lechner Ödön 1871—72.)

A homlokzat eredeti sgraffitto díszét átfestették.

Benczur u. 17.

Volt Lánczy-villa. A földszinti freskókat Lotz Károly készítette 1898-ban.

Terézvárosi rk. templom.

Szt. Józsefet ábrázoló oltárképét Jenny Alajos festette 1838-ban.

Népköztársaság útja 3.

(Neoreneszánsz, é: Czigler Győző 1884—86.)

Lotz Károly freskói láthatók a lépcsőházban és kapualjban.

Népköztársaság útja 4.

(Petschácher Gusztáv neoreneszánsz tervezése.) (Munkácsy Mihály itt vendégeskedett a Harkányi családnál.)

Népköztársaság útja 62.

(Neoreneszánsz, tervezte: Bobula János.) Az első emelet 111. sz. szoba mennyezetén, rokokó stukkókeretben Tardos Krenner Viktor Ámort és Psychét ábrázoló freskója található.

Népköztársaság útja 69.

A régi Műcsarnok. Az előcsarnok, az első emelet és a folyosó freskóit Lotz Károly festette.

Népköztársaság útja. 71.

A Magyar Képzőművészeti Főiskola. A homlokzat sgraffittos dísze Scholtz Róbert műve. Székely Bertalan festette ugyancsak a homlokzaton levő Tiziano, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Kupeczky, stb. portrét.

Népköztársaság útja 88—90.

A MÁV Nyugdíjintézet volt bérháza (épült 1880—82.). A sgraffittókat Székely Bertalan és Rauscher Lajos készítette.

Népköztársaság útja 102.

Lotz Károly allegorikus jeleneteket ábrázoló freskó-sorozata foglal helyet az 1. és 2. emelet közötti párkány ornamentális frize közepén.

Paulay E. u. 54.

A volt Terézvárosi Kaszinó hátsó homlokzata. (Heinrichshof, az Operával szemben) homlozatának allegorikus figuráit Lotz Károly festette.

Zeneakadémia

A csarnok nagy falképét, a „Művészet forrásá"-t, a frizt és a Kisterem előtti falképet Kőrösfői-Kriesch Aladár festette szecessziós stílusban.

Lenin körút és Szondi u. sarok

(Béke Szálló) Mozaik Szondiról, Haranghy Gyula műve.

A kerülettel kapcsolatban állt és álló festőművészek:

Aggházy Gyula (1850—1919).
Csók István (1865—1961). A Gorkij fasor 32-ben volt egy ideig műterme, ahol jelenleg Konfár Gy. dolgozik.
Fényes Adolf (1867—1945).
Ferenczy Károly (1862—1917).
Feszty Árpád (1856—1914) a Bajza utcában lakott.
Iványi Grünwald Béla (1867—1940).
Kernstock Károly (1873—1940).
Kovács Mihály (1818—1892).
Körösfői-Kriesch Aladár (1863—1920). Lotz K., Székely B. és Liezenmayer tanítványa volt. A Gödöllői művésztelep alapítója.
Lotz Károly (1833—1904).
Réti István (1872—1945).
Rippl-Rónai József (1861—1927).
Scholtz Róbert (?)
Szécsi Antal (1856—1904).
Székely Bertalan (1835—1910).
Thán Mór (1828—1899).
Újváry Ignác (1860—1927).
Vastagh György (1868—1948).

Az épületeken szereplő festészeti technikák

Freskó = frissen vakolt falra való festés.
Secco = száraz falfelületre való festés.
Sgraffitto = több rétegű vakolás, minden réteg más színű. A művész kikarcolja a díszítményt éppen addig a vonalrétegig, amelyiknek a színét akarja láthatóvá tenni. Így a műalkotás lépcsőzetes keresztmetszetűvé válik.
Stukko = gipsz+mészpor+homok+enyvesvíz+festék keverékéből domború díszítés.

A KERÜLET ESEMÉNYEI

Munkásmozgalmi események a VI. kerület házaiban, utcáin, terein.

ANKER-KÖZ

Anker-köz 1.

A „Turul" Biztosító Társaság Tisztviselői 1921. januárjában sztrájkba léptek. Fizetésemelést és egy óra munkarövidítést követeltek. Nem akartak havi 600 koronáért dolgozni.

Anker-köz 2.

A Gallilei Kör helyisége.

A Gallilei Kör rendezésében a Társadalomtudományok Szabadiskolája hetente előadást tart 1919-ben.

ARADI UTCA

Aradi u. 8—10.

1919. VI. 2-án tartott pártértekezletet a KMP VI. ker. 1. csoportja.

Az „Újság Lapvállalat" kihordóinak bérmozgalmát rendőri segédlettel 1928. augusztus 24-én letörték.

A Globus Nyomda személyzete 1929-ben úgy határozott, hogy önként emeli a munkanélküli segély összegét.

1932. július 26-án Sallai és Fürst kivégzése ellen tiltakozó aláírásokat gyűjtöttek a Globus Nyomda előtt.

Aradi u. 21—23.

A VI. ker. Elöljáróság épülete.

1919. április 10-én itt, a VI. ker. elöljáróság épületében volt a

Katonai és Felszerelési Tárgyak Beszolgáltatásának Központja. Itt működött az Országos Vallásügyi Likvidáló Hivatal 1919-ben, valamint az Anyakönyvi Hivatal 1919. április 20-ig. Ekkor a Munkácsy Mihály utca 16-ba költözött.

A VI. kerületi nyaralni óhajtó gyerekek itt jelentkeztek 1919. július 29-én.

1919. március 28-án riport jelenik meg a Vörös Újság 5. lapján a VI. ker. elöljáróság új vezetőjéről: Brunner Józsefről „Munkás Terézváros élén" címmel.

1933. február 20-án teljes rendőri készültség ellenére 600 munkanélküli tüntet az Aradi utcai elöljáróság előtt.

Aradi utca 53.

Sorozás 1919. VI. 14-én.

ARÉNA ÚT

Aréna út 151. Népszálló (ma: XIII. ker. Dózsa György út).

1919. december 27-én itt választották meg a VI. kerületi KMP szervezete I. csoportjának ideiglenes vezetőségét.

BAJZA UTCA

Bajza u. 9.

A VI. ker. 3. körzetének pártbizalmijai 1919. V. 11-én ülést tartanak.

Bajza u. 22.

A Bőrmunkás Szövetség gyűlése 1919. IV. 20-án „A forradalmat meg fogjuk védeni" jelszóval.

Bajza u. 23.

A Képzőművészek és Iparművészek Szakszervezete székháza a Tanácsköztársaság idején.

Bajza u. 31.

1919. III. 26-án pártnap.

1919. IV. 4-én ismét pártnap.

IV. 9-én a VI. kerületi pártszervezet 3. körzete nőgyülést tartott.

IV. 22. itt is lehetett jelentkezni a Vörös Hadseregbe.

VI. 14-én a VI. ker. Pártszervezet 3. körzetének értekezlete.

VI. 23. népgyűlés.

VII. 3. nőgyülés.

Bajza u. 49—51.
Az első mesedélután a gyermekeknek 1919. III. 5-én.

BENCZUR UTCA
Benczur u. 2.
A Párt illegális nyomdája Sallai és Fürst kivégzése előtt Budán, a Görgey u. 20. számban volt. Ettől kezdve Hay Károly itt készítette az illegális rajzokat, plakátokat, 1932-ben.

BOKÁNYI DEZSŐ UTCA (volt Bajnok u.)
Bokányi D. u. 18.
A gyermekek itt jelentkezhettek ingyenes fürdésre 1919-ben.

CSENGERY UTCA
Csengery u. 68.
Az Ipari és Közlekedési Tisztviselők Országos Szövetsége (IKTOSZ) 1919-ben.

DALSZÍNHÁZ UTCA
Dalszínház u. 2.
A Művészek Szakszervezete 1919-ben.

DÉLIBÁB UTCA
Délibáb u. 35.
A Művészeti és Múzeumi Direktórium 1919. VII. 6-án átképző tanfolyamot rendezett.

DESSEWFFY UTCA
Dessewffy u. 23.
A közszolgák gyűlése 1919. márc. 23-án.

DÉVAI UTCA (ma XIII. ker.)
Dévai u. 15.
Tüdőbeteggondozó Intézet 1919-ben.

EÖTVÖS UTCA

Eötvös u. 1.

Népszava kiadóhivatala 1894-ben.

Eötvös u. 3.

Itt szerkesztették 1919. január 7-én az Ifjúmunkások Országos Szövetsége (IOSZ) hivatalos lapjának Az Ifjú Proletárnak első számát.

1919. IV. 22-én itt is lehetett jelentkezni a Vörös Hadseregbe. A Társadalmi Múzeum is itt volt 1919. áprilisában. Az Alkoholellenes Tanács tanfolyamot indít 1919. VI. 21-én. A Gyermekbarát Egyesület 8. sz. helyi csoportja 1922-ben.

Népegészségügyi Múzeum működött itt 1940-ben.

Eötvös u. 16.

Az Epstein sütőde 1932. szeptember 15-én valamennyi munkását elbocsátották, mert elégedetlenkedtek a nagyarányú bérleszállítás miatt.

GORKIJ FASOR (volt Vilma királynő út)

1871-ben a tüntetők felvonulási útja a Városligetben.
(A Párizsi Kommün leverésének emlékére gyászszalagot viseltek.)

Gorkij fasor 2/b.

A Postás Szakszervezet új helyisége 1919. IV. 1-től.

Gorkij fasor 38.

1919. VI. 4-én megnyílt az Ifjúmunkásnő Otthon.

Gorkij fasor 45.

A villamos és HÉV Alkalmazottak Szakszervezetének Székháza. 1969. VII. 3-án a Fényképészek és Rokonszakmunkások Szövetsége összbizalmi ülést tartott.

A Villamos című folyóirat szerkesztősége is itt működött 1929—1938. között.

HŐSÖK TERE

1919. május 1. eseményei a Hősök terén.

HUNYADI TÉR

1942. december 1-én a 15 dkg-os kenyéradagot tüntetéssel fogadták az asszonyok a Hunyadi téren. Röpirat a munkásnegyedekben: „Pusztuljon az éhség és a háború kormánya!"

Hunyadi tér 3.

Kalapos-, Lakatos- és Műszerész Szakszervezet.

IZABELLA UTCA

Izabella u. 6.

Az MSZMP (Vági-féle párt) párthelyisége 1925-ben.

Izabella u. 34.

Cukrászok és Kárpitosok Szakegylete 1919-ben.

Ugyanitt 1919. IV. 22-én pártnap.

1919. VII. 2-án a TK 7 a Felszerelési Központhoz tartozó összes munkások értekezlete.

1921 április közepén kilakoltatják a kárpitosok és cukrászok szakosztályát.

Izabella u. 61.

Sorozás 1919. VI. 14-én.

1919. VI. 2-án a VI. kerületi pártszervezet 2. körzete 1. csoportjának pártértekezlete.

Izabella u. 71.

SZDP VI. kerületi szervezetének székháza, az illegális KMP VI. kerületi sejtjének találkozóhelye az 1930-as évek második felétől 1944. március 19-ig.

JÓKAI TÉR

Jókai tér 3.

1929 novemberében a belvárosi cipőipari üzemek bérmozgalmai eredményesen befejeződtek. A Lőwensohn Herman cipőgyár munkásai azonban még sztrájkban álltak ekkor.

Jókai tér 7.

A Villamos című folyóirat szerkesztősége 1927-től 1938-ig.

Jókai tér 7.

1934 júniusában egy harminc főből álló csoport követelte Rákosi Mátyás szabadonbocsátását.

JÓKAI UTCA (volt Gyár utca).

Jókai u. 4.

1919-ben itt volt a Munkás Testedző Egyesület.

Az Utazók és Ügynökök Szakszervezete 1919-ben.

1919. V. 22. itt is lehetett jelentkezni a Vörös Hadseregbe.

22. pártnap.

VI. 4. pártnap (előadó: Alpári Gyula).

6. a Tanács intézőbizottságának ülése.

14. sorozás.

23. népgyűlés.

VII. 2. pártnap.

2. nőgyűlés.

4. A Pénzintézeti Munkások Országos Szövetségének nagygyűlése.

9. A VI. ker. pártszervezet retorikai tanfolyamot szervez.

A kereskedelmi Utazók Székházában megmozdult a tömeg 1931. augusztus 26-án. (Rendőrattak, sebesülés, tizenhat előállítás.)

Jókai u. 6.

1919. V. 14. Új rendelőintézet nyílik.

KARTÁCS UTCA (ma XIII. kerület).

Kartács u. 4.

Itt volt a VI. kerületi KMP szervezet első párthelyiségeinek egyike 1919 elején.

KERTÉSZ UTCA (ma VII. ker.)

Kertész u. 22.

1919. I. 20-án gyűléseznek a húsipari dolgozók SZDP pártbizalmijai.

KÖRÖND

A Turcsányi csoport (Gyimesi István, Kende István, Csillik G. Gábor, stb.) 1945. január első hetében felrobbantott egy német légelhárítót a Köröndön, amely tűz alatt tartotta a mai Népköztársaság útja torkolatában levő szovjet harckocsizó egységeket.

LABDA UTCA (volt Érsek u.).

Érsek u. 4.

A VI. kerületi Munkás- és Katonatanács Művelődési Osztálya analfabétáknak tanfolyamot indított 1919. VI. 22-én a mai Labda utcai iskolában.

1919. VII. 26-án a VI. ker. Munkás- és Katonatanács Gyermekvédelmi Osztályának tanfolyama az anyák részére itt kezdődött.

LENDVAY UTCA

Lendvay u. 2.

Az itt álló Volksbund-házban tanyázó kommunistákból álló illegális katonai alakulat német és nyilasellenes akciókat hajt végre 1944 december és 1945. január hónapjában.

A Turcsányi csoport tagjai itt táboroztak. Innen indultak fegyverért a Szentkirályi utcai raktárba, szervezték kézigránátos akcióikat és a német légelhárító ágyúk felrobbantását a Köröndön 1945 elején.

Lendvay u. 10.

Itt is lehetett jelentkezni a Vörös Hadseregbe.

1919. IV. 22-én a VI. ker. pártszervezet retorikai tanfolyamot szervezett itt is.

LENIN KÖRÚT (volt Teréz krt.)

Lenin krt. 2.

A Bányamunkás szerkesztősége 1925-ig.

Lenin krt. 6.

Az Alkoholellenes Tanács székháza 1919-ben.

Lenin krt. 7.

Demokrata Kör helyisége az 1910-es években.

A Munkástanács helyisége 1919-ben.

1919. III. 26-án pártnap volt itt.

Az Ifjúmunkások Országos Szövetsége (IOSZ) Központja 1919-ben.

A VI. ker. választási irodája 1919 április elsején.

1919. IV. 22. itt is lehetett jelentkezni a Vörös Hadseregbe.

A Tapétázók Szakosztálya működik itt 1919-ben.

Lenin krt. 22.

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Szövetsége székháza 1919-ben.

Lenin krt. 39.

A Britannia-szálló (ma: Béke szálló) az Ébredő Magyarok főhadiszállása volt 1920 őszén.

A fehérterroristák rémuralmának kiindulópontja. A Prónay-különítmény szállása. Itt gyilkolták meg Müller István szegedi mérnököt is.

LISZT FERENC TÉR

Liszt Ferenc tér 8. (Zeneakadémia).

A Tanácsköztársaság idején a proletárok számára egész sor hangversennyel megnyitotta kapuit.

A Budapesti Általános Munkásegylet hangversenye 1921. január 30-án. A szocialista költők nagy irodalmi matinét tartottak a Zeneakadémián 1922. januárjában.

A Vas- és Fémmunkás mozgalom 20. éves jubileumi ünnepsége a Zeneakadémia nagytermében volt 1923. júniusában.

A Budapesti Ének- és Zenekaregyesület munkáshangversenye 1924.

A Budapesti dalárdák hangversenyén a Budapesti Általános Munkásegylet is szerepelt 1924. március 30-án.

A Dalárdák hangversenye 1924 áprilisában.

1924 októberében az I. Internacionálé 60. évfordulója megünneplésére a főváros nem engedte át a Szociáldemokrata Pártnak a Zeneművészeti Főiskola kistermét.

A magánalkalmazottak művészhangversenye 1925. január 18-án.

A magánalkalmazottak művészhangversenye 1926. január 17-én.

Majakovszkij verseinek első nyilvános előadásai Magyarországon. (Az Új Föld szavalóest műsora. Szereplői 1926. május 12-én „150 millió" és a „Balra mars" című verseket adták elő.)

A könyvkötők dalkarának hangversenye 1927. novemberében.

A „100%" c. folyóirat, a párt félillegális lapja 1927—1930. között a Zeneakadémián esteket szervezett.

A Munkásdalos-szövetség díszhangversenye 1931. március 29-én.

1931. szeptember elején megalakultak a KIMSZ diákcsoportjai. Október 28-án — többek között — a Zeneakadémián is megjelentek a röpiratok.

1933 április közepén a „Munkás Testedző Egyesület" mandolin zenekarának hangversenye.

1934. jan. 21-én a magánalkalmazottak művészhangversenye.

1936. jan. 19-én magánalkalmazottak művészhangversenye.

1936. febr. 23-án a könyvkötők vegyes dalkarának hangversenye.

A „Válasz" írógárdája és a „Márciusi Front"-ba tömörült baloldali írók az 1937. november 21-i irodalmi matinén a „Márciusi Front"-ot éltették.

A könyvkötők dalkarának hangversenye 1939-ben.

A Budapesti Általános Munkásegylet hangversenye 1940. február 25-én.

Bartók Béla és Kodály Zoltán megválnak a Zeneművészeti Főiskolától 1940. szeptember 25-én.

A Munkásdalos hangverseny 1941. március 23-án.

A Munkásdalegyletek Szövetsége hangversenye 1944. március elején.

Liszt Ferenc tér 10.

1908—10 között itt működött a Magán- és Kereskedelmi Alkalmazottak Szakszervezete.

Liszt Ferenc tér 11.

A Szocialista Termelés Népbiztosságának Felszerelő Ipari Osztálya 1919. IV. 19-én elköltözött a Váci út 31. szám alá. (Ez ma XIII. kerület, de akkor a mi kerületünkhöz tartozott.)

Liszt Ferenc tér 13.

A Nemesfémművesek Szakszervezete a Tanácsköztársaság idején.

Liszt Ferenc tér 18.

A Magán- és Kiskereskedelmi Alkalmazottak Szakszervezete itt működött 1908—10 között.

LOVAG UTCA

1934 júniusában a Lovag utcánál egy csoport munkás zárt sorokban a Jókai tér felé haladva tüntetett Rákosi Mátyás kiszabadításáért, a rendőrök szétoszlatták őket.

Lovag u. 3.

Sorozás 1919. VI. 14-én.

Lovag u. 9.

Sorozás 1919. VI. 14-én.

LÖVÖLDE TÉR

1918. I. 20-án a könyvkötők SZDP pártbizalmijai itt gyülekeznek.

Egy szakasz lovasrendőr vérengzése a Lövölde téren 1930. szeptember 1-én.

1933. február 6-án a Lövölde téren 70 munkás tüntetett munkanélküli segélyt követelve.

MAJAKOVSZKIJ UTCA (volt Király utca)

1934. január 9-én este a Rákosi Mátyás kiszabadításáért szervezett egyik legjelentősebb tüntetés a Lövölde tértől a Körútig tartó szakaszon a Majakovszkij utcában zajlott.

Majakovszkij u. 10.

1932. áprilisában Kovács Viktor itt működő kötszövő üzemében a nőmunkások tiltakoztak a munkavezetők sértegetései ellen.

Majakovszkij u. 12.

A Kereskedelmi Alkalmazottak Központja megalakulásától 1905-ig.

Majakovszkij u. 14.

„Dohányt a proletárnak!" A 30-on aluli létszámmal dolgozó üzemek dolgozói itt kaptak dohányt 1919-ben.

Majakovszkij u. 52.

Az Éttermi és Kávéházi Alkalmazottak Országos Egyesülete itt működött 1919-ben.

A Szakszervezeti Tanács Központja 1919 szeptemberétől 1920 novemberéig.

A Szövetség című folyóirat szerkesztősége 1922-ben. Az Aranyműves szerkesztősége 1925-től.

A „Dohányipari Munkás" szerkesztősége és kiadóhivatala 1922 december elején ide költözött át és ideiglenesen a pincérek szervezetében működött tovább.

A Szállodai, Vendéglői és Kávéházi Alkalmazottak (éttermi munkások, vezetők) helyiségében 1924. május 25-én a fővárosi és környékbeli pártszervezetek nagygyűlést tartottak.

Az Éttermi Munkások Szakszervezetének helyisége. Az eszperantisták ennek I. emeleti helyiségében tartották összejöveteleiket a 20-as évek végén. Itt szervezte meg 1929-ben Hámán Kató a Vörös Segély nevében Lőwy Sándor temetését. 1938. augusztus 5-én az ifjúmunkások itt támadták az SZDP opportunizmusát, harcoltak a jobboldali szociáldemokraták ellen.

Majakovszkij u. 56.

A Glasser Miksa Tápszergyár munkásainak bérharca 1937. december elején.

Majakovszkij u. 84.

1922 december elején a feloszlatott Házfelügyelők Országos Szövetségének lapja a „Házfelügyelő" szerkesztősége ideköltözött.

Majakovszkij u. 112.

A Litografusok Szakszervezete és az Aranyművesek és Órások Szakszervezete helyiségei 1920-tól.

Ifjúmunkás könyvtár működött az aranyművesek helyiségében 1922. októberétől.

Az Aranyműves című folyóirat szerkesztősége 1925-ig.

Munkásnők nagygyűlése 1923. október 30-án.

A Magyarországi Borbély és Fodrászsegédek Szakegyesületének helyiségei itt voltak (a szuterénben) 1925-ben.

„A Fodrász" című folyóirat szerkesztősége 1926-ban.

MARX TÉR (volt Berlini tér)

1925. augsztus 20-án a szovjet fogolycsere keretében kicserélt, összeláncolt politikai foglyok búcsúztatása a Nyugati Pályaudvaron.

1930. szeptember 1-i események a Marx téren.

1931. szeptember 6-án az Ifjúmunkások Szövetsége tüntetett a főváros hat pontján.

(1931. szept.) A Marx téren megálltak a villamosok, a kávéházak ablakait betörték, húsz ifit letartóztattak.

Marx tér 2.

Braun Évát 1945. I. 1-én az Ilkovics Büfében tartóztatták le.

MUNKÁCSY MIHÁLY UTCA

Munkácsy Mihály u. 16.

Az anyakönyvi hivatal az elöljáróságról (Aradi—Csengery sarok) ide költözött 1919. IV. 20-án.

Munkácsy Mihály u. 25.

A „Villamos" c. folyóirat szerkesztősége 1938-tól. (Előbb a Jókai tér 7-ben.)

NAGYDIÓFA UTCA (ma VII. ker.)

Nagydiófa u. 6.

Az itt működő Galitzenstein könyvkötő cég retorziót alkalmazott a zacskóragasztónők panasza miatt a szervezett munkások ellen 1940-ben.

NAGYMEZŐ UTCA

1932. július 26. Sallai és Fürst kivégzése ellen tiltakozó aláírásokat gyűjtöttek, röplapokat terjesztettek.

Nagymező u. 1.

Sorozás 1919. VI. 14-én.

1931. november 6-án tüntetés. A Nagymező utcai tanonciskolában leventepuskák széttörésével, leventeoktatók megverésével tiltakoztak a leventeintézmény ellen.

Nagymező u. 4.

A mintaasztalosok Központja 1906-ban.

Nagymező u. 8.

Dési Huber kiállítást rendezett képeiből az Ernst Múzeumban 1932-ben. Képeit a polgári kritika rosszul fogadta, de ő vállalta a proletárművész feladatkörét.

1933-ban júliusban és 1935. áprilisában a pincérek gyűlést tartottak az itteni Tivoli Moziban, ahol a borravaló eltörlését követelték. (Elsőrendű szakmunkások fizetés nélkül, megszégyenítő könyöradományért dolgoztak.) Követelték, hogy a munkáltatók fizessék meg a pincérek bérét.

Nagymező u. 10.

Az „Országos Szövetség" (kávéházi munkások lapja) szerkesztősége 1923—1931-ben.

Nagymező u. 17.

Itt, a Fővárosi Orfeum helyén nyílt meg 1919. április 19-én a Munkások Gyermekszínháza. (Első előadását a Magyarországi Munkások Gyermekbarát Egyesületének 17. sz. csoportja rendezte.)

Nagymező u. 37—39.

Ebben a házban — a Taunus fémáruüzem pincehelyiségében — volt 1944 őszén a Szentgyörgyi Albert vezetése alatt álló polgári ellenálló csoport rádióközpontja. Fegyver és robbanóanyag raktár is volt és fegyveres kiképzést is folytattak.

NÉPKÖZTÁRSASÁG ÚTJA (volt Sugár, Andrássy, Sztálin út.)

1919 május elsejei események a Népköztársaság útján. A Vörös Őrség Bandl különítménye hazatért a frontról. Végigvonultak a mai Népköztársaság útján. A főváros lakossága ünnepelte őket 1919. VI. 28-án.

1930. szeptember 1-én harc a mai Népköztársaság útja és Szív utca sarkán.

1930. szeptember 1-én a Népköztársaság út végén Klár Zoltán demokrata képviselő autóját felborították.

1940. május 1. tízezrek néma ünnepi sétája (csendes séta) a mai Népköztársaság útján.

A Szovjetunió visszaadta a cári hadsereg által 1849-ben zsákmányolt honvédzászlókat. Ezek 1941. március 24-én érkeztek a Keleti pályaudvarra, onnan az Andrássy (ma Népköztársaság útja) úton vitték a Lánchídon át a Várba, s a Hadimúzeumban helyezték el.

Népköztársaság útja 2.

Itt volt a Vegyészeti Anyaghivatal, ahová a festék és vegyipari nagykereskedők kötelesek voltak készleteiket bejelenteni 1919. június 4-én.

Népköztársaság útja 4.

1919. IV. 23-án szerdán délután 5 000 felfegyverzett gyári munkás csapatszemléje a mai Népköztársaság útján.A párt

kiküldötte, Kun Béla, Garbai Sándor és Kunfi Zsigmond beszélt itt. A csapatszemlét részletesen leírja a Vörös Katona és a Vörös Újság is.

Népköztársaság útja 6.

(Bolgár konzulátus) A bolgár kertészmunkások termelőszövetkezete 1919. V. 11-én ankétot tart.

Népköztársaság útja 12.

A gyári munkáskönyvtárak könyvtárügyi megbízottainak értekezlete 1919. IV. 20-án.

Népköztársaság útja 17.

Derkovics Gyula kiállítása 1925 május elsején a Mentor könyvkereskedésben.

Népköztársaság útja 19.

Itt állította fel a Tanácsköztársaság a Szeszesitalok és Szesztermékek Hivatalát.

Népköztársaság útja 22. (Operaház)

Az első munkáselőadás 1919. március 23-án volt. (A Denevért játszották.)

1920. Zenész-sztrájk az Operában. Az április 14-i előadás kezdete félórát késett, mert a zenészek nem akartak játszani. Kijelentették: ha követelésüket nem teljesítik, otthagyják az Operát.

Az SZDP Kultúrpropaganda Osztálya által szervezett operaházi munkás-előadások során 1937 márciusában és decemberében a Lakmé került színre.

Népköztársaság útja 39.

A Párisi Nagyáruház főnöke megszegi a szerződést 1929. február 21.

Ebben a házban tartóztatták le 1944. november 22-én a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának tagjait. Az elfogottakat a Margit körúti (Ma: Mártírok útja) fogház kínzókamrájába hurcolták, s 1944. december 8-án kivégezték őket.

Népköztársaság útja 45.

A Japán Kávéház íróvendégei között a 20-as évek végén és a harmincas évek elején József Attila is állandó látogató volt.

Népköztársaság útja 47.

Itt alakult meg a Tudományos Írók Szakcsoportja 1919-ben.

Népköztársaság útja 55.

1919. VII. 3. nőgyűlés volt.

Népköztársaság útja 60.

1919. VII. 9. a VI. ker. pártszervezet retorikai tanfolyamot indít.

1944. november 27-én a SZIR csoport kézigránátos támadást hajtott végre a „Hűség háza", a Nyilaskeresztes Párt központi székháza ellen.

Népköztársaság útja 64.

A Magyarországi Munkás Sakkör 1929. és 1942. között itt működött. (Ezután a Magdolna u. 5-be költözött.)

Népköztársaság útja 65. (Felső leányiskola)

1919. VI. 2-án, 14-én és VII. 2-án a VI. kerületi pártszervezet 2. körzetének értekezlete.

Népköztársaság útja 67.

A Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége és az Általános Fogyasztási Szövetkezet helyisége 1919-ben.

A raktárnokok itt tartották értekezletüket 1919. IV. 11-én.

A kereskedelmi alkalmazottak szövetsége helyiségeit rekvirálni akarják 1921-ben.

A Magánalkalmazottak szerkesztősége 1927. és 1928-ban.

Népköztársaság útja 73—75.

A munkások küldöttsége a MÁV Vezérigazgatóságon 1931. októberében kérte a pestkörnyéki vonaljáratok fenntartását, mivel a HÉV tarifadrágítása miatt ők az olcsóbb vonattal utaznak, de csak 2—3 órás várakozással tudnak a Budapesten dolgozó munkások hazamenni.

Népköztársaság útja 77.

KIMSZ tüntetés 1932-ben a bolgár követség előtt a nemzetközi fehérterror ellen.

Népköztársaság útja 81.

A MÁV alkalmazottak helyiségében a „Proletárok műkedvelő társasága" 1919. VI. 22-én kabaréelőadást rendezett.

Népköztársaság útja 107.

A Bőrösök Szövetségének központja a Tanácsköztársaság idején.

Népköztársaság útja 114.

Vyx alezredes hadiszállása 1919. III. 22-én.

Népköztársaság útja 117.
Az Építőmunkások Szövetsége 1919. IV. 11-én az összes központi szerveit ide helyezte át. 1919. V. 5-én építőipari küldöttértekezlet.
Népköztársaság útja 124.
A magánalkalmazottak helyiségét 1928-ban elveszi a bíróság.
A Magántisztviselők Lapja szerkesztősége 1929-ben.
A Magántisztviselők Szövetsége központja 1928-tól 1942-ig.
A magántisztviselők 1932. december első napjaiban gyűlést tartottak és követelték a munkaidő megrövidítését („Iktassák törvénybe a negyvenórás munkahetet!").
A Természetbarátok Turista Egyesülete 25 éves jubileumi kiállítása 1933 decemberében a Magántisztviselők Szövetségében.
A Magántisztviselők Székháza ellen 1938. november 12-én a nemzeti frontosok támadnak. (MÉMOSZ-határozat a védelem megszervezéséről.)
A szocialista képzőművészek kiállítása 1941-ben. Műveikben a tömegek fájdalma, milliók vágya öltött testet.
Munkáselőadás a Magántisztviselők Szövetségében. Jelenet Brecht Mahagonyjából.

NOVEMBER 7. tér (volt Oktogon).
1930. szeptember 1-i események a téren; József Attila is részt vesz a tüntetésben az Oktogon környékén.

Ó UTCA
Ó utca 2.
A dr. Just féle Izzólámpa és Villamossági Gyár (Justram) és az Egyesült Izzó versenye és spekulációja következtében kenyértelenné váltak az alkalmazottak és kisemmizték a kisrészvényeseket.
Ó utca 4. III. em. 10.
Tamás Aladár albérleti szobában szerkeszti. a KMP megbízásából a 100 % c. folyóiratot.
Ó utca 7.
Az 1910-es években a Vésnökök Szakszervezete ebben a házban működött.

PALOTA UTCA

A Steiner vendéglőben volt a VI. ker. KMP szervezet első párthelyiségeinek egyike 1919. elején. (Ma XIII. kerület.)

PAULAY EDE UTCA

Kádár János elvtárs első lépései az ifjúmunkás mozgalomban. KIMSZ sejtülés a Paulay Ede u. 11-ben.

Paulay Ede u. 26.

Az Orion Cipőgyárban a felsőrészkészítők 1933 augusztusában 20%-os béremelést követeltek .Amikor ezt az igazgatóság megtagadta, beszüntették a munkát.

RIPPL RÓNAI UTCA (volt Bulyovszky utca)

Az Építőmunkás Szövetség Székháza 1919-ben.

RÓZSA FERENC UTCA (Volt Rózsa utca)

Rózsa F. u. 50.

A Litográfia című folyóirat szerkesztősége 1935-ben.

Rózsa F. u. 61.

A Tanácsköztársaság idején „Marx—Lenin Otthon" — Az Egyesült Párt idegennyelvű frakciója.
1919-ben a május elsejét rendező bizottság székhelye.
Itt adták ki 1919-ben a Pravdát.
Marx—Lenin Ház
Nemzetközi Szocialista Föderáció 1919-ben.

Gyűlések német = IV. 9. és IV. 27.
cseh = IV. 10. V. 3. és VI. 17-én.
délszláv = IV. 12-én.
török = IV. 13-án.
francia = IV. 22-én és VI. 2-án francia nyelvű előadás.
szlovák = IV. 24-én.
Jidische = V. 11. V. 31. és VI. 22-én.
román = VI. 1. VI. 8. VI. 20. és 23-án.
lengyel = VI. 29. és VII. 6-án.

Rózsa F. u. — Majakovszkij u. sarok

A volt Lovrana kávéházban a Répaátvevők és Mázsamesterek Szakszervezete működött 1919-ben.

RUDAS LÁSZLÓ UTCA (volt Podmaniczky u.)

Rudas László u. 45.

A Házfelügyelők Országos Szövetsége 1919-ben itt működött. 1919. április 18-án a „Cipőt a szegényeknek" bizottság a házbizalmi utalványokra cipőt oszt.

Rudas László u. 57.

Mintaasztalosok Szakszervezete 1904—5-ben.

Rudas László u. 69.

A Fuvarosok Szakszervezete székháza 1904—5-ben.

Rudas László u. 111.

A MÁV Kórház nagy építkezésén 1931. júniusában a bérredukció miatt az ellenzéki bizottság eredményes sztrájkot szervezett.

Rudas László u. — Bokányi Dezső u. sarok

1944 elején megalakult a „Petőfi-gárda" elnevezésű partizáncsoport, mely — többek között — a mai Rudas László u. és Bokányi Dezső u. sarkán röpcédulákat szórt szét.

SZÉKELY BERTALAN UTCA

Székely Bertalan u. 12/a

A Természetbarátok Turista Egyesülete (TTE) 1928 őszén ide költözött.

A TTE V—VI. ker. csoportja 15 éves fennállását ünnepelte 1935-ben. (Alakult 1920-ban a Vág utcai Népházban.)

A TTE VI—VII. ker. csoportja fennállásának 25. évfordulóját ünnepelte 1939-ben.

Székely Bertalan u. 27.

Itt írja József Attila nagy osztályharcos verseit a 30-as években.

Itt lakott Korvin Ottó.

SZINYEI MERSE UTCA

Szinyei Merse u. 7.

A Munkás Testedző Egyesület (MTE) tornaterme 1928-ban.

1930. május 31. és június 1. között volt az MTE nemzetközi munkás sportünnepélye. Színes felvonulás a Szinyei iskolából a Millenáris Sporttelepre, a Szabó József utcába.

SZÍV UTCA

Szív utca 19.

Sorozás 1919. VI. 14-én.

Szív utcai iskola.

A VI. ker. Munkás- és Katonatanács Gyermekvédelmi Osztálya tanfolyamot indít az anyák részére.

Szív u. — Népköztársaság útja sarok.

1930. szept. 1-én rendőrségi támadás a Szív utca—Népköztársaság útja sarkán.

Szív u. 51.

A Szentgyörgyi Albert vezetése alatt álló polgári ellenálló csoport kiképzőhelyisége a ház pincéjében volt 1944 őszén.

SZONDY UTCA

Szondy u. 39.

1925—26-ban az MSZMP (Vági féle párt) párthelyisége itt volt a vendéglőben.

Szondy u. 41.

Sorozás 1919. VI. 14-én.

VÁCI ÚT (ma XIII. ker.)

Váci út 7.

A VI. ker. Építési Anyaghivatal 1919-ben.

Váci út 21.

VI. kerületi pártnap 1919. VII. 2-án.

Váci út 23.

Sorozás 1919. VI. 14-én.

Váci út 31.

Itt volt a VI. ker. KMP szervezet első párthelyiségeinek egyike 1919 elején.

A Szocialista Termelés Népbiztosságának Felszerelő-Ipari Osztálya ide költözött 1919. IV. 19-én. (A Liszt F. tér 11-ből.)

Váci út 100.

Pártnap volt 1919. III. 26-án.

VÁROSLIGET (ma XIV. ker.)

Iparcsarnok.

1917. november 25. vasárnap de. naggyűlés.

A KMP 1919. március 9-re népgyűlést hirdetett itt.

1919. május 1. eseményei a Városligetben.

Városliget.

1919. VI. 28-án a VI. ker. Munkás- és Katonatanács Művelődési osztálya proletárnapot rendezett az ún. „Nemzeti Park" területén legnevezetesebb fővárosi művészek közreműködésével. 1919. VII. 5-én ismét proletárnap volt a Városligetben.

Széchenyi fürdő.

A Széchenyi fürdő építkezésénél 1927 augusztusában sztrájkoltak a munkások az életszínvonal süllyedése miatt.

SZU. pavilon.

Az 1941. május 2—12. között megrendezett Budapesti Nemzetközi Vásáron elhelyezett szovjet pavilon iránt nagy volt az érdeklődés.

A munkásság tüntetésének szervezésében Schönherz Zoltán tevékenyen részt vett.

1930. szeptember 1. harc a Városligetben. Peyer Károlyt megverik. A városligeti Weingruber vendéglő asztalaiból barikádot emelnek. Rendőri sortűz.

VÖRÖSMARTY UTCA

Vörösmarty u. 15.

A Karmesterek Szakszervezete 1919-ben.

Vörösmarty u. 42.

A Biztosítási Tisztviselők Országos Szövetsége 1919-ben itt volt. 1918. január 20-án a biztosítás ipari és közlekedési tisztviselők pártbizalmijai (SZDP) gyűléseiket itt tartották.

A Biztosítási Tisztviselők Lapja szerk. a 20-as években.

Az Ipari és Közlekedési Dolgozók Szövetsége 1918-ban.

Vörösmarty u. 44/b.

A Bányamunkás szerkesztősége 1925-től, a Munkás Testedző Egyesület 1933-ig itt működött.

Vörösmarty u. 46.

1919. VI. 22-én a VI. kerületi pártszervezet 2. körzet 3. csoportja pártértekezletet tartott.

Vörösmarty u. 67.

1924. október 1-én az Ericsson Magyar Villamossági RT (Erőátviteli és Világítási RT) valamennyi munkását elbocsátotta. A kizárt munkásokat az ország minden részéről toborzott sztrájktörőkkel akarták pótolni, de nem boldogultak velük. 1941. május 11-én felrobbant az Ericsson Magy. Villamossági RT egyik részlege. Két munkáshalott és 60 sebesült áldozata volt a robbanásnak.

ZICHY JENŐ UTCA

Zichy Jenő u. 14.

A Szocialista Termelés Népbiztosságának Kisipari Szakosztálya 1919-ben.

Zichy Jenő u. — Hajós u. sarok.

Az üveges segédmunkások új helyisége a Zichy Jenő és Hajós u. sarki vendéglőben volt 1920 októberétől (mert a Vámház krt. 11. számú szakszervezeti helyiségüket elrekvirálták.)

Zichy Jenő u. 38.

1943 végétől 1944 novemberéig a KMP titkos nyomdája működött ebben a házban. Itt adták ki az illegális Szabad Ifjúságot, valamint a KMP és a Magyar Front nyomtatványait.

MŰZEUMOK, TEMPLOMOK

A Terézvárosnak két múzeuma van: egy történelmi időt, történelmi területet idéző, és egy forradalmian új kort bemutató. Közös sajátosságuk, hogy egy korban jöttek létre.

A Kelet-Ázsia múzeum alapítója — Hopp Ferenc — úgy halt meg, hogy csak a múltba nyúlva volt képes „valamit" adni a jelennek, jövőnek, míg Ernst Lajos, saját korát felismerve, szinte „asztaltársaságának" nyitott lehetőséget és az utókornak módot, a „jövőbe látott".

Ernst Múzeum

VI. Nagymező u.
A múzeum alapítója: Ernst Lajos, alapítási éve: 1912.
Tervezték: Lechner Ödön
Falus Elek
Rippl Rónai József
Első kiállításán: Szinyei Merse Pál festményei szerepeltek a 14 kiállító teremben.

Érdekességképpen felsoroljuk a jelentősebb kiállítások címeit, hogy fogalmat nyerjünk a múzeum jelentőségéről:

1912. Fényes Adolf: újabb festményei és rajzai.
1912. Szinyei Merse Pál: gyűjteményes kiállítása.

1912. Vadász Miklós: festményei és rajzai.
1912. Zugola Ignacio és Brangurju Frank gyűjteményes kiállítása.
1913. Csoportkiállítás (Mányoki, Kupeczky, Szinyei, Csók, Fényes, Ferenczy, Herman, Iványi—Grünwald, Szigeti, Sámuel, Vadász és a bp-i textilművészeti műhely műveiből.)
1913. Ferenczy Károly újabb festményei és rajzai.
1913. Francia impresszionisták (Manet és Herman L.) Iványi-Grünwald Béla festményeinek és magyar gyűjteményének kiállítása.
1913. Ligeti Miklós szobrai.
1913. Magyar-Mannheimer Gusztáv kiállítása.
1913. A XIX. sz. nagy francia mesterei.
1914. Munkácsy Mihály jubiláris kiállítása.
1915. Magyar mesterek 2. csoportkiállítása.
1915. Rippl Rónai József háborús festményei és rajzai.
1916. A Ferenczy család (Károly, Valér, Béni, Noémi) kiállítása.
1916. Kosztolányi-Kamu Gyula és Mattyasovszky Zsolnay László festményei és rajzai.
1916. Lotz Károly emlékkiállítás.
1917. Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása.
1919. Vaszary János kiállítása.
1920. Csoportok. (Iványi-Grünwald, Kontre, Garay).
1922. Gulácsy Lajos gyűjt. kiállítás.
1924. Herman Lipót kiállítás.
1925. Csoportkiállítás (Barcsay Jenő, stb.)
1927. Csoportkiállítás (Aba-Novák, stb.)
1927. Fényes Adolf kiállítás.
1927. Négy magyar festő (Feszty Mária, Korb Erzsébet, Szemere Lenke, Székely-Kovács Olga.)
1927. Zichy Mihály kiállítás.
1929. Szőnyi Mihály kiállítás.
1930. Csoportkiállítás (Bernáth A., stb.)
1931 Aba-Novák és Pátzay kiállítás.
1934. Derkovits kiállítás.
1935. Szinyei Társ. kiállítása.
1936. Barcsay és Vilt kiállításai.
1938. Hincz Gyula, Domanovszky Endre, Erdey Dezső.

1938. Pólya I. emlékkiállítás.
1945. A Nemzeti Sportbizottság és a M. Képzőművészek Szabad Szakszervezetének kiállítása.
1945. A Szocialista és Munkásképzőművészek kiállítása.
1952. Ék Sándor gyűjteményes kiállítása.
1962. Kubai Festők. stb.

Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum (Népköztársaság u. 10)

A múzeumot 1919. április 22-én a Közoktatásügyi Népbiztosság Művészeti és Múzeumi Direktóriuma alapította, amikor elrendelte, hogy a Hopp Ferenc gyűjtötte gazdag kelet-ázsiai anyagot egyesítsék az országos múzeumok keleti anyagával.

Hopp Ferenc — az alapító — (1833—1919) optikus volt, a Calderoni-cég tulajdonosa, világutazó és a Magyar Földrajzi Társaság alapító tagja. 1919. június 22-én kelt végrendeletében gyűjteményén kívül még kertes villáját is a múzeum céljaira hagyományozta.

A múzeum gyűjteményanyaga közel 20 000 darabot tesz ki, ebben szerepel már nemcsak Kelet-Ázsia, hanem jóformán Ázsia minden országa. Gyűjteményének gazdag anyagából a múzeum két épületében rendez váltakozó kiállításokat a Hopp Múzeumban és a Kínai Múzeumban (VI., Gorkij fasor 12.) (1955 előtt az utóbbi neve Ráth György Múzeum volt.)

A Japán kiállítás egy — hosszú — történeti kor művészetének keresztmetszetét adja, minden művészeti ágból igen értékes műtárgyak bemutatásával. A lakktárgyak, a kardveretek rendkívüli módon változatos motívumokkal díszítettek. A kisméretű, fából, vagy elefántcsontból faragott necukék igen aprólékos munkával készültek és nem egy esetben az akkori életmódot is megörökítették. A korszak fametszetei hatással voltak az európai impresszionista festészet kibontakozására.

A régi és új-Kína művészete háromezer év történetét öleli fel és kiterjed valamennyi művészeti műfajra. A jade-faragványok, a rekesz-zománccal díszített vázák, a faragott vöröslakk tárgyak

jellegzetes kínai technikát jelentenek. A porcelán kifejlődését több szép darab révén lehet nyomon kísérni. A tusfestészet megteremtésével a kínaiak ugyancsak jelentős mértékben járultak hozzá a világ művészetének gazdagításához. Az Új-Kína művészete ugyancsak igen bőségesen képviselt.

A Kelet-Ázsiai Múzeum alapításának 50. évfordulóján, 1969. április 22-én megnyitott Jubiláris kiállításunk alkalmával a Kínai Múzeum adott helyet Keletázsia legszebb műtárgyainak, azaz Kínán kívül Vietnám, Korea és Japán művészetét is bemutatja. Ezt a kiállításunkat dr. Orbán László, az MSZMP KB tagja, a művelődésügyi miniszter első helyettese nyitotta meg.

Terézvárosi templom (VI., Nagymező u.)

A mai templom plébániájának helyén egy fatemplom állt 1777-ben. Tízéves nehéz építkezés után — a nehézségeket a főoltár mögötti vörösmárvány tábla örökítette meg latinul — 1811-ben már öt harang hívja misére a Terézváros lakóit.

A Kosellik Fidél tervei alapján épült templom tornya körül körerkély húzódott a tűzőrség részére. (Kosellik Fidélt 1830-ban a templomban temették el.)

A barokkos elgondolású, klasszicizáló elemekkel átitatott épület toronysisakját 1872-ben Ybl Miklós újratervezte. A templom hajójában ravatalozták fel 1894-ben Kossuth Lajos feleségét és leányát.

Érdekességképpen megemlítjük, hogy az épület egyik legszebb berendezési tárgya a tönkrement, elpusztult Vigadó csillárja.

Oltáriszentség kápolna (VI., Vörösmarty u. 40.)

1948. szeptember 1-én indult meg a lelkészi hivatal szervezése.

1949. május 22-én volt a kápolna szentelése. Öt al fresco festmény található a kápolnában, amelyeket Prokop Péter, volt kalocsai egyházmegyés áldozó pap készített, aki jelenleg Rómában

él. Oltára fából készült, Megyer Mayer Antal iparművész tanár készítette, eredetileg a Pesti Szent Imre kollégium első emeleti kápolnájában állt.

Szent Család Templom (VI., Szondy u.)

1931-ben szentelték fel.

Fábián Gáspár tervei alapján készült.

A háború alatt bombatalálat érte. Az eredeti tervek szerint restaurálták, a színes ablakok kivételével.

KULTURÁLIS ÉLET, OKTATÁS

A VI. kerület színházai

Magyar Állami Operaház

1837. augusztus 29-én játszottak először operát, a Sevillai borbélyt, a 10 nappal korábban megnyílt Nemzeti Játékszín — a későbbi Nemzeti Színház — falai között. Ettől kezdve 47 éven át ez az intézmény adott otthont mind a prózai, mind a zenés drámai műfajnak.

A 60-as évek során azonban mind sürgetőbben merült fel az igény, hogy az adott szűk keretek ellenére is egyre biztatóbban fejlődő operai részleg új otthont kapjon. 1872-ben kinevezték azt a bizottságot, amely a felépítendő operaházat kijelölte. A számításba jövő telkek közül a „Népszínházi alap" tulajdonát képező „Hermina tér" mutatkozott a legalkalmasabbnak; vételára 500 000 forint volt. 1873-ban a belügyminiszter által kiadott szűkkörű építési pályázatot — a bizottság titkos szavazatai alapján — Ybl Miklós nyerte meg kijelölt öt társa előtt.

A telket 1875 augusztusában vették át, szeptemberben indultak meg a földmunkák és 1878 decemberében elkészültek a főfalak, majd 1879 őszén tető alá került az egész épület. Ettől kezdve azonban a munkálatok nagyon elhúzódtak, mert az illetékesek az építkezés céljára évenként kiutalható összeget túlságosan alacsonyra szabták. Végül 1884 nyarutóján az összes munkálatok — beleértve a teljes belső művészi kiképzést és a technikai berendezést — befejeződtek és 1884 szeptember végén megtarthatták az első előadást. A teljes építési költség a munkálatok során többször módosított terv következtében, valamint az idő-

közben szükségesnek mutatkozott biztonsági berendezések építése miatt végülis 3 337 316 Ft 15 krajcárra rúgott.

Ybl közvetlen munkatársai — Scharal Henrik, Schickedam Albert, Györgyi Géza, Mecdetz Lajos. Sonheitl Lajos és Hans Gyula építészek voltak. A képzőművészeti alkotások Lotz Károly, Székely Bertalan, Than Mór, Feszty Árpád, Vastagh György és Kovács Mihály festőművészek, illetve Stróbl Alajos, Scheftsik Antal, Brozorad Gyula, Brestyánszky Béla, Donát Gyula, Feszler Leó, Huszár Adolf, Kiss György és Szász Gyula szobrászművészek munkái.

A nézőtér világítását egy ötszáz lángú „légszesz" csillár és az első emeleti páholysor előtt 12 kisebb csillár biztosította, a színpadi „hatásvilágítást" azonban már akkor négy 1200 normál gyertya erősségű ívlámpa szolgáltatta. Az egész épületben 1895 nyarán vezették be a villanyvilágítást. 1912-ben az épület belsejét Medgyasszay István tervei alapján korszerűsítették.

A második világháború szerencsére csak kisebb károkat okozott és a megsérült köveket Kaufmann Oszkár építészmérnök tervei szerint 1950-ben renoválták.

Az Operaház megnyitó előadásán 1884. szeptember 27-én a Bánk-bán első felvonása, a Hunyadi László Nyitánya és a Lohengrin első felvonása szerepelt. Ugyanezt a műsort még két alkalommal, 28-án és 29-én megismételték. Az első teljes operát, Wagner Lohengrinjét 30-án játszották, míg az első magyar dalmű, amely az Operaházban felcsendült, a Bánk-bán volt, 1884. október 5-én. Az új intézmény működésének első hat hónapja alatt huszonöt opera és öt balett került színre teljesen új díszletekkel, és nagyrészt egészen új kiállítással. Annak bizonyságául, hogy már ekkor is bámulatosan széles repertoárt tartott műsorán a színház, íme egy kis ízelítő: Bánk-bán, Faust, Lohengrin, Zsidónő, Tell Vilmos, Hugenották, Fidelio, Rászedett Kádi, Saranella stb.

Az első vezetőség tagjai: báró Podmaniczky Frigyes intendáns, Erkel Ferenc főzeneigazgató, Erkel Sándor igazgató-karnagy, Káldy Gyula főrendező.

Az 1884—85-ös évadban az operának 18 férfi és 16 női magánénekese volt.

A budapesti Operaházat jelentős tényezőként tartja számon

a világ zenei élete. Ennek bizonyítéka a teljes magyar együttes számos külföldi vendégjátéka, azonkívül legkiválóbb művészeink nagy sikerrel járták és járják a világ szinte valamennyi operaházát. A legkimagaslóbb külföldi művészek pedig gyakori vendégei a színháznak.

Fővárosi Operett Színház (VI. Nagymező u.)

Budapest legnépszerűbb színháza 1922-ben nyitotta meg kapuit a Nagymező utcai Fővárosi Orfeum átalakított helyiségében. A színházavató darab Buttykay Ákos Olivia hercegnő c. operettje volt. 1929-ig a színházat Ben Blumenthal, majd Faludi Sándor igazgatta. Egy ideig Fővárosi Művész Színház címen játszott, majd 1930. november 20-án Sebestyén Dezső igazgatásával, ismét régi nevén nyílt meg: Robert Katscher Csodabogár című revüoperettjével.

A revüszerű operettek — Lehár: Három grácia (1923.), Fényes: Maya (1931), Millöcker—Mackeben: Dubarry (1933) stb. — hosszú sora után Huszka Jenő: Erzsébet című daljátéka került bemutatóra.

1945 óta a színház nagysikerű felújítások (pl. Csárdáskirálynő) mellett új magyar operetteket és musicalokat mutat be.

Thália Színház (VI., Paulay Ede u. 35.)

Az egykori Parisienne Grill (1920—30 körül) jelenleg fővárosunk legútkeresőbb, darabválasztásait tekintve legmodernebb színháza.

A felszabadulás után „Úttörő" színház, napjainkban a legtöbb vitát kavaró, haladó színjátszás otthona. Méltóan viseli a „Thália" nevet. (A századeleji haladó, új utat kereső Thália Színház emlékére.)

Irodalmi Színpad (VI. Nagymező u. 11.)

A színház előző címei — Pódium, Vidám Színház, Falu Színház, Kodály Zoltán Művelődési Ház — után, mai nevét és „profilját" 1957-ben kapta. Az új színház nemcsak egy új születő igény kielégítésére vállalkozott, hanem merőben új, önálló színpadi műfajt is teremtett.

Az utóbbi évek változatos és tartalmas műsorai — egyfelvonásosok, történelmi miniatűrök, költői oratóriumok, irodalmi kabarék, sanzon-song-dal műsorok, költői koncertek — igen jelentős részt kértek, illetve szereztek a színházi közéletben.

Az Irodalmi Színpadnak 1969 óta önálló társulata van.

Állami Bábszínház (VI., Népköztársaság útja 69.)

1907. október 11-én nyílt meg az Andrássy-úti színház a Magyar Képzőművészeti Főiskola alagsorában. Művészeti vezetői: Heltai Jenő és Molnár Ferenc voltak, míg a zenei vezető Szirmai Albert. 1908-ban Nagy Endre lett a kis színház igazgatója, amelynek akkori neve Modern Színpad volt.

Medgyasszay Vilma után Bárdos Artúr került a színház élére. 1920-ban az UNIO Színházüzem vette át a helységet, majd 1924-ben a Nemzeti Színház Kamaraszínháza lett. Színpadán Zilahy Lajos Grassalkovich-át játszották.

1949 őszén nyitotta meg kapuit az Állami Bábszínház. A gyermekközönség után a bábszínház bemutatta első, — felnőtteknek szóló — szatirikus bábkabaréját. A színház jelenlegi repertoárján állandóan 10—15, főleg magyar szerző által írt darab szerepel. Ezek közül néhányat a színház előadásában már az ország határain kívül is megismertek. A társulat sikerrel vendégszerepelt és szerepel Európa városaiban.

Mikroszkóp Színpad (VI., Nagymező u.)

1966-ban alakult a parányi színház Komlós János vezetésével a Színész Klub helységében. Az újságíró, író, rendező, színész Kom-

lós János szinte napok alatt patinás hangulatot tudott teremteni a főváros legkisebb és legfiatalabb színházában. A társulat határtalan kedvvel és bátorsággal, kifogyhatatlan ötletességgel szórakoztatja aktuális politikai kabaréösszeállításaival közönségét.

Vidám Színpad (VI., Révai u. 12.)

Az 1920-as években Folies Capricé volt a neve. Az egykori műsoros kávéházból napjaink egyik rangos színházává lett.

Műfaja — látványos politikai kabaré. A legkiválóbb írók által írt összeállítások — sokszor — 4—500 előadást is megérnek. Az egyes előadások siker-sorozatához nagyban hozzájárulnak a színház művészei, akik Magyarország legnépszerűbb komikus színészei. Az elavult épületet jelenleg tatarozzák.

Kis Színpad (VI., Jókai tér)

A Vidám Színpad Kamaraszínháza. Műsorán a két-három felvonásos klasszikus bohózatokon kívül hazai és külföldi szerzők vígjátékai szerepelnek.

Kamara Varieté (VI., Lenin körút)

Az egykori Teréz körúti Kabaré színpadán hajdan, 1907-ben, Nagy Endre, a magyar kabaré megteremtője konferált.

A színház címe sokszor változott, csak szórakoztatási szándéka maradt a régi. Mint jelenlegi neve is mutatja, napjainkban kétrészes sow-műsoraival a fiatal generáció szórakozási igényeit elégíti ki.

Szikra Filmszínház (VI., Lenin körút 120.)

A filmszínház 1926-ban épült. UFA filmszínház néven nyílt meg, mint első hetes — bemutató — mozi. A jobboldali Centrum Lapkiadó RT volt az engedélyt megadó szerv. Az akkori igazgatóságnak élén még az UFA német filmgyár képviselői álltak. 1935-ben lejárt az UFA-val kötött megállapodás és a mozit a Metro Goldwin Mayer amerikai cég vette át. Nevét Skála-Metro Filmpalotára változtatták. Később ismét a Centrum részvénytársaság báboskodott felette, míg végre a felszabadulás után — mint Szikra Filmszínház — a Mafirt kezelésébe került.

Az egész nap játszó mozi jelenleg is elsőhetes bemutató jelleggel működik.

Művész Filmszínház (VI., Lenin krt. 88.)

1910. január 10-én a Décsi család — az ország első mozialapítói — nyitották meg „Otthon" néven. Itt vezették be először a számozott ülőhelyeket és az előadások este 10 órakor kezdődtek.

1932-től „Décsi mozi"-nak hívták, később „Deák Filmszínház"-ra változott a neve.

1948-ban államosították és Fáklya néven híradó és dokumentum mozi volt. A kísérlet azonban nem vált be.

1950 óta a Művész filmszínház játékfilmeket vetít.

Tinódi Filmszínház (VI., Nagymező u. 8.)

1912-ben nyitották meg „TIVOLI film-játékház" néven. A hatszáz férőhelyes mozit az Ungerleider-féle projektográf RT alapította.

Az 1948-as államosítás óta, mint Tinódi filmszínház működik.

Postás Művelődési Központ (VI., Benczúr u. 27.)

Elsősorban a postai alkalmazottak művelődését és szórakozását biztosító intézmény. Területi jellegének megfelelően azonban hatósugara kiterjed a kerületi lakosságra is.

A művelődési központban irodalmi színpad, énekkar, képzőművész szakkör, ifjú képzőművész kör, balett tanfolyam, társastánc tanfolyam, szabás-varrás tanfolyam, politechnikai szakkör, eszperantó szakkör, sakk szakkör, bélyeg szakkör, ifjú matematikusok köre működik, valamint sokrétű és rendszeres ismeretterjesztés folyik. Jól működő szimfonikus zenekara az ország határain belül és kívül rendszeresen hangversenyezik.

Pedagógusok Szakszervezete „Fáklya" Művelődési Központ (VI., Csengery u. 68.)

Szakszervezeti fenntartású művelődési otthon jellegű intézménynek megfelelően elsősorban a pedagógusok művelődését és szórakoztatását biztosító intézmény. Területi feladatok ellátását a kerület lakossága körében gyakorolja. E tevékenységét a jelenlegi épület átépítési folyamata gátolja.

A főváros egészére kiterjedő nyelv- és közhasznú tanfolyamai mellett szimfonikus zenekart, női kart, vegyes kart, képzőművészeti stúdiót, bábszakkört, fotó- és filmszakkört, sakk szakkört, bélyeg szakkört működtet.

KPVDSZ Művelődési Központ (VI., Eötvös u. 25/a.)

Elsőrangú feladata — a kereskedelmi, pénzügyi és vendéglátóipari dolgozók művelődési és szórakozási igényeinek kielégítése mellett a kerület lakossága felé irányuló tevékenysége.

A művelődési központban irodalmi színpad, szimfonikus zenekar, képzőművészeti szakkör, bridge tanfolyam, nyelvtanfolyam, szabás-varrás tanfolyam, idegen nyelvű társalgási klub, tizenéves klub működik.

Óvodák

A VI. kerületben létesült óvodák

Szív u. 6. számú:
Létesült: 1904-ben.
Újjáépítve, (leválasztás): 1963-ban.
A tanulók száma az első évben: 122 gyermek.
Az iskola elnevezése: Fővárosi Napköziotthonos Óvoda.

Gorkij fasor 28. számú:
Létesült: 1945-ben. A svájci Vöröskereszt alapította „Ose" bölcsőde-óvodának. (A ház tulajdonosának útlevelet adtak Svájcba.) Ebben az időben 20 bölcsődés, 60 óvodás otthona volt. 1947-ben államosították és a továbbiakban 3 csoportos óvodaként működött. 1950-től megfelelő átalakítások után négy csoportos óvoda lett, 92 férőhellyel. Férőhelyeinek száma évről évre — a lehetőségekhez képest — gyarapodik.

Paulay Ede u. 25. számú:
Létesült: 1945-ben. Az Izraelita Hitközség óvodája volt. 1949-ben államosították, átvette a VI. ker. Tanács. Azóta, mint három csoportos óvoda, folyamatosan működik.
Kezdő létszáma: 54.

Bajcsy-Zs. út 49. számú:
Létesült: 1945. január 26-án, Bajcsy-Zs. út. 49. sz. bérház I. emeletén, ami akkor még mindössze két szobából állt. 1945. július 15-én alakították ki mai formájában, s ma 4 szobából és a hozzá tartozó mellékhelyiségekből áll.

Munkácsy M. u. 23. számú:
Létesült: 1946-ban. Eredetileg magánlakás volt. Az akkori bérlő, Heller Tamás, 5 szobás lakásából hármat felajánlott óvoda létesítésére. Az óvoda akkor 60 gyermeket fogadott be. 1956-ban Hellerék disszidáltak, lakásuk teljes egészében az óvoda céljait szolgálta a továbbiakban.

Bajcsy-Zs. út 17. számú:
Létesült: 1951. július 5-én. Üzemi óvodaként működik, az Épület Világítás Szerelő (ÉVISZ) tulajdonaként. 1957. június 18-án a VI. ker. Tanács Okt. Osztálya az óvodát átvette. 1965. évi átalakítása után három csoportos óvodává nőtt.

Népköztársaság útja 10. számú:
Létesült: 1959-ben.

Népköztársaság útja 6. számú:
Létesült: 1957-ben, az MVDSZ-helyiségében. Az óvoda 4 csoportos, 114 férőhelyes.

Munkácsy M. u. 25. számú:
Létesült: 1946-ban, 17 férőhelyes.

Bajza u. 46. számú:
Létesült: 1957-ben, 130 férőhelyes.

Általános iskolák

A VI. kerületben létesült ált. iskolák.

Labda utcai ált. iskola:

Létesült: 1791-ben a Nagymező u-ban. 1873-ban került a mostani helyére, az akkori Teréz-térre.
1879-től Budapest Fővárosi,

1897-től Székesfővárosi VI. ker. Érsek utcai Községi Elemi Népiskola.
1873-ban épült.
A II. Világháborúban az épületnek egy része tönkrement. 1948 tavaszára építették újjá. Az épület új lépcsőházakat kapott. Nagyobb tatarozását 1964-ben fejezték be.
A tanulók létszáma — az első feljegyzések az 1830-as évekről találhatók — 400 és 550 között volt.
1848—49-es tanévben 306, jelenleg 750 a gyermeklétszám.
1952—1967 közötti években ezren felül volt a létszámuk.
Az utca neve 1953-ban változott, Érsek utcáról Labda utcára.
Az iskola Pest egyik legrégibb iskolája.
Az iskola tanulói voltak:
Banda Ede gordonkaművész,
Kemenes Frigyes, a TV műszaki igazgatója,
Vető József újságíró,
Kapalyag Imre újságíró,
Ottrubai Melinda, az Operaház szólótáncosnője,
Lehel György karmester.
Fiatalok közül:
Markó Iván balett-táncos,
Pásztori Zoltán, az Illés zenekar dobosa.

Lovag utcai ált. iskola:

Létesült: 1855-ben.
1906—7-es tanévre kiadott Fővárosi Évkönyv, az első írásbeli dokumentáció, mely szerint az iskola alapítási éve 1856.
1875-ben épült, de a tanítás — szintén az Évkönyvből véve az adatot — 1877-től kezdődik.
1960-ban épült újjá, 3 emeletet kapott.

Tanulók létszáma: 1856-ról nincs adat,
1877-ben 930,
1968-ban 704.

Az iskola elnevezése: Lovag utcai általános iskola.
Népiskolának létesítették, majd iparostanuló iskola is mű-

ködött az épületben (sokszorosító ipar 1887-től), majd 1931-től polgári leány-iskola lett.
Az iskola tanulói voltak:
Kudlik Júlia tv-bemondó,
Róna Viktor Kossuth díjas balett-művész.

Karikás Frigyes ált. iskola:

Létesült: 1870-ben, a legrégibb pesti polgári fiúiskola. Eredetileg a Gyár utcai tanodában indult meg a tanítás. 1872-ben a Nagymező u. 1. alatt működött 1941-ig. 1941-től jelenlegi helyén. Az iskola 1880-ban épült. 1964-ben, szeptemberben emeletráépítéssel gyarapodott.
A tanulók létszáma: az első tanévben 33.
1959. március 21. óta Karikás Frigyes Általános iskola. A háború alatt német tábori kórház volt.
Az iskola tanulói voltak:
Barabás Tibor Kossuth-díjas író,
Harangozó Gyula, az Operaház balettmestere,
Aradszky László, táncdalénekes.

Hegedű utcai ált. iskola:

Létesült: 1866-ban.
Az iskola tanulója volt:
Kazy Aranka élsportoló.

Vörösmarty utcai ált. iskola:

Létesült: 1912.
1953-ban újjáépült, illetve átalakították.
A tanulók létszáma az első évben (kb.) 220 fő volt.
Az iskola tanulói voltak:
Ruttkay Éva, Polonyi Gyöngyi, Földes Margit, Szilvássy Annamária színművészek.

Gorkij fasori ált. iskola:

Létesült: 1960-ban.
A II. sz. épületet 1964-ben adta át a Fővárosi Tanács és még ez évben megkezdődött a belső átépítése, nagymérvű társadalmi segítséggel.
1964-től neve: Gorkij-fasor 4—6. sz. ált. iskola. Az iskola tanulói 100%-osan napközi otthonos tanulók. 1964-ben az Országos Pedagógiai Intézet irányításával kezdték meg az iskola alsó tagozatának I—II. osztályában az egésznapos oktató-nevelő rendszerű kísérletet.

Szív u. 19—21. szám

Épült: 1874-ben Községi Népi Elemi Iskola néven — jelenlegi kétszintes állagában.
1861-ben, mint egyszintes Kétszív u.-i iskola működött.
Jelenleg 12 tantermes, 362 tanuló oktatására alkalmas.
Nevezetes diákjai: Rátonyi Róbert,
Martinovics István — Martinovics Ignác családjának egyenesági leszármazottja.

Bajza u. 49—51.

Létesült: 1916-ban, polgári leányiskola volt.
Jelenleg ének-zenei tagozatú általános iskola 1957-től.
Tanulólétszám: 890.

Kisegítő iskola. Gorkij fasor 4.

Az iskola 1955-ben létesült. Korábban a VII. ker. Dohány u. 65. sz. alatti Gyógypedagógiai Iskola részlegeként (kihelyezett osztályokkal) működött.

1955-ben önálló iskola lett.
1965-ig a VI. ker. Szinyei Merse u. 9. sz. alatti általános is-

kolában működött, majd 1960-ban költözött az iskola jelenlegi épületébe, amelyet akkor, erre a célra alakítottak át.

A tanulók létszáma 1955-ben 40 fő volt.

Az iskolában a kerületi általános iskolában boldogulni nem tudó, tanköteles gyermekek járnak, akik valamennyien különféle idegrendszeri sérülésben szenvednek és betegségük orvosilag nem gyógyítható.

A tanulók iskolába való áthelyezését több oldalú gyógypedagógiai és idegszakorvosi vizsgálatok előzik meg.

Gimnáziumok

Szinyei Merse Pál Gimnázium:

Létesült: 1897-ben. (Hegedűs Ármin tervezte az épületet.)
Az iskolát 1944. július 2-án súlyos bombázás érte. Elpusztult az iskola Szinyei Merse utcai oldala. Az 1944/45-ös tanévben az oktatás a Szív utcai iskolában kezdődött meg. Az épület rendbehozására a felszabadulás után, 1945—46-ban került sor.

Kölcsey Ferenc Gimnázium

Létesült: 1898-ban a Lovag utca bérház épületében három osztállyal.
1899. szept. 1-én már a VI. ker. önálló főgimnáziumaként nyílt meg. 1909. áprilisában felépült a VI. kerületi Munkácsy M. utcai 2 emeletes új gimnáziumi épület. 1921-től vették fel a Kölcsey Ferenc nevet és mint magyar kir. áll. főgimnázium működött 1924-ig és ekkor lett leány-gimnázium.
1935/36. szeptemberétől: gimnázium elnevezést kap. A nyugati nyelvek szerepelnek a német nyelv mellett a tantárgyak közt. Kötelező a latin érettségi. 1948-tól megszűnt a gimnázium négy alsó osztálya.
Új elnevezése: Általános Gimnázium lett.
Az iskola tanulói voltak:

Andersen György író,
Füst Milán író,
Fodor László író,
Maleczky Oszkár operaénekes,
Vázsonyi János liberális politikus, képviselő,
Kernács Pál hegedűművész,
Reiner Frigyes karmester,
Ránki György egyetemi tanár,
Lukács Miklós, az Operaház karnagya,
Bende Zsolt, az Operaház énekese,
Gaál György Sándor író,
Simor András író,
Nyerges András író,
Tabák András író,
Jancsin Ferenc hegedűművész,
Varga Pál, az Operaház karnagya,
László Gyula és
Szauder József egyetemi tanárok.

Varga Katalin szakközépiskola és gimnázium
(VI., Népköztársaság útja 63—65.)

1875-ben nyílt meg a felsőbb leányiskolaként.
1902-ben költözött mai helyére, a Népköztársaság útja 63—65. sz. épületbe.
1921-ben a M. kir. áll. Mária Terézia gimnázium nevet kapta.
1923-tól M. kir. áll. Mária Terézia leánygimnázium volt.
1946-ban Varga Katalinról nevezték el.
Az iskola tanulói voltak:
Házy Erzsébet, a Magyar Állami Operaház énekese,
Telessy Györgyi, a Kaposvári Csiky Gergely Színház tagja,
Polonyi Gyöngyi, a Thália Színház tagja,
Szilvássy Annamária, a Madách Színház tagja,
Páva Ibolya, a Miskolci Nemzeti Színház tagja,
Lugossy Zsuzsa, Magyar Televízió,
Bozókyné, Gombos Éva a KFKI (Közp. Fiz. Kutató Int.) tudományos munkatársa,

Kövessy Zsuzsa KFKI (Közp. Fiz. Kutató Int.) tudományos munkatársa,
Parraghiné, Ágai Éva, Kutató Intézet,
Demeterné, Gyimesi Pálma, a Vígszínház tagja,
Dr. Quitterné, Suli Judit, Ford ösztöndíj Washington,
Tóthné, Donáth Judith, a Műszaki Egyetem adjunktusa,
Gorka Lívia keramikus-művész,
Szántó Judit, a Színháztörténeti Intézet tud. munkatársa.

Autóközlekedési Technikum. Reggeli, esti, levelező tagozat.
VI., Rippl Rónai u. 26.

Létesült: 1952-ben.

Kvassay Jenő Híd-Vízépítő Technikum
VI., Rippl Rónai u. 26.

Az iskola keletkezésének éve ismeretlen. Kb. a századforduló előtti években épült. Elnevezése: Kemény Zsigmond Főreál volt.
Az 1949/50-es tanévtől a Rudas László Gimnázium nevet veszi fel.
1951. júniusában megszűnik, az irattár és a tantestület nagy része a Kölcsey Gimnáziumba került.
1951-ben az épületet a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium vette át és kezdte meg az újjáépítést.
Az iskola Mélyépítő Technikum lett, Hídépítő, Vízműépítő és Útépítő tagozattal.

Pályafenntartási és Vasútépítési Technikum
VI., Rippl Rónai u. 26.

Létesült 1951—52-ben az akkori Mélyépítési Technikum tagozatként az egykori Kemény Zsigmond, ill. a Rudas László Gimnázium helyén, utódjaként 3 első osztállyal, 122 tanulóval.

Pesti Barnabás Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet

VI., Népköztársaság útja 100.

Az iskola létesült: 1954-ben.
Újjáépült: 1958-ban.
A tanulók száma az első és utolsó évben: 50.
Jelenleg: 962.
Az iskola elnevezése: Pesti Barnabás Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet.

Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola

VI., Nagymező u. 1.

Létesült: 1840. március 5-én a „Pest-budai Hangászegylet Énekiskolájában".
Alapításához jelentős anyagi és erkölcsi segítséget nyújtott Liszt Ferenc.
Az iskola eredeti helye a Semmelweis u. 12. sz. alatti épülete volt.
Újjáépítésére 1965-ben került sor.
Az iskola működése kezdetén a „Pest-budai Hangászegylet Énekiskolája" c. vette fel.
1865-ben — fennállásának 25. évfordulóján — kapta a Nemzeti Zenede elnevezést.
1949. október 14-től „Budapesti Állami Zenekonzervatórium".
1952. novembertől: „Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola."
1967. szeptember 1-től „Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola."
A zeneakadémia megalakulásáig (1875) iskolánkban folyt a legmagasabb fokú zenei képzés.
1865-ben — az iskola fennállásának 25. évfordulójára — Liszt Ferenc megírja a „Magyarországi Szent Erzsébet legendája" c. oratóriumot, melynek a Vigadóban történt első előadását maga vezényli. A betanításban nagy segítségére volt Erkel Ferenc. A mű előadásában tevékenyen működtek közre az iskola tanárai és növendékei.

A felszabadulásig a főváros legreprezentatívabb hangversenyei a Vigadóban zajlottak le. A Zeneművészeti Főiskola Nagyterme csak a felszabadulás után vált a magyar zenei élet központjává.

1918. december 31-i hatállyal Kodály Zoltánt a Zeneművészeti Főiskola igazgatóhelyettesévé nevezik ki.

1919. áprilisában Reinitz Béla vezetésével megalakult a zenei direktórium.

Tagjai: Bartók Béla, Dohnányi Ernő és Kodály Zoltán.

A Tanácsköztársaság leverése után Kodályt felmentik állásából, Bartókot és Dohnányit pedig ideiglenesen szabadságolják.

Kodály elbocsátása ellen 14 zeneművészeti főiskolai tanár tiltakozást nyújt be a kultuszminiszterhez. E tanárok a következők:

Bartók Béla, Keéri Szántó Imre, Kerpely Jenő, Mambriny Gyula, Dr. Molnár Géza, Molnár Antal, Radnai Miklós, Schiffer Adolf, Siklós Albert, Székely Arnold, Varróné Picker Margit, Waldbauer Imre és Weiner Leó.

Dohnányi Ernő teljes erővel állt ki Kodály mellett. A Kultuszminiszterhez küldött beadványában hangsúlyozza: „Kijelentem, hogy teljesen azonosítom magam Kodállyal, és vállalom a teljes felelősséget mindazokért az intézkedésekért, melyek igazgatóságom alatt történtek."

1919 márciusában Bartók Béla a népiskolában folyó énekoktatás fontosságáról így nyilatkozik: „Nálunk sok nagy tehetség lappang a szegény nép gyermekei között, akiket örökre betemet a meg nem ösmertetés, a tanulás és fölösmerés hiánya. Ezen gyökeresen csakis a népiskolai énektanítás megreformálása segíthet. A népiskolákban három éven át kötelező ének-oktatásnak kellene lenni, amely felölelné a lapról éneklés, egyszerű dallamok lekottázásának tanítását is. Természetesen szükséges volna elsőrangú tanerők alkalmazása a népiskolákban, akiket egész különleges, e célra szolgáló módon képeznénk ki. Egyelőre ezt legalább városokban kellene bevezetni."

Felszabadulás utáni kultúrpolitikánk — Kodály Zoltán szorgalmazásával — ezt az igényt nemcsak teljesítette, hanem az

éneknek az általános iskola valamennyi osztályába és a gimnázium első két osztályába való bevezetésével tetemesen túl is szárnyalta.

Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola
nevezetesebb növendékei voltak:
Poldini Ede, Hubay Jenő, Káldi Gyula, Kerner István, Rékai Nándor, Lehár Ferenc, Jacoby Viktor, Reiner Frigyes, Geyer Stefi, Ferencsik János, Tátray Vilmos, Kóréh Endre, Kórodi András, Komor Vilmos stb.

Állami Balett Intézet
VI., Népköztársaság útja 24—25.

Létesült: 1950-ben.
Tanulók száma az első évben 140,
az 1968/69-es évben 231.
Az iskolában végzett leghíresebb balettművészek:
Orosz Adél, Róna Viktor, Dózsa Imre, Szumrák Vera, Menyhárt Jacquline, Stimácz Gabriella, Csifó Ferenc, Handel Edit.
Az iskolában végzett koreográfusok.
Tóth Sándor, Fodor Antal.

Képzőművészeti Főiskola
VI., Népköztársaság útja

Az 1871-ben Eötvös József által alapított Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképzőből 1908-ban alakult. Első igazgatója Keleti Gusztáv volt.
Tanárai közé tartozott Ferenczy Károly, Szinyei Merse Pál, Réti István, Medgyessy Ferenc stb.
Jelenleg szobrász, festő és grafika tanszakon folyik az oktatás. A növendékek az 5. év végén végbizonyítványt kapnak a 6. évben a kiválóbbak diplomaévüket töltik a főiskolán.

Állami Zeneművészeti Főiskola
Liszt Ferenc tér 8.

Létesült: 1875-ben Országos M. kir. Zeneakadémia néven.
1887-től 1893-ig a Színművészeti Akadémiával együtt működött.
1918-ban főiskolai jelleget kapott.
1947-től Állami Zeneművészeti Főiskola.
Jelenlegi épületében 1907-től működik.

Közért boltok:

Rózsa Ferenc u. 86.
Nagymező u. 49.
Szondy u. 94.
Lenin krt. 122.
Nagymező u. 42.
Rudas László u. 77.
Majakovszkij u. 42.
Lenin krt. 60.
Hunyadi tér 3.
November 7. tér 4.
Majakovszkij u. 28.
Szondy u. 61.
Liszt Ferenc tér 3.
Benczúr u. 39.
Gorkij fasor 40.
Majakovszkij u. 94.
Vörösmarty u. 63.
Hajós u. 12.
Rózsa Ferenc u. 71.
Bajcsy-Zsilinszky út 19/b.
Rudas László u. 17.
Rudas László u. 49.
Benczúr u. 6.
Jókai u. 12.
Rudas László u. 67.
Lehel út 5/c.
Majakovszkij u. 80.
Székely Bertalan u. 9.
Népköztársaság útja 86.
Rózsa Ferenc u. 57.
Weiner Leó u. 9.
Szondy u. 32.
Szondy u. 5.
Aradi u. 16.
Paulay Ede u. 44.
Munkácsy Mihály u. 35.
Bokányi Dezső u. 9.

Delikatesse boltok

Lenin krt. 68.
Népköztársaság útja 6.
Lenin krt. 86.
Majakovszkij u. 106.
Bajcsy-Zsilinszky út 33.
Rudas László u. 1.
Lenin krt. 87.
Lenin krt. 76.
Bajcsy-Zsilinszky út 7.

Lenin krt. 55.
Lenin krt. 59.

Tejboltok

Lenin krt. 89.
Vörösmarty u. 6[1].
Dessewffy u. 5.
Szinyei Merse u. 17.
Bajza u. 36.
Népköztársaság útja 13.
Csengery u. 48.
Hunyadi tér 8.
Izabella u. 65.
Zichy Jenő u. 44.
Jókai u. 24.
Szondy u. 87.
Rudas László u. 4.
Eötvös u. 42.
Izabella u. 45.
Majakovszkij u. 88.
Szív u. 16.
Népköztársaság útja 33.
Hajós u. 24.
Rudas László u. 61.
Bokányi Dezső u. 24.
Szondy u. 44.
Szinyei Merse u. 30.
Lövölde tér 3.
Szinyei Merse u. 3.
Nagymező u. 21.
Népköztársaság útja 77.
Szondy u. 22.
Székely Bertalan u. 8.
Lenin krt. 75.
Anker köz 1—3.
Népköztársaság útja 86.

Húsboltok

Rudas László u. 77.
Lenin krt. 118.
Szondy u. 43.
Nagymező u. 22.
Majakovszkij u. 2.
Nagymező u. 38.
Hunyadi tér 4.
Rippl Rónai u. 28.
Népköztársaság útja 6.
Szinyei Merse u. 5.
Lenin krt. 73.
Szív u. 9.
Aradi u. 28.
Hajós u. 21.
Szondy u. 13.
Munkácsy Mihály u. 33.
Csengery u. 34.
Szondy u. 42.
Húselosztó.

Zöldségboltok

Népköztársaság útja 3.
Népköztársaság útja 81.
Benczúr u. 37.
Szív u. 28.
Bajza u. 58.
Szondy u. 79.
Marx tér 3.
Jókai u. 8.
Szondy u. 24.
Rudas László u. 5.
Nagymező u. 18.
Nagymező u. 50.
Bajcsy-Zsilinszky út 27.

Lenin krt. 91.
Majakovszkij u. 38.
Rudas László u. 59.
Szinyei Merse u. 14.
Hajós u. 16.
Eötvös u. 24.
Izabella u. 67.
Felsőerdősor u. 11.
Rudas László u. 81.

KÖZÉRT Édességboltok

Bajcsy-Zsilinszky út 13.
Lenin krt. 70.
Rudas László u. 20.
Népköztársaság útja 31.
Népköztársaság útja 46.
Népköztársaság útja 67.
Lenin krt. 120.
Lenin krt. 93.
November 7. tér 4.
Nagymező u. 20.
Majakovszkij u. 70.
Nagymező u. 14.
Bajcsy-Zsilinszky u. 5.
Lenin krt. 57.
Népköztársaság útja 41.

Csemegeboltok

Népköztársaság útja 19. (hús)
Deák tér 6. (Fűszer-Csemege)
Lenin krt. 102. (Édesség)
Népköztársaság útja 1.
Népköztársaság útja 30.
Népköztársaság útja 19.
November 7. tér 1.
Lenin krt. 106.
Majakovszkij u. 2. (Zöldség)
KPVDSZ Jókai u. 6. (büfé)
Dózsa György u. 84/b. (büfé)

Sütőipari vállalat szakboltjai

Rózsa Ferenc u. 99/c.
Szondy u. 86.

Izraelita hitközség húsboltja

Eötvös u. 6.

Csarnok

6 Húsbolt
3 Vágott baromfi
1 Halszaküzlet
2 Fűszerbolt
1 Tejbolt
1 Pékbolt
5 Zöldségbolt

Egyéb állami vállalatok

Virágértékesítő Vállalat
Háztartási Bolt Vállalat

Termelőszövetkezetek

XIV. ker. Aranykalász MGTSZ
Vecsési Zöldmező MGTSZ

Inárcsi márc. 21. MGTSZ
Szadai Székely B. MGTSZ
Hajdúhadházi Tsz Marx tér 3.
XVIII. ker. FMSZ 19. sz. bolt.
Mezőhegyesi Állami Gazdaság

Állami Könyvterjesztő Boltok

Népköztársaság útja 32., 16., 45., 45. (Zeneműv), 2., 2., 46. (Raktár)
Révay u. 16.

Cipőboltok

Lenin krt. 120., 64., 94., 79.
Népköztársaság útja 13.

Divatáru bolt

Lenin krt. 65., 87., 108., 78., 84., 63.
Népköztársaság útja 15.

Dohányboltok

Lenin krt. 78.
Nagymező u. 15.
Béke Szálló
Benczúr u. 2.
November 7. tér 3.
Szondy u. 37/c.
Lövölde tér 3.
Majakovszkij u. 72.
Nagymező u. 38.
Szinyei-Merse u. 1.
Nagymező u. 7.
Anker köz 2.
Eötvös u. 6.
Nagymező u. 21.
November 7. tér 4.
Majakovszkij u. 90.
Marx tér 3. (mozgóárus)
Bajcsy-Zsilinszky u. 65., 27.
Majakovszkij u. 98.
Szondy u. 36.
Lehel u. 5.
Majakovszkij u. 38.
Lenin krt. 118., 118., 79., 114., 107.,99., 98., 89.
Népköztársaság útja 79., 27., 41., 132., 46., 99., 27., 7.

Háztartási és Illatszer Bolt

Nagymező u. 23.
Szondy u. 26., 52., 96.
Aradi u. 37.
Hunyadi tér 1.
Bajcsy-Zsilinszky u. 15.
Rudas L. u. 1.
Hunyadi téri csarnok
Lenin krt. 78.
Majakovszkij u. 44.
Lenin krt. 110.
Bajcsy-Zsilinszky u. 23.
November 7. tér 4.
Lenin krt. 66., 98., 120.
Majakovszkij u. 70.
Népköztársaság útja 6., 43.
Nagymező u. 10.

Autóápolási és autófelszerelési szakbolt

Népköztársaság útja 15.

Fővárosi Bútor- és Hangszer Ker. V.

Ajándék, Lenin krt. 76.
Sport, Lenin krt. 122.
Sport, Bajcsy-Zsilinszky u. 13.
Gyermekkocsi, Lenin krt. 83.
Színesbútor, Lenin krt. 80.
Otthon bútor, Lenin krt. 81.
Játékbolt, Népköztársaság útja 37.
Zongorat. Lenin krt. 101.
Hangszerbolt, Lenin krt. 61.
Horgászbolt, Lenin krt. 57.
Jancsi és Juliska, Lenin krt 120.
Hangszerbolt, Lenin krt. 81.

Fővárosi Kultúrcikk

ÁPISZ, Népköztársaság útja 3., 42.
Lenin krt. 91., 65.
Szondy u. 96/b.
Szondy u. 43.

KERAVILL

Lenin krt. 101., 78., 99., 62.,
Nagymező u. 14., 27.
Liszt Ferenc tér 2.
Népköztársaság útja 33.

OFOTÉRT

Népköztársaság útja 31.
November 7. tér 4.
Lenin krt. 108.

Óra- és Ékszer

Lenin krt. 122., 90.
November 7. tér 4.

RÖLTEX Boltok

Lenin krt. 60—62., 73., 116., 71.
Szondy u. 46.
Majakovszkij u. 100., 46.
Nagymező u. 42.

Ruházati Boltok

Lenin krt. 66., 70., 64., 90.
Népköztársaság útja 7., 4.

Centrum Áruház

Divatcsarnok, Népköztársaság útja 39.

Szivárvány Áruház

Népköztársaság útja 47.
Marx tér 3.

TÜKER Boltok

Nagymező u. 36.
Szondy u. 96.
Izabella u. 81.
Rudas L. u. 10.
Szófia u. 3.
Benczúr u. 1.
Rudas L. u. 69.
Csengery u. 71.
Székely B. u. 20.
Vörösmarty u. 23.
Szinyei Merse u. 1.
Káldy Gy. u. 3.
Jókai u. 20.
Szív u. 9.

Vas- és Edényboltok

Lenin krt. 86., 87., 68.
Bajcsy-Zsilinszky u. 3.
Szondy u. 46.
Majakovszkij u. 24.
Váci u. 1.

Vegyes Boltok

OMKER 5. sz. Bajcsy-Zsilinszky u. 21.
Orvosi Műszer, Bajcsy-Zsilinszky u. 15/b.
RAMONA géphurkoló, Népköztársaság útja 15.
Képcsarnok, Lenin krt. 63.
Bizományi, Népköztársaság útja 27.
Bizományi 66. sz. Deák tér 6.
Budapesti Kötött Háziipari, Népköztársaság útja 33.
Orsz. Gyógynöv. Bajcsy-Zsilinszky u. 3.
Eternit, Lenin krt. 90.
Nemzetközi Bolt, Lenin krt. 55.
Ezermester Bolt, Lenin krt. 92.
Népművészeti Bolt, Lenin krt. 84.
TIT, Lenin krt. 84.
Vadászbolt, Népköztársaság útja 12.
107. sz. Bizományi, Majakovszkij u. 78.
Képcsarnok V. 1. sz. b. Nagymező u. 45.
Bizományi, Népköztársaság útja 34.
Alkalmi Áruház, Majakovszkij u. 2.
Alkalmi Cipőbolt, Majakovszkij u. 40.
Paplan, Lenin krt. 87.
Bizományi Áruház, Majakovszkij u. 52.

VIRÁGÉRT

Hunyadi téri csarnok 1. sz.
Lenin krt. 68., 89.
Népköztársaság útja 5., 42.
Szondy és Rózsa F. u. sarok
Hermes TSZ. MÁV Kórház előtt
Főv. Kertészeti V. Szondy u. 37/a.

VIRÁG-kereskedők	
Földm. szöv. Lenin krt. 63.	Földm. szöv. Népköztársaság útja 61.
Sasadi TSZ. Lenin krt. 49.	Virágüzlet, Bajcsy-Zsilinszky u. 49.

A VI. ker. szállodái és éttermei

A Hungária Vállalat kezelésében működő BÉKE SZÁLLÓ, (Lenin krt. 97.). Általában külföldi vendégek fogadására szolgál. A reprezentatív szálló 158 szobája áll a vendégek rendelkezésére.

Műsoros szórakozóhelyek, bárok

A bárokban általában két részes nagy revüket mutatnak be, amelyeket a közönség érdeklődéssel fogad.

Legreprezentatívabb műsoros szórakozóhely a Pannónia Szálloda és Vendéglátóipari Vállalat által működtetett MOULIN ROUGE bár (Nagymező u. 17.).

Ezt követi a

Hungária Szálloda és Éttermi Vállalat BÉKE KUPOLA és BÉKE BÁR egysége, (Lenin krt. 97.).

Pannónia Szálloda és Vendéglátó Vállalat SAVOY BÁR-ja, (Népköztársaság útja 48.).

VI. ker. Vendéglátóipari Vállalat HAJNAL BÁR-ja (Népköztársaság útja 81.).

Egyéb szórakozóhelyek

Erdélyi Sörkert	Népköztársaság útja 80.	Schramlizenével
Alkotmány	Bajcsy-Zs. út 21.	Szalonzenével
Aranyfácán	Majakovszkij u. 100.	Szalonzenével
Rózsa	Rózsa F. u. 98.	Harmonika
Hubertus	Hajós u. 31.	átépítés miatt zárva
Lidó	Népköztársaság útja 11.	Zongora

Opera	Népköztársaság útja 44.	Népi-zene
Kéményseprő	Dózsa Gy. út 106.	Népi-zene
Kőműves	Lenin krt. 75.	Népi-zene
Tünde	Népköztársaság útja 130.	Zongora,
Nyugat Étterem	Lenin krt. 104.	Népi-zene
Tavasz	Lenin krt. 120.	tánc du. éjjel
		Népi-zene
Sport	Népköztársaság útja 36.	Zongora
Balettcipő	Hajós u. 14.	Zongora
Trojka	Népköztársaság útja 28.	Zongora
Keringő	Népköztársaság útja 5.	Zongora

Jelentősebb ipari vállalatok, szövetkezetek

GLÓBUS NYOMDA, VI., Aradi u. 8—10.

1903. április 11-én alakult. Elődje a Beer E. és Társa Nyomdaüzem volt.

A Vállalat neve a megalakuláskor: Globus Műintézet és Kiadó Vállalat RT.

Megindulásakor az előbbi cégtől a kőnyomdaipari gépeket és berendezéseket vette át. Ezenkívül kiadói ügyletet is folytatott.

1920. szeptemberében kapta a Globus Nyomdai Műintézet Rt. nevet. Ez időben a részvényeinek többsége már az Angol—Magyar Bank birtokában volt.

A húszas évek végén a Globus Nyomda Aradi u. 8-ban levő épülete szűknek bizonyult, így tulajdonosai hozzávásárolták az Eötvös u. sarkán levő 10-es számú épületet, amely ez idáig Röser Kereskedelmi Iskola volt.

Az iskolát ezután szerkesztőségekké alakították át, majd 1929-ben a két épület között levő iskolaudvaron egy ötemeletes épületet emeltek.

A Globus Nyomda Műintézet Rt.-nak saját alaptőkével rendelkező leányvállalatai is voltak:

Hornyánszky Viktor Rt. könyvnyomda,

Hamburger és Birkholz Rt. dobozüzem,

Hullám Papírgyár Rt. hullámpapír profillal.

1945. január 2-án légitámadás következtében az Aradi u. 8-as épület leégett.

1945. február 7-én megalakult az ideiglenes üzemi bizottság. 1948. március 26-án a Globus Nyomdát államosították, vállalatvezetőnek Éliás Ferencet nevezték ki.

A Globus Nyomda az első világháború előtt főleg hírlapnyomda volt, ezenkívül kőnyomdai (litographiai) munkákat is állított elő.

1929-ben a mélynyomású üzemet is berendezték. Az eddigi (1926-os) kizárólagos kőnyomásról rátértek az offset nyomásra. Többségben baloldali sajtótermékeket állítottak elő. Itt nyomták ki a Tanácsköztársaság idején a Vörös Újságot is.

A Tanácsköztársaság idején bankjegyeket is nyomtak, így a 10 koronás címletű kisegítő pénzt is.

A Globus Nyomda egyik magasnyomó gépmestere Werner Jenő, — aki a nyomdász anyaegylet alelnöki tisztét is betöltötte —, a Tanácsköztársaság idején Landler Jenő belügyi népbiztos helyetteseként működött.

A Globus Nyomdában annak idején csak szervezett munkások dolgozhattak. A felszabadulás után a Globus Nyomda profilja megváltozott: a könyvgyártást, a folyóirat készítést és a megmaradt egy hetilapot más vállalatokhoz irányították.

Az államosítás után — főprofilként — a nyomtatott dobozgyártás alakult ki, tehát az eddigi lapnyomdából dobozgyártó és egyéb nyomdai termékeket készítő üzem lett.

KÖZLEKEDÉSI NYOMDA: VI., Csengery u. 31.

A Csengery utca és a Hunyadi tér sarkán áll ez a jellegzetes üzemépület. Az üzem tíz év előtt még a Posner Grafikai Műintézet Rt nevet viselte. Itt ma a Közlekedési Nyomda működik.

A jelenlegi nyomda eredetileg négy üzem: a Posner, a régi közlekedési, a Hanser és a Zawadil-féle nyomdák összevonásával létesült úgy, hogy az utóbbi három üzemet beolvasztották a Posner Nyomdába.

A Posner Nyomdát még 1839-ben Posner Károly Lajos alapította. Vegyes termelési profiljának megfelelően ebben az üzem-

ben sok mindent összehordtak: a magasnyomáson kívül litográfia, cinkográfia, üzleti könyvgyártási és offsetrészleg működött, aránylag nagy kötészettel.

Az államosítás után alakult ki a nyomda nevének megfelelő profilja. Az üzem ma főleg ügyviteli nyomtatványokat gyárt, de meg kell említeni még a különféle jegy-gyártmányokat, Hollerit lyukkártyákat, textilmérőszalagot is.

ZENEMŰKIADÓ Vállalat nyomdaüzeme: VI., Paulay Ede u. 55.

ALKOTÁS HTSZ, VI., Jókai tér 2.
HALADÁS HTSZ, VI., Nagymező u. 50.
Minta Női Divatszabók Ktsz, VI., Majakovszkij u. 86.
Óra és Műszer Ktsz, VI., ókai u. 9.
Órajavító Ktsz, VI., Lenin krt. 71.
Politúr és Vegyitermék Ktsz, VI., Nagymező u. 25.
Textilfeldolgozó Ktsz, VI., Rudas L. u. 43.
„VISZÉK" Ktsz, VI., Nagymező u. 25.

EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁS

Kerületünkben ma 4 kórház van:
MÁV Kórház,
Benczúr u. 4. (Betegotthon),
Csengery u. 59. (Elfekvő),
Mentők Kórháza.

Kerületünk lakosságának egészségügyi ellátására a felszabadulás óta átlag 150—160 orvos jutott évenként, és nem volt Körzeti Orvosi Rendelő sem. Az OTI betegeket a körzeti orvosok lakásukon látták el.

Az évek folyamán 5 körzeti rendelő épült fel.

A korszerű rendelőintézeteket — amelyekben 34 körzeti orvos és 17 házibetegápolónő dolgozik — évente kb. 450 000 ember keresi fel.

A felszabadulás óta 5 bölcsőde is létesült 205 férőhellyel. A kerületben megalakult az Egészséges Gyermekellátás. 10 körzeti gyermekorvos és 1 felülvizsgáló orvos látja el ezt a szolgálatot.

Két éve tüdőszűrő állomás is létesült.

A kerület betegeit 12 gyógyszertár látja el:

601. Deák Ferenc tér 6.
603. Majakovszkij utca 38.
604. Népköztársaság útja 26.

605. Bajcsi-Zsilinszky út 29.
606. Lenin körút 61.
607. Lenin körút 80.
608. Népköztársaság útja 84.
609. Lövölde tér 5.
610. Lenin körút 95.
611. Lenin körút 116. (éjjel-nappali szolgálat).
612. Népköztársaság útja 99.
613. Rudas László utca 69.

A KERÜLETHEZ TARTOZÓ INTÉZMÉNYEK, SZAKSZERVEZETEK, KÖVETSÉGEK

Országos jellegű intézmények

Magyar Írók Szövetsége	VI., Bajza u. 18.
Magyar Újságírók Országos Szövetsége	VI., Népköztársaság útja 101.
Magyar Államvasutak Vezérigazgatósága	VI., Népköztársaság útja 73/75.
Siketek és Nagyothallók Orsz. Szöv.	VI., Benczúr u. 21.
Ifjúsági Lapkiadó Vállalat	VI., Révay u. 16.
Fiatal Művészek Klubja	VI., Népköztársaság útja 112.
Rátkai Márton Színész Klub	VI., Nagymező u. 12.
Magyar Állami Operaház Klubja	VI., Dalszínház u. 8.
Alkoholizmus Elleni Orsz. Bizottság Klubja	VI., Népköztársaság útja
Magyar Nők Orsz. Tanácsa	VI., Népköztársaság útja 124.
Magyar Vadászok Orsz. Szöv.	VI. Népköztársaság útja 86.
Országos Szórakoztatózenei Központ	VI., Gorkij fasor 38.
MSZMP Budapesti Bizottság Marxizmus-Leninizmus Esti Egyeteme	VI., Benczúr u. 33.

Szakszervezeti központok

Bányaipari Dolgozók Szakszervezete	VI., Gorkij fasor 46/48.
Bőripari Dolgozók Szakszervezete	VI., Bajza u. 24.
Élelmezési Dolgozók Szakszervezete	VI., Gorkij fasor 44.
Építő-, Fa- és Építőanyagipari Dolgozók Szakszervezete	VI., Dózsa Gy. u. 84/a.
Helyipari és Városgazdasági Dolgozók Szakszervezete	VI., Benczúr u. 43.
Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezete	VI., Jókai u. 6.
Mezőgazdasági, Erdészeti és Vízügyi Dolgozók Szakszervezete	VI., Jókai u. 2/4.
Művészeti Szakszervezetek Szövetsége	VI., Gorkij fasor 38.
Pedagógusok Szakszervezete Orsz. Központ	VI., Gorkij fasor 10.
Textilipari Dolgozók Szakszervezete	VI., Rippl-Rónai u. 1.
Vasutasok Szakszervezete	VI., Benczúr u. 41.
Vegyipari Dolgozók Szakszervezete	VI., Benczúr u. 45.
Szakszervezetek Országos Tanácsa	VI., Dózsa Gy. u. 84/b.

Követségek

Albán Népköztársaság Nagykövetsége	VI., Népköztársaság útja 109.
Argentin Köztársaság Nagykövetsége	VI., Rippl-Rónai u. 1.

Bolgár Népköztársaság Nagykövetsége	VI., Népköztársaság útja 115.
Francia Köztársaság Nagykövetsége	VI., Lendvay u. 27.
Görög Királyság Nagykövetsége	VI., Szegfű u. 3.
Indonéz Köztársaság Nagykövetsége	VI., Gorkij fasor 26.
Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Nagykövetsége	VI., Dózsa Gy. u. 92/b.
Kínai Népköztársaság Nagykövetsége	VI., Benczúr u. 17.
Koreai Népi Demokratikus Köztársaság Nagykövetsége	VI., Benczúr u. 31.
Lengyel Népköztársaság Nagykövetsége	VI., Gorkij fasor 16.
Német Demokratikus Köztársaság Nagykövetsége	VI., Benczúr u. 26.
Osztrák Köztársaság Nagykövetsége	VI., Benczúr u. 16.
Román Szocialista Köztársaság Konzuli Osztály	VI., Délibáb u. 29.
Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Nagykövetsége	VI., Bajza u. 35.
Vietnami Demokratikus Köztársaság Nagykövetsége	VI., Benczúr u. 18.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

Pesti Hírlap, 1844, 1912
Pesti Kurír Naptára, 1927
Hölgyfutár, 1852, 1880
Horkai Antal: Kisország szíve — Budapest
Magyar Csillag, 1941
Jakoby Péter: Töredékek Pest-Budáról
Horváth Farkas: A főváros és környéke
Horváth Elemér: Karcok Budapest múltjáról
Horváth Elemér: Történetek az öreg Budáról és Pestről
Galléri Mór: Az ezeréves Magyarország múltja III. kötet
Magyar Életképek, 1843
Játékszíni Koszorú, 1834
Honművész, 1833
Társalkodó, 1832
Jelenkor: 1832
Orvosi Tár: 1831
Koszorú, 1828
Nemzeti Újság, 1828
Kincses Kalendárium, 1922
Színházi Élet, 1910
Sports-mann naptár, 1914
Mozi-Világ, 1918

Nyugat, 1938, 1939
Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért
Imre Miklós: Válság és nyomor a Horthy-rendszerben
Wildmann Ödön: Pest és Buda közigazgatásának története 1848—49. (Statisztikai közlemények.)
Thirring Lajos: Nagy-Budapest népessége
Kiss György: Budapesti várospolitika
Magyar irodalomtörténet III., IV., V. kötet
Dénes Zsófia: Élet helyett órák
Kellér Andor: Bal négyes páholy
Zoltán József: A barokk Pest-Buda élete
Meller Simon: A Japán Kávéház
József Attila: Válogatott versek
Ady Endre: Válogatott versek
Terézváros kerületfejlesztési terve, 1969
Napilapok, folyóiratok (elsősorban budapesti folyóiratok), statisztikai kiadványok, rendőrségi jelentések, parlamenti jegyzőkönyvek, Fővárosi Közlönyök.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó 5

Riporttörténet (1686—1970) 7

A mai Terézváros (1970) 71

Földrajzi adatok 75

Műemlékek, szobrok 78

A kerület fontosabb eseményei (1918-tól) 102

Múzeumok, templomok 123

Kulturális élet, oktatás 128

Gazdasági élet 147

Szállodák, éttermek 153

Jelentősebb ipari vállalatok, szövetkezetek 154

Egészségügyi ellátottság 157

Szakszervezetek, intézmények 159

Forrásmunkák 162

Képek

Felelős kiadó: dr. Füredi László

69.3184 Egyetemi Nyomda, Budapest.

Felelős vezető: Janka Gyula igazgató.

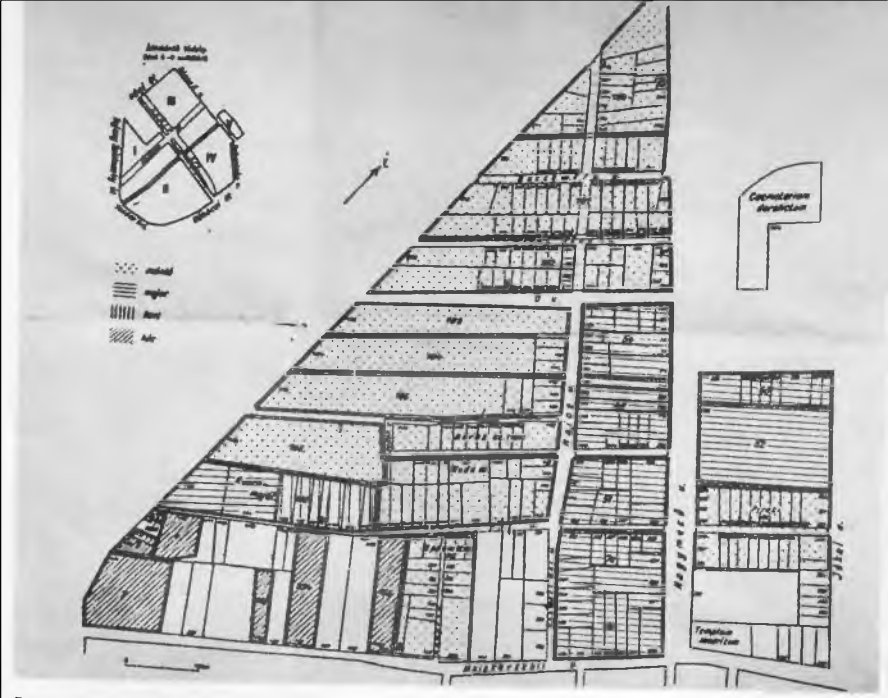

Terézváros alaprajza 1740 körül

Ez az alaprajz is az 1790-es évek Terézvárosa

Az első pesti villamos a Nyugati Pu. előtt

Lenin körút és Rudas László utca sarok

A képen a földalatti építésének Andrássy úti (a mai Népköztársaság útja és Operaház környéke) munkálatai láthatók 1895 körül

Megálló a földalatti villamosvasúton (November 7. tér)

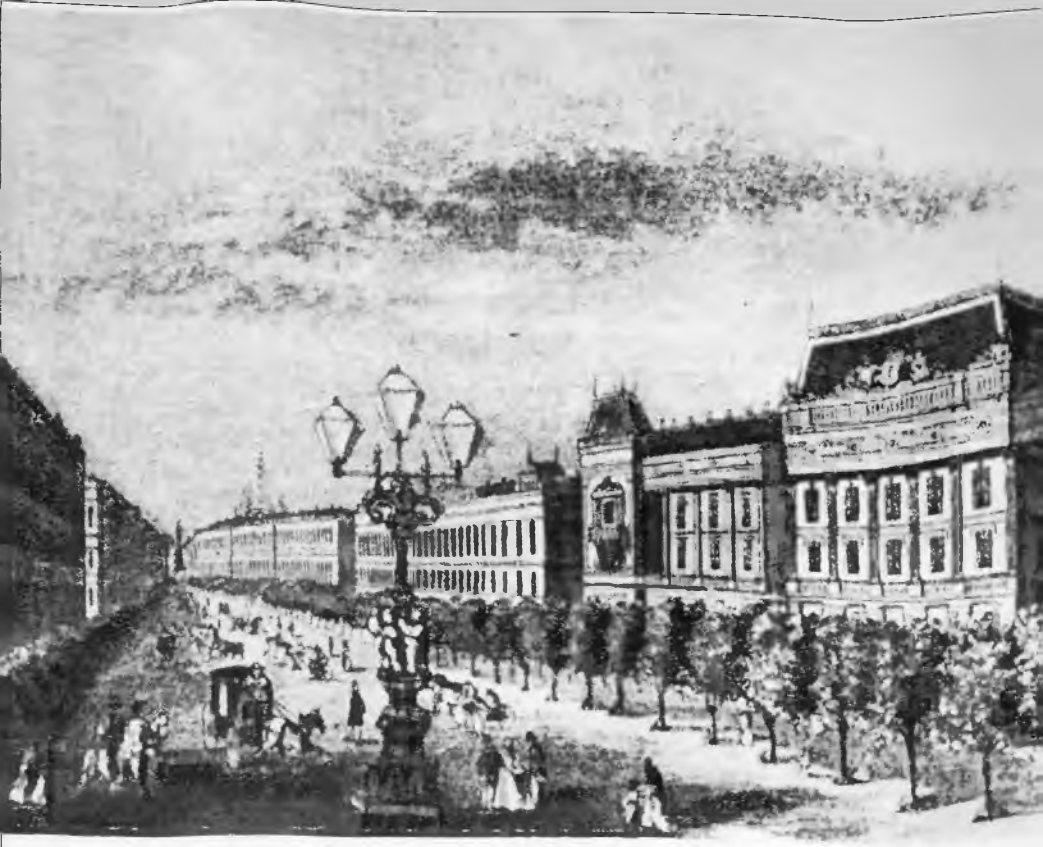

A Sugár-út terve (a mai Népköztársaság útja) – 1870 körül

A mai Népköztársaság útja

Előkelő társaság
az Operaház lépcsőházában

Magyar Állami Operaház

Zeneművészeti Főiskola

Liszt Ferenc ülőszobra a Zeneművészeti Főiskola homlokzatán

Liszt Ferenc tér 6. (Virág Csaba tervei alapján készült 1960-ban) Ebben az épületben található az 1. sz. Szabó Ervin Gyermekkönyvtár

Ady-szobor **(Csorba Géza munkája)**

Irodalmi társaság a Japán kávéház teraszán (A mai Írók könyvesboltja)

Pór Bertalan mellszobra a MÜDOSZ székháznál

Lenin körút (Mosoly cukrászda)